
YURTVE DÜNYA

Sayı 1 / Ekim 2010

Yurt ve Dünya Dergisi
The Journal of Homeland and The World

Sayı: 1 / Ekim 2010
Ankara

www.yurtvedunya.net

On-Line ISSN-2146-0140

Sahibi /Owner

Nilay Çabuk Kaya

(Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Sosyoloji Bölümü)

Baş Editör / Editor-in- Chief

Zuhal Yonca ODABAŞ

(Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Sosyoloji Bölümü)

Editör Yardımcıları/ Editors

Günnur ERTONG

(Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Sosyoloji Bölümü)

Yazı İşleri Sorumlusu/Director for Publication

Aytül KASAPOĞLU

(Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Sosyoloji Bölümü)

Web Tasarım

R. Can ERTONG

Dizgi – Kapak Tasarım

Göksel GÖKER

Logo Düzenleme

Tuğba GAYRET

[1]

BAŞLARKEN

Zuhal Yonca ODABAŞ

[2]

YENİDEN YURT VE DÜNYA'YA BAŞLARKEN

Aytül KASAPOĞLU

[7]

YURT ve DÜNYA

(Sayı 1 / 1941)

[11]

100. DOĞUM GÜNÜNDE “HALK SOSYOLOGU” BEHİCE BORAN

Günnur ERTONG

[21]

**NİYAZİ BERKES'İN DÜŞÜNÜNDEN HAREKETLE TÜRKİYE'NİN
BATILILAŞMA SANCISI**

Ercan GEÇGİN

[33]

**KADRO HAREKETİ: III. YOL SÖYLEMLERİ;
ULUSÇU SOL YAKLAŞIM...**

B. Sina GÜNEŞ

[47]

YAŞAM ÖYKÜSÜ VE TÜRK SOSYOLOJİSİNE KATKILARI AÇISINDAN PROF.

DR. BİRSEN GÖKÇE

Prof. Dr. Aylin GÖRGÜN-BARAN

[69]

**“DEVRİMCİ ROMANTİZM”DEN RADİKAL DEMOKRASİYE: OYA
BAYDAR'IN İZLEKLERİ**

Yasin DURAK

[78]

NEO-LİBERAL KOŞULLAR ALTINDA YENİ BİLİM PRATIĞI VE

BAHATTİN AKŞİT

Polat S. ALPMAN

BAŞLARKEN

Sosyal bir varlık olarak insana, insanın içinde yaşadığı birlikteliklere, ilişkilere, yapılara odaklanan bir bilim dalıdır sosyoloji. Soluduğumuz hava kadar bizim içimizde olanı incelemeye çalışır aslında. Buna rağmen, bu disiplinin toplumun geneli tarafından kabul edilmesi de pek mümkün olmamıştır. Sıklıkla belirli kesimlerin politik ideolojik görüşlerinin meşrulaştırılmasında araç olarak kullanılmaya çalışılmıştır. Bir kimlik sorunudur yaşanan, bir meşruluk krizidir. Oysa bu kısıtlılıkları aşmak, sosyolojik düşüncenin zengin dünyasını ortaya koymak gerekmektedir.

Bunu gerçekleştirmek için ise öncelikle sosyologun kim olduğu sorusunun yanıtı bulunmalıdır. Sosyolog bir zanaatkar olmalıdır, içinde yaşadığı topluluğa, topluma geri dönmeli, ona yansılmalıdır. Bu tür girişimler, farklı isimler altında sosyoloji disiplininin ortaya çıkışından bu yana, diyalektik bir biçimde sosyolojinin ideolojik politik araç olarak kullanılması ile bir arada var olmuştur. Özellikle üniversite içinde kurumsallaşma şansını bulan bu bilim dalı, fildişi kulelerinde yaşarken, halk ile de bütünleştirilmeye çalışılmıştır.

Bu tür girişimlerden bir tanesi de Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi bünyesinde çalışan bir grup bilim insanı tarafından gerçekleştirilmiştir. Değerli hocalarımız, Behice Boran, Niyazi Berkes, Muzaffer Şerif ve Pertev Naili Boratav öncülüğünde, 1941 yılında yayın hayatına başlayan Yurt ve Dünya dergisi ve daha sonra 1943 yılında çıkan Adımlar dergisiyle sosyoloji biliminin üniversitenin duvarları arasında sıkışıp kalmasına engel olmaya çalışmışlardır. Ancak, içinde yaşanan zaman diliminin politik, ekonomik ve kültürel özelliklerinden dolayı uzun süre yaşama şansını ne yazık ki bulamamışlardır.

Yurt ve Dünya Dergisi ise yıllar sonra yine Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nde görev yapan bir grup öğretim üyesi ve lisansüstü eğitimlerini gören öğrencilerin çabaları ile yayın hayatına başlıyor. Sosyolojinin, farklı disiplinler ile olan yakın bağlantıları nedeni ile sadece kendi alanından değil, tüm sosyal bilimlerden ve doğa bilimlerinden bilim insanlarının özgün çalışmalarını toplumun geniş kesimleri ile buluşturmayı hedefleyen Dergi'nin ilk sayısı siz sevgili okurlarımıza yeniden merhaba diyoruz.

İlk sayımızda, bizlere ilham kaynağı olan Yurt ve Dünya dergisinin ilk sayısında yer alan giriş bölümünü sizlerle paylaşmak istedik. Buna ek olarak, Aytül Kasapoğlu, Günnur Ertong, Ercan Geçgin, B. Sina Güneş, Aylin Görgün Baran, Yasin Durak ve Polat S. Alpman yazıları ile bu sayımıza katkıda bulundular. Kendilerine çok teşekkür ediyoruz.

Zuhal Yonca Odabaş
Editör
yoncaodabas@yahoo.com

YENİDEN YURT VE DÜNYA'YA BAŞLARKEN

Dünya Sosyolojisi (World Sociology) yapan sosyologların da üzerinde önemle durdukları gibi, aynı Dünya'da yaşamamıza rağmen ülkeler arasında olduğu kadar her ülkenin de kendi içinde sosyal ve ekonomik farklılıklar bulunmaktadır. Aslında en önemli konu, Dünyanın ancak beşte birine sahip olan en zengin sanayileşmiş Kuzey Amerika, Batı Avrupa, Japonya gibi ülkelerdeki nüfusun, en yoksul olan Afrika, Güney ve Orta Amerika, Hindistan ve Doğu Asya'da yaşayanlardan 78 kat daha fazla gelire sahip olmasının yarattığı eşitsizliklerdir. Dünya'nın homojen olmak bir yana pek çok yönden ayrıştığını yapılan sınıflamalardan da görmek mümkündür. Örneğin Batı kapitalist ülkeleri için Birinci Dünya, önceki Demirperde ya da Doğu Bloku ülkelerine İkinci Dünya; gelişmekte olan ülkelere Üçüncü Dünya denilmektedir. Öte yandan coğrafi açıdan da ülkeler arasında da zengin/gelişmiş Kuzey ve yoksul/gelişmemiş Güney gibi bir sıralanma vardır. Hatta daha da ileri gidilerek Radikal Feministler tarafından Dördüncü Dünya olarak Ataerkil Dünya ve Sosyalist Feministler tarafından da ucuz kadın emeği bağlamında Beşinci Dünya sıralaması yapılmaktadır.

Dünya üzerindeki ülkeler arasındaki eşitsizlikler sadece ekonomik değildir. Sosyal refahın dağılımı açısından da ülkeler arasında gelişme farklılıkları söz konusudur. Ancak kaba ulusal gelir açısından yapılan ekonomik temelli karşılaştırmalar, ülkeler arasındaki farklılıkları kolaylıkla gözler önüne sererken, aynı ülke içindeki eşitsiz gelir dağılımını, informel ekonominin etkilerini açıkça göstermez. Buna karşılık, Birleşmiş Milletler tarafından geliştirilen ve sosyal refahın ölçülmesine hizmet eden "İnsani Gelişim İndeksi" ise, ekonomik göstergelerin ötesine geçerek, erişkin okuryazarlığı, beklenen ömür gibi ölçütleri kullanarak eşitsizlikleri ortaya koyar.

Burada unutulmaması gereken önemli nokta, gelişme konusundaki söylemin Batı, sanayileşmiş, ataerkil görüşlerden son derece etkilendiğidir. Örneğin, bu görüşler geniş aile gibi gelişmekte olan ülkelere özgü kültürel özellikleri küçük görürken, yoksulluk ve çevre kirliliği gibi Batı sanayi toplumlarının sorunlarını göz ardı eder. Aynı şekilde Batılı demokratik rejimleri yüceltirken, gelişmekte olan ülkeler içinde veya bu ülkeler arasında bulunan farklılıkların üstünü örtme stratejisi izler. Hatta zengin ve yoksul arasındaki farkın azalmasına katkı yapmak bir yana uçurumun genişlemesine yol açar.

Batı temelli gelişmeye karşın alternatif modellerden de bulunmaktadır. Örneğin bunlardan ilki temellerini dinsel inançlardan alan İslami gelişme modelidir. Bu tür modeller, Batıdan özgürleşmeyi gelişmenin temel yolu olarak görürken, Batı tipi ekonomi ve demokrasiyi ret eder. Ayrıca yerel ve insan merkezli gelişme modelleri, diğer bir ifade ile gelişmede yerel topluluğun sesi ve gücünü önemseyen modeller de bulunmaktadır.

Dünya'daki bu genel çerçeve karşısında Türkiye hakkında söylenmesi gerekenlerin başında onun gelişmekte olan bir ülke olarak Batı demokrasisi içinde yer almak arzusudur. Osmanlı'dan bu yana Türkiye Batılılaşma çabası içine girmiş olmakla birlikte son yıllarda alternatif arayışların dillendirildiğine de tanık olunmaktadır. Özellikle mevcut muhafazakar hükümet Türkiye'yi bölgesinde yeniden konumlandırmaya çalışmakta ve önceki müttefikleriyle ters düşen kararlar almaktadır. Ülkeyi yalnızlaştırmaya iten ve çeşitli çelişkiler içeren dış politik kararların destekçileri bulunmakla birlikte eleştirenleri de çoktur. Ayrıca Avrupa Birliğine üyelik için Türkiye'ye önerilen yol haritasında yer alan ve Kopenhag Kriterleri olarak anılan birçok insan haklarına yönelik yasal düzenleme yapılmış bulunmakla birlikte, bu değişikliklerin hayata geçirilmesinin daha uzun zaman alacağı görülmektedir. Aslında vatandaşların artık Avrupa Birliğine girmek umudu kalmadığı gibi isteksizliği de giderek artmaktadır.

Türkiye'de ülke içi ekonomik eşitsizlikler son derece yoğundur. Örneğin 2005 yılı Hanehalkı Bütçe Araştırması sonuçlarına göre, nüfusun en alt sıradaki %20'lik grubu gelirden sadece %6.'lik pay alırken, en üstteki aynı orandaki grup gelirden %44 pay almaktadır. Diğer bir ifade ile de en üst ve en alt gruplar arasında eşitsizlik ölçüsü 7.3 kata ulaşmıştır. Türkiye'de bölgeler arasında da gelişmişlik farkı vardır. Türkiye'nin kendi öz kaynaklarıyla tamamlamaya çalıştığı ve kısaca GAP olarak anılan Güneydoğu Anadolu Projesi de bölgenin kalkınmasına hizmet ederken bölge içinde eşitsiz gelişme odakları yaratmıştır. Dokuz ilden oluşan bölgede Urfa ve Gaziantep en fazla gelişirken; Mardin, Siirt ve Şırnak en az pay alarak aynı oranda gelişmemiştir.

Ekonomik temelli eşitsizliklerden başka toplumsal cinsiyet farklılığına dayanan eşitsizliklerden söz etmek mümkündür. Örneğin 2008 verilerine göre, Türkiye'deki emek gücünün sadece %24.8'ini kadın istihdamı oluşturmaktadır. Aslında kırsal kesimde kadınların %90'nının ücretsiz aile işçisi olarak çalıştığını göz ardı etmemek

gerekmektedir. Nitekim bu yüzden kentsel kesimde kadın istihdamı %18'lere düşmektedir.

Son yıllarda gözlenen diğer bir özellik ise, nitelikli diğer bir ifade eğitimi yüksek kadın istihdamındaki artıştır. Ancak ekonomik alanda gerçekleşen bazı değişimlerin politik alana pek yansıdığı iddia edilemez. Çarpıcı bazı rakamlar vermek gerekirse, Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki TBMM'deki kadın milletvekili oranı olan %4 hala aşılamamaktadır. Halen 550 milletvekilinin sadece 24'ü kadındır (%4.4). Birleşmiş Milletlerin 2015 Türkiye hedefi olan %17 yani 95 sandalyeye ulaşılması için başta kota olmak üzere, örneğin KADER gibi sivil toplum kuruluşları tarafından kadın adayları destekleme çalışmaları yapılmakla birlikte, ataerkil düşünce kalıplarının kısa dönemde hemen yıkılması güç görünmektedir. Yerel siyasetteki 34.777 yöneticinin sadece 834 ünün kadın olması da siyasal alandaki eşitsizliklerin diğer bir görünümü olmakla birlikte, bu yıl içinde "Trabzon'daki 40 muhtarlığa 40 kadın" sloganı ile altı farklı kadına yönelik sivil toplum kuruluşunun kampanya yürütmesi umut vericidir.

Türkiye Cumhuriyeti kurulurken İsviçre Medeni Yasasından çevrilen ve 1998 yılına kadar yürürlükte olan Medeni Kanunda önemli değişiklikler yapılması bazı önemli eşitsizlikleri azaltırken, Ekim 1999 da "Kadın Yönelik Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması " (CEDAW)'nın konuyla ilgili çekincesinin kaldırılmasına yol açmıştır. Medeni Kanunda yapılan değişikliklerin başında kadın ve erkek için evlilik yaşının 17'ye yükseltilmesi, aile birliğinde erkeğin reisliğinin yerine her iki tarafın da temsili, nerede ikamet edileceğine kadın ve erkeğin birlikte karar vermesi, evlilik süresince elde edilen malların ortak mülkiyeti, kadının evlilik öncesi soyadını taşıyabilmesi ve çalışmak için kocasından izin istemeden çalışabilmesi gelmektedir.

Türkiye'nin Çin'in Beijing kentinde 1996 yılında katıldığı Dördüncü Dünya Kadın Konferansında alınan kararlar da, kadınlar başta olmak üzere Türkiye'nin eğitim hedeflerini daha yükseğe çekmiştir. Bunlar arasında zorunlu ilköğretimin sekiz yıla çıkarılması gelmektedir. Kırsal kesimde okullaşma oranının artırılması kampanyaları kadınların eğitiminde önemli artışlara yol açmıştır.

Tüm bu ve benzeri bilgiler gelişmekte olan bir ülke olan Türkiye'deki sosyologlara önemli görevler yüklemektedir. Aslında artık tüm dünyadaki sosyologlar hem mesleklerini hem de misyonlarını gözden geçirmek zorunda kalmışlardır. Örneğin Amerikalı sosyologlar, uzun yıllar boyunca kendi yaptıklarının yerel olduğunu hiç

düşünmemişler, “evrensel” sanmışlardır. Nitekim önde gelen Amerikalı bir sosyolog olarak M. Burawoy, dışarıdan bakıldığında Amerikan sosyolojisinin oldukça “yerel” kalmasına rağmen, “ulusal sosyoloji” fikrinin Amerikalı sosyologlara garip gelebileceğini itiraf etmektedir. O’na göre, Fransız, İngiliz, Hint, Güney Afrika, Brezilya veya Portekiz’deki sosyologların yaptıkları ve analiz birimi ulus-devlet sınırları olan çok sayıda ulusal sosyoloji tanımlamak mümkündür. Ancak terör başta olmak üzere, savaşlar, iklim değişiklikleri veya çevre sorunlarına kadar uzanan küresel sorunların varlığı yüzünden sosyologların, ulusal sosyolojilerinin yanı sıra “küresel sosyoloji”(global sociology) de yapmak yükümlükleri bulunmaktadır. Ancak burada önemli soru, ulusal sosyoloji sınırlarını aşan hakiki bir küresel sosyolojinin mümkün olup olmadığıdır. Daha önemlisi de, farklı ve eşitsiz toplumlarda yaşayan ve uzmanlaşarak çok fazla bölünmüş olan sosyologların küresel sosyoloji yapmaya hazır olup olmadıklarıdır.

Mart 2009’da Taiwan’da toplanan ve Uluslararası Sosyoloji Derneği(ISA)’nin iki kanadından biri olan “Uluslararası Sosyoloji Dernekleri Federasyonu” tarafından zengin veya yoksul 43 ülkeden 60 sosyologun katılımıyla gerçekleşen toplantının temel amacı, “küresel toplum olabilmeyen önündeki engelleri tartışarak törpülemek” olarak ifade edilmekteydi. Üzerinde önemle durulan nokta, “dünya çapında sosyoloji ve sosyologları bölen şeylerin neler olduğunu kendi içimize bakarak ortaya koymak ve böylelikle dış dünyayı daha iyi anlamaktı.” Toplantıdaki tartışmalar eşitsiz kaynaklar ve miraslar, yeni egemenlik biçimleri ve alternatif sosyolojilerdi. İlginç bir şekilde, bizim de katıldığımız toplantıda, sosyologlar ve geldikleri toplumlar arasındaki eşitsizlikler ve farklılıklar yüzünden ortaya “bir yerel küresel topluluk” çıkmıştı.

2009 Taiwan toplantısının önemli katkılarından biri de, “sosyolojinin kendisi için bir şeyler yapma kapasitesi”nin tartışılması olmuştur. Nitekim “kolektif aktör” eksikliğine değinilerek, bireysel ya da ulusal çalışmaları aşarak “kolektif bir hareket ve kolektif bir aktör olabilir miyiz ya da bu eksikliği kapatılabilir miyiz” sorusu sorulmuştur. Daha sonraki sorular ise, “bu eğer mümkünse, bu kolektif hareket bir sendika savunuculuğunun ötesine geçerek, küresel farkındalık gibi daha geniş bir kapsamda olabilir mi? En son olarak da “çok sayıda sosyolog arasında, yaşadığı dünyanın eşitsizliklerinin farkına varmış- bugünün sorunlarına aşan -yarının aktörlerini bulabilir miyiz?” sorusu ortaya atılmıştır.

Taiwan toplantısında kazanılan deneyim, Türkiye'deki sosyologlara da önemli açılımlar sağlayıcı niteliktedir. Bu çağrıyı kabul ederek mevcut yaklaşım ve çalışmaların gözden geçirilerek ve değerlendirilmesi ilk önemli adım olacaktır. Bu bağlamda 65 yıl sonra Yurt ve Dünya dergisinin DTCTF tarafından yeniden çıkarılması böyle bir duyarlılık olarak değerlendirilmelidir. Dergide Dünyadaki gelişmeleri izlemek ve bunların Türkiye ile bağına kurmak temel amacına yönelik olarak, ilk halkımız olan öğrenciler başta olmak üzere hedef kitlemiz olan geniş halk kitlesine yönelik olan yazılar yayınlanmalıdır.

Bu bağlamda mesleki, eleştirel, politika yönelimli ve halk sosyolojisine yönelik 6-7 sayfalık değerlendirme yazılarına öncelik tanınması uygun olacaktır/bulunmuştur. Böylelikle Türkiye'de de, bugünün yerel sorunlarını aşan "yarının aktörlerini" ve dolayısıyla da "küresel sosyolojinin" olanak ve olasılığını görmek söz konusu olabilecektir.

Yurt ve Dünya'ya yeni yayın yaşamında başarılar dilerim.

Aytül Kasapoğlu
kasap@humanity.ankara.edu.tr
Haziran, 2010

Yurt ve Dünya

Aylık Mecmua

Cilt: 1 Sonkânun 1941 Sayı: 1

YURT ve DÜNYA

Bu sahifelerde başarmak istediğimiz iş bakımından “Yurt ve Dünya” adını coğrafi manada değil, sosyal manada alıyoruz. Maksudumuz sadece yurt ve dünyada olup bitenleri okuyucularımıza bildirmek değildir. Daha ziyade yurt ile dünyanın münasebeti üzerinde durmak istiyoruz. Yurt ile dünya arasında cüzü ile kül arasındaki münasebet vardır. Bu münasebet karşılıklı tesirler ve bağılıklardan mürekkeptir. On dokuzuncu asırda garp tekniği, ekonomisi, ve kültürü bütün dünya ölçüsünde yayılma temayülü gösterdikten ve münakale ve muharebe vasıtaları dünyanın dört bucağını birbirine sıkı sıkıya bağladıktan sonra, zamanımızda tekrar bir otarşiye, cüzülerin kapanışına doğru bir dönüş var gibi görünüyor. Lakin bu cereyan marazi bir vasıf taşıyor. Kendi içine kapanma gayretine rağmen sosyal cüzüler birbirlerinin tesirinden, birbiriyle temasa gelmekten kurtulamıyor; zira en geniş manasında sosyal şartlar cüzülerin birbirinden ayrılmasına müsait değildir. Bugün devam etmekte olan harp cüzülerin birbirlerine olan bağlantılarının en açık şekilde görünüşüdür.

Esasen insan cemiyetlerinin tarihte aldığı şekillere ve zamanımızda mevcut cemiyetlerin iptidaiden medeniye doğru olan silsilesine bakıldığı zaman içtimai tekamülün, birbirinden ayrı ve kapalı cüzülerin dahilen farklılaşarak büyüdüğü ve birbirine bağlandığı bir organizasyon şekline doğru seyretmiş olduğu görülür. Klan insanının dünyası kendi klanının ve nihayet birkaç akraba klanının hudutlarını aşmaz; site içtimai teşkilatının en mütekâmil numunelerinden olan Yunan sitelerinin münasebetleri de Akdeniz havzasının sınırlarını geçmezdi. Bugünkü insan münasebetlerinin dünya ölçüsünde genişlediğini söylemeye lüzum yoktur.

Cemiyetin umumi tekâmülünde gördüğümüz bu gidiş, ilim ve sanat sahalarında da kendini gösteriyor. İnsan kafasının etrafındaki realiteyi kavramak ve insan hedefleri için kontrol etmek gayretinden doğan bilgi, tarihin son asırları zarfında, müşahhas ve tek hadiselerle dair dağınık, perakenden bilgi olmaktan çıkarak külli ve zaruri münasebetlerin bilgisi yani ilim olmak şekline girmiştir. Sanat da, iptidainin dini ve

sihri manalar taşıyan dans, musiki ve resimlerden başlayarak beşeri mevzularla uğraşan ve bütün medeni dünyaya hitap eden modern sanat telakkisine ve sanat şekline erişmiştir.

Denebilir ki, ilim ve sanat mücerred şeyler olmayıp bütün varlıklarıyla bir devrin ve bir cemiyetin adamı olan insanların eserleri olduğuna göre bu devirlerin ve sosyal muhitlerin tesirini taşımayacak mıdır? Bu sulae cevap olarak ilim ve sanatın cemiyetten cemiyete değiştiğini ortaya sürerek bunların külli hakikatler erişmeye çalışan insan faaliyetleri olduklarını inkâr edenler vardır. Bu kimseler ilim ve sanatta dar bir mahallilik taraftarıdır. Hiçbir insan faaliyeti yoktur ki içtimai muhitinin damgasını taşımasın; ilim ve sanat bu kaidenin dışında değildir. Ancak bunların içinde doğdukları cemiyetin tesiri altında kalmış olmaları yalnız bu cemiyetin malı sayılmaları manasına alınmamalıdır.

İlmin meşgul alacağı esas meseleleri, ilmi metodun tatbik olunacağı başlıca realite sahalarını içtimai şartlar tayin eder. İçtimai şartların ilmi faaliyete verdiği bu istikamet ilim adamı fert olarak farkında olur veya olmayabilir; yani şuurlu olarak pratik meselelerin halli ile uğraşır veya “ilim ilim içindir” zihniyetiyle çalışır. Fakat sübjektif bakımdan fert, faaliyetlerini her ne türlü telakki ederse etsin ilmi faaliyetlerin yer tutması için bir içtimai fonksiyonu bulunması lazım gelir. İlim adamı ne kadar pratik gayelerden uzak çalışırsa çalışsın, ilin eninde sonunda cemiyete faydalı olduğu için ve faydalı olduğu derecede inkişaf eder.

Fakat her ne kadar sosyal şartlar ve meseleler ilmin halletmek için uğraşacağı meseleri tayin ederse de, bir kere ilim bu meseleleri ele aldıktan sonra onları en objektif bir metodla, en şümüllü vasıflarıyla tetkik eder ve tetkik edilen vakıanın kanuniyetini yani külli vasıflarını bulmağa çalışır. Görülüyor ki ilmin içtimai izafiliği ilmin üniversal bir bilgi olmak vasfına haleb vermiyor.

Sanat da içtimai muhitin damgasını taşıyan faaliyetlerdendir. Fakat Saffet Dengi'nin İrlanda tiyatrosu hakkındaki makalesinde ifade ettiği gibi, büyük sanat eseri mevzuunu, ilhamını mahalli cemiyetten alır; ortaya koyduğu hakikatler, uyandırdığı alaka ise beşeridir. Milli sanatkar malzemesini mahalli hayattan toplayan, fakat bu malzeme ile mahalli cemiyetin hudutlarını aşan, umumi hakikatleri ifade eden sanatkarıdır. Mesela bizdeki köy hayatı dünyanın her tarafında toprağı ekip biçen insanın hayatının bir nevi (variation) dir. Şüphesiz sanatkar eserinde bizim köyün

hususiyetlerini belirtecektir. Lakin bunları daha umumi ve geniş bir temin müşahhas mahalli görüşü olarak gösterecektir. Ancak bu neviden eserler medeni dünya mıkayasında edebi bir kıymet kazanabilir.

Hulasa, denebilir ki realiteyi kavramak için ilim ve sanat iki bilgi vasıtasıdır. İlim, müşahhas vakıalardaki değişiklikleri ve başkalıkları bir tarafa bırakarak bu vakıaların vasıflarını külli hükümler halinde ifade eder; sanat ise vakıalarda gizli olan umumi hakikatleri canlı ve ayrı bir veya birkaç vakıayı ele alarak ifade eder. İlimi köy tetkikleri Ahmet, Mehmet vesairenin hayatlarından, umumi olarak, köy hayatının teşkilatını, esas vasıflarını ayırır ve bir içtimai tip olarak köy cemiyetinden bahseder. Mevzu olarak köylü hayatını alan sanat ise bir Ahmet ağa ailesinin hayat hikayesinde bütün bir köylü cemiyetinin hakikatlarını toplar, bu aile, köy hayatının sembolü olur. Bu suretle ilim ve sanat, birbirini tamamlıyan ve realiteyi daha iyi anlamamıza yarıyan iki bilgi yoludur.

Şu halde mecmuamızda dünya sanat ve ilim alemindeki hadiselerden bahsederken mevzularımızı, yurt ile dünya arasındaki münasebeti göz önünde tutarak seçeceğiz. Dünya ilim ve sanat faaliyetlerinden bizi alakalandıranları, bize faydalı olanları bildireceğiz. Mesela bu nüshadaki “Çin aile sistemi” makalesi sadece acaba Çinde de neler oluyormuş? Gibi bir tecessüsün, merakın tatmini için konulmamıştır. Çin de bizim gibi garp medeniyetine yeni dahil olan memleketlerdendir. Onun da içtimai bünyesi, bizimki gibi, bir değişme devresi geçiriyor. Binaenaleyh, garp medeniyeti tesirlerinin girmesiyle Çin içtimai bünyesinde olan değişiklikler bizi alakadar eder. Kendi vaziyetimizi tetkik ve anlamak hususunda bize bir mukayese noktası, bir ölçü verir. Tıpkı bunun gibi “İrlanda tiyatrosu” hakkındaki makale sadece dünyadaki sanat cereyanlarına ait malumatımızı artırmak ve salonlarda bu malumatı satmak için yazılmamıştır. İrlandadaki bu sanat cereyanında kendi memleketimizde yapmak istediğimiz neviden bir sanat uyanışının eserlerini görüyoruz. Sanatkarın halka gitmesi nasıl olur? Ve halka giden sanatkar nasıl büyük eserler meydana getirebilir? Bunları muvaffak olmuş bir misalle öğreniyoruz. Diğer taraftan bu makale, sanatkarla cemiyet arasındaki münasebeti canlı bir örnekle ifade ediyor.

Buna mukabil yurda ait yazılarımızda da bahsedilen mevzu sadece yurdun çerçevesi dahilinde değil, fakat yurt harici ilişkileriyle, en geniş şümulü ile mevzuu bahsetmeğe çalışacağız. Mecmuayı kuranlar arasında köy tetkikleriyle uğraşan arkadaşlar bir taraftan bizim köyü anlamağa ve anlatmağa, diğer taraftan “köy” dediğimiz içtimai kuruluş şeklini esas hatlarıyla belirtmeğe ve bu suretle sosyolojik

bilgiye ilave etmeğe çalışacaklardır. Bu nushamızda, Namık Kemal hakkındaki makaleler de bizim cemiyetin malı olan bir mütefekkir daha geniş garp tefekkür cereyanı içinde mütalaa edilmeğe çalışılmıştır. Diğer taraftan Namık Kemal, nazari meselelerin, münakaşaların nasıl pratik içtimai meselelerden doğduğunun güzel bir misalidir. En mücerred, en nazari sistemler kuran mütefekkirlerin bile hareket noktası, cemiyetlerinde gördükleri ve kendi kafalarını yakından alakalandıran, uğraştıran meselelerdir.

Bugünün Türk cemiyeti en geniş ölçüde ve her sahada “dünya” ile daimi münasebet halinde olduğuna göre, “yurda” ait her problemin, “dünya” meselelerinin çerçevesinde düşünülmesi lazımdır. İşte, çalışmalarımızın ve yazılarımızın hareket noktası bu anlayış olacaktır.

100. DOĞUM GÜNÜNDE “HALK SOSYOLOGU” BEHİCE BORAN

Günnur ERTONG*

Sosyolojinin toplumdan kopuklukla yargılanması ve meşruiyetinin tartışılması bugün Türkiye ve dünya literatüründe önemli bir yere sahiptir. 2004 yılında Amerikan Sosyoloji Derneği başkanı olarak Michael Burawoy yaptığı konuşmasında, halk sosyolojisinin (public sociology) toplumun bilinci ve aynası olduğunu belirtmiştir. Halk sosyolojisi, sınıf ve etnik eşitsizlikleri, yeni toplumsal cinsiyet rejimlerini, çevresel bozulmayı, piyasa baskısını, devlet, anti- devlet şiddetinin derinleşmesini inceleyen kamusal tartışmaları teşvik etmelidir (Burawoy, 2003).

2005 yılında Amerikan Sosyoloji Derneği'nin hazırladığı “Halk Sosyolojisinin Kurumsallaşması Üzerine Görev Raporu”nda sosyolojinin, çoğunlukla üretildiği ve yeniden üretildiği akademinin dışında daha çok yer alması, onu topluma taşınması ve toplumun geleceğini etkileyecek konularda diyalogu teşvik etmesi gerekmektedir. Bu yaklaşım sosyolojinin toplumun sorunlarını çözme konusundaki az gelişmişliğini, sahip olduğu bilgi birikimi ve araştırmalarla aşması konusunda da oldukça faydalı olacaktır. Halk sosyolojisi, uygulamalı sosyolojiyi adeta bir şemsiye gibi kapsamaktadır. Halk sosyolojisi, sosyolojinin araştırma araçlarıyla bugünün sorunlarını tarihsel ve karşılaştırmalı bir perspektifle ele alır. Hitap ettiği kitle sadece sosyologlar değil, daha geniş bir topluluktur (Burawoy ve VanAntwerpen 2001:2).

Buradan yola çıkarak 2000'lere gelindiğinde sosyolojinin bir bilim olarak toplumla ilişkisi konusunda bir takım eksikleri olduğu görülmüş ve bunun sonucunda ABD’de bir takım çalışmalar başlatılmıştır. Burawoy (2008: 354), sosyologların dezavantajlı gruplara toplumsal cinsiyet, sınıf, ırk, etnisite veya milliyet üzerinden temellenen pratiğini tartışarak bir takım eksikliklerin düzeltilmesi yönündeki görüşlerini ortaya koymuştur. Bugün var olan üçüncü dalga piyasalaşmaya (neo-liberalizmin etkileri) karşı sosyolojiye insanlığın gardiyanı görevini biçerek sosyolojinin piyasa ve devlete karşı toplumu koruması gerektiğinin altını çizmektedir. Sosyologlar fildişi kulelerinden inip toplumu uyandırmakla yükümlüdürler. Burawoy (2005a:11)'in tanımladığı bilgi tipleri ve bu bağlamda oluşturduğu sosyoloji sınıflandırması aşağıdaki gibidir.

---

* Ankara Üniversitesi DTCF Sosyoloji Bölümü Doktora Öğrencisi
gertong07@hotmail.com

Tablo 1: Sosyolojik Bilgi Sınıflandırması

	Akademi	Akademi Dışı
Araçsal Bilgi	Profesyonel Sosyoloji	Politika Yönelimli Sosyoloji
Düşünsel Bilgi (Diyaloga dayalı bilgi)	Eleştirel Sosyoloji	Halk Sosyolojisi

Tablo 1’de belirtildiği gibi akademi içerisinde üretilen araçsal bilgi profesyonel sosyoloji olarak tanımlanmış ve daha çok bilim için bilim kaygısına işaret etmektedir. Üretilen araçsal bilginin piyasaya sunulması ise Burawoy tarafından politika yönelimli sosyoloji olarak tanımlanmaktadır. Düşünsel bilginin akademi içerisinde yeniden üretilmesi süreci eleştirel sosyoloji olarak bu sınıflandırmada yerini almıştır. Halk sosyolojisi ise Burawoy (2005)’e göre sosyoloji ve halklar arasındaki diyalogdur. Ayrıca halk sosyolojisi sosyologlara sosyolog olarak politik söylem ve eylemde bulunmaları ve sosyolojinin ahlaki kumaşını yeniden dokumaları görevini biçer.

Burawoy hemen tüm çalışmalarında halk sosyolojisi kavramını temellendirirken özellikle ABD’de tarihsel olarak sosyologların çalışmalarında halk sosyolojisinin izlerini aramıştır. Bu çalışmada Türkiye’de ve dünyada bugün varlığına az rastlanılan içinde bulunduğu topluma karşı duyarlı bir sosyoloji yapma anlayışını barındıran “halk sosyolojisi” kavramlaştırmasının izleri Behice Boran’ın çalışmalarında aranmaktadır. Bugünden dönüp Behice Boran sosyolojisini halk sosyolojisi bağlamında tartışmak içinde yaşadığımız dünyanın ve ülkenin koşullarında nasıl bir sosyoloji yapmak gerekir sorusuna cevap bulmak konusunda önemli katkı sağlayacaktır. Sosyologların neden sosyoloji, sosyolojiyi nasıl konumlandırmak gerekir sorularına sıkça muhatap olduğu gözetildiğinde bundan 70 yıl önce, bu sorulara verilen cevaplardan yardım almak bugünün sosyologlarına yeni ufuklar açacaktır. Behice Boran’ın tüm hayatına bakıldığında sosyolojinin niçin yapıldığı sorusuna onun “toplum için” den başka hiçbir yanıtı olmamıştır. Yeni kurulan bir cumhuriyetin yeniden şekillenen toplumunda ihtiyaç duyulan anahtar onun için kuşkusuz sosyolojydi.

Behice Boran üzerine sosyal bilimlerde araştırma yapılabilecek oldukça fazla sayıda konu olmasına karşın bu çalışma onun akademik hayatı ve sosyolog kimliğiyle sınırlandırılmıştır. Sosyal bilim tarihinde hak ettiği değeri görememiş birçok araştırmacı gibi Behice Boran da üzerine yıllar boyu tartışılacak malzemeyi halen kısa

fakat oldukça önemli akademisyenlik hayatına sığdırmıştır. İçinde yaşadığı dönemin çok ötesinde neredeyse bugün için çizilen ideal akademisyen portresine henüz 1940'larda yerel konuları evrensel bilim ilkeleriyle ele alarak tartışması, Behice Boran'ın bir diğer perspektifle de ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Yayıncılıkta, toplantılarda, akademik iletişimde bugüne baktığımızda 1940lara göre oldukça geride olduğumuz aşikârdır. Bu durum da son 70 yıla ilgili retrospektif çalışmalara duyulan ihtiyacı bir kez daha gözler önüne sermektedir.

Behice Boran hakkında farklı disiplinler içerisinde özellikle son yıllarda yapılan pek çok çalışma bulunduğu gözetildiğinde bunların hepsinin incelenmesi bu çalışmanın sınırlarını aşacaktır. Bu çalışmada Burawoy'ın halk sosyolojisi kavramsallaştırması bağlamında yaptığı tartışmalar temel alınarak Behice Boran ile ilgili yapılan çalışmalar incelenecektir. Bu şekilde “analizlerin analizi” anlamında bir tür meta-analiz yapılmış olacaktır (Kasapoğlu, 1998: 95).

Behice Boran'ı 1910 yılında içine doğmuş olduğu tarihsel kesit onu memleket meselelerine karşı daha da duyarlı hale getirmiştir, kendisini kuruluş ve umudun çocuğu, yurtsever bir genç olarak tanımlamaktadır (Bayındır, 2009). Behice Boran'a kendisiyle Uğur Mumcu (2004) 'nun yaptığı söyleşide “Eğitim toplumsal kurumlardan birisidir ancak toplumunun bütününe öğrenmek gerekir, eğitim de onun içinde yer alır. Toplumsal gerçekliğin ne olduğunu, genelinde toplumu nasıl değiştirdiğini öğrenmek beni çok ilgilendiriyordu, fikirler ancak pratiğe, eyleme yansırsa önemlidir, eğer insanın yaşayışında hiçbir etki göstermiyorsa o fikre sahip olmuşsun, olmamışsın ne? Asıl sorun Türkiye'yi muasır medeniyet seviyesine ulaştırmaktı, bu yüzden sosyolojiyi seçtim” demiştir.

Yaptığı saha çalışmalarının sonucu olarak bir toplumu değiştirmek ancak o toplumu tanımakla mümkündür. Bir toplumun üyesi olmak o topluma karşı sorumluluk duymayı gerektirir (Bayındır, 2009). Mübeccel Kıray'ın 2006 yılında Bayındır(2009)'la yaptığı görüşmesinde vurguladığı üzere yapılan sosyoloji bağlamında Ankara ve İstanbul ekolleri arasında oldukça büyük farklar vardı. DTCF'de yapılan olgulara dönük, veriler toplanarak, bunların analizinin yapıldığı yeni bir toplum analizi yapılıyordu. O dönem için bu araştırma tekniği oldukça yeniydi. Bu da alanında bir ilktir. Boran o dönem DTCF'de yer alan diğer doçentlerle birlikte toplumsal araştırmalar konusunda Türkiye'de çığır açmış ve Ankara ekolünü şekillendirmiştir.

Nalbantoğlu (2002) 'na göre Behice Boran'ın en önemli katkısı Amerika'da toplumbilim eğitimini tamamlayıp 1939'da ülkesine dönerek başladığı akademik yaşam yanında kültürel-siyasi yayıncılık alanındaki mesai arkadaşlarıyla birlikte Türkiye'de toplumsal bilimler alanına getirmeye çalıştığı teorik müdahaledir. Bir diğer husus ise toplumsal sorunlara karşı duyarlılığının Amerika'daki eğitimi sırasında ya da sonradan ortaya çıkmadığı ülkede yaşanan büyük dönüşümlerin bu duyarlılığı geliştirmesinin üzerinde durulmalıdır. Behice Boran yurt dışı yayınlara makaleleriyle katkıda bulunarak profesyonel sosyolojiye de yerini almış aynı zamanda halk sosyolojisi yapmayı da başarabilmiştir.

Sosyolojinin değişen içeriği makasın bir koluysa, diğeri bugün üzerinde çalıştığımız dünyadır. Sosyolojik ethos ve üzerine çalıştığımız dünya arasındaki boşluk halk sosyolojisine olan talebi ve aynı anda da engeli yaratmaktadır. Sosyologlar elbette geçen yıllar içerisinde ezilenden sömürülenden yana tavır koymuşlardır. Ancak bugün içerisinde yaşadığımız toplumlarda sürdürülen rejimler genellikle anti-sosyolojik diğer bir deyişle toplumla ilgili fikirlere neredeyse düşmanca bir yaklaşım içerisindedirler. Bunun yanı sıra sosyolojik bilgiyi bir disiplin çerçevesinde üreten üniversitelerdeki sosyoloji bölümlerinin ise düşen bütçeler, artan rekabet, devlet üniversitelerine önerilen piyasa çözümleri, özel şirketlerle ortaklıklar, ucuz işgücü istihdamı gibi durumlarla yüz yüze oldukları bilinmektedir. Piyasanın önerdikleri tek çözüm alternatifi midir? Üniversitenin kamu malı olduğu fikrinin sonu mu gelmiştir? Halk sosyolojisi bir nevi her şeyin piyasalaşmasına bir tepki ve cevaptır.

Behice Boran özelinde makas hareketine bakıldığında; sınırlı sayıda akademik kadroya, tüm teknik imkânsızlıklara rağmen hem fakülte içinde dergi basımı, hem de bu derginin dağıtımında aktif rol oynamak aynı zamanda "American Journal of Sociology"de "Sociology in Retrospect" makalesini 1947 yılında basarak onlarca makaleye zemin oluşturmak, bugün dahi benzerine az rastlanır bir başarıdır. Küreselleşmenin imkânsızlaştırdıkları bağlamında bugünün toplumdan kopuk üniversite eleştirilerine bir cevap niteliğinde basılan dergilerin o dönemde devlet eliyle liselere dağıtılması ise bir diğer çarpıcı örnektir.

Behice Boran'ın bu başarısı yine Son Nefesine Kadar Behice Boran Belgeseli (Demir vd., 2006) 'nde Raşit Kaya tarafından şu şekilde ifade edilmektedir: "Kendi alanının kuramsal tartışmalarına katkı sağlayan ürünler vermiştir. "American Journal of Sociology"deki yayınları çok ciddi tartışma ortamı yaratmış, Boran'ın makalelerine

cevap olan makaleler yazılmış, o bir referans noktası olarak kabul edilmiştir. “ Ancak o akademik dünyada bu kadar etkili çalışmalar yaparken 1948 yılında komünizm propagandası yapmaktan suçlanarak üniversiteden tasfiye edilmiştir.

Behice Boran, uğradığı tüm haksız yaptırımlar sonucunda çoğu aydın gibi ülkesini terk etmez. İddiası “Ne yapılabilir ki Amerika’da?”dır. Borçlu hissettiği topluma karşı sorumlulukları olduğunu düşünür. Teoriyi pratiğe dönüştüremeyince, teorinin eksik kaldığı kanısındadır (Bayındır, 2009). 1948 tasfiyesinden sonra Türkiye’de kalmayı tercih ederek kendi sorumluluk duygusunun bir sonucu olarak siyasete atılmıştır. Ancak akademisyen olarak kalsaydı neler olacağını kendisi şu şekilde ifade etmiştir: “Bu çalışmalar devam etseydi, 1940’lardan 1960’lara kadar Türkiye’nin köyleri, kentleri üzerine tarihsel perspektifle etütlere, anketlere dayanan çalışmalar yapılacaktı ve bir birikim meydana gelecekti.” (Demir vd., 2006).

Boran, makasın aralığını kısa süren akademik hayatı boyunca elinden geldiği kadar daraltmaya çalışmıştır.

Farklı kamuoylarını yansıtan farklı halk sosyolojisi tipleri mevcuttur. Sosyologlar, kendi iç dünyalarındaki tartışmaların ötesine geçip gücün kölesi olmadan farklı kitlelerle muhatap olmalıdır. Burawoy (2008) halk sosyologlarını ikiye ayırır;

Geleneksel Halk Sosyologu; Tribünden konuşur, daha geniş ve anonim toplulukları işaret eder. Bu topluluğa üye sosyologların kimlikleri yoktur, görünmezdirler, mesajları kolektif irade şeklinde değil, izole bireyler olarak alırlar. Ana akımda ilerlerler. Genel kanıları, entelektüelin bilgiyi tekelleştirmesi yönündedir çünkü halk o bilgiyi anlayamaz. Yayınları geniş kitleleri ilgilendirir, hedef kitlelerini tanımazlar (Wievorka, 2008:384).

Organik Halk Sosyologu; direkt, daha yerel konuları işler, görünür ve aktiftir. Ana akıma karşı durur ve toplumla daha iç içedir. Geleneksel ve organik halk sosyologları birbirlerinin tamamlayıcısıdır.

Behice Boran’ın hemen tüm çalışmalarında değişmeye olumlu bir anlam yüklemiştir. Öte yandan sosyal sorunları inceleyip bunları yapısal öğelerle ilişkilendirmeye çalışmıştır. Çocuk suçluluğu üzerinde durmuş, suç ve şehir sosyolojisi yapmıştır. Saha çalışmalarına oldukça yoğunlaşmış, karşılaştırmalı metodolojiyi savunmuştur. Pozitivist, doğal toplum modeli temelli bir sosyolojik yaklaşımı benimsemiştir (Duyum ve Yıldırım, 1999). Bu bağlamda içinde yaşadığı dönemin

sorunlarını öncelendiği ve akademik yaşamın genelinde soyutlanmış bir sosyoloji anlayışını benimsediği görülmektedir. Burawoy'ın kavramsallaştırması bağlamında Behice Boran'ı bir organik sosyolog olarak nitelemek yanlış olmayacaktır.

Sosyologun üzerine çalışacağı kitleler zaman içerisinde var olup sonrasında varlıklarını yitirebilirler. Ancak akademide yer alan sosyologların karşılaştıkları en önemli kitle öğrencilerdir. Eğitim alanında öğrencilerle yapılan bir diyalog serisidir. Tüm üniversite hocaları potansiyel halk sosyologlarıdır. Bunun farkında olan Behice Boran, öğrencilerle düzenlediği, diğer fakültelerden de öğrencilerin katılımı olan seminerleri çok önemsemiştir.

Halk sosyolojisi sosyolojiyi halkla bir diyalog nesnesi haline getirir. Bu diyalog sırasında insanlar kimliklerinin farkına varırlar. ABD'de bazı örneklerinde görüldüğü gibi halk sosyolojisinde verilen bazı eserler, akademi dışında da kitlelere ulaşmış, ABD toplumunun doğası konusunda yapılan kamusal tartışmalarda araç olmuşlardır. Halk sosyolojisini, topluma vaat edilenler ve gerçekler arasındaki boşluğu anlamak için de bir araç olarak kullanıldıkları da olmuştur (Burawoy, 2005:7).

1941 Ocak ayında "Yurt ve Dünya" 1943 Mayıs ayında "Adımlar" dergilerinde daha çok güncel somut konulara yer veriliyordu. Bunun yanı sıra yazarı olduğu Tan Gazetesi'ne de görüşlerini veriyordu (Atılğan, 2007). Dergileri üniversite dışındaki eğitimcinin, hocalığının devamı olarak görülebilir (Bayındır, 2009).

"Yurt ve Dünya" ve "Adımlar" dergilerindeki yazıları edebiyattan siyasete, tiyatrodan operaya kadar geniş bir yelpazeyi kucaklar. Makalelerini oldukça geniş kitleler takip etmektedir. Fakültedeki derslerini diğer bölümlerden öğrenciler, asistanlar dahil tüm üniversite çevresi ilgiyle takip etmektedir (Bayındır, 2009). Buradan disiplinler arası etkileşimin yüksek olduğu sonucuna varılmaktadır. Yabancı hocalarla birlikte disiplinler arası toplantılar serisi hazırlamıştır. Bu toplantıları fakülte dışından izleyicilerin de katıldığı konferanslar izlemiştir (Atılğan, 2007).

Yurt ve Dünya'daki yazıları daha çok köy, işçi meseleleri üzerine saha çalışmaları ve edebiyat tenkitleri iken, Adımlar yazıları daha çok popüler genel bilimsel ve sanatsal meseleler üzerinedir. Boran'a göre "mevcut değerler karışıklığında hangi değerlerin cemiyetin seyrine uygun, hangilerinin gidişine engel olduğunu aydınlatmak sosyolojinin görevidir". Bunun yanı sıra o dönemde Amerikan Sosyoloji Derneği'nin

Türkiye'den tek üyesidir (Çetik, 2002). Görülmektedir ki o yıllarda dahi iletişime, sivil toplumdan yana sosyologlarla bir aradalığa önem vermektedir.

Yurt ve Dünya, dergisinin başlangıçta kuruluş amacı bilim insanının topluma karşı duyarlılığı çerçevesinde değerlendirilmelidir. Sunuş yazısında, derginin genel içeriği olarak yurt ve dünya meseleleri ortaya konulmuştur. “Bugün Türk cemiyeti en geniş ölçüde ve her sahada dünya ile daima münasebet halinde olduğuna göre yurda ait her problemin dünya meseleleri çerçevesinde düşünülmesi lazımdır” sözleriyle küresel bir bakış açısıyla yerel sorunların ele alındığı görülmektedir (Boran, 1941, akt. Atılğan, 2007). Pertev Naili Boratav (1987)'a göre ise derginin amacı; “halkı anlamak, tanımak, gerçek kimliğini kavrayabilmek ona yararlı olmaktır” (akt. Atılğan, 2007).

Adımlar dergisinin ise düşünsel plandaki temel yönleri ilerlemecilik ve toplumculuk fikriydi. “Yarını bütün vatandaşların her türlü gelişmesine elverişli bir düzen içinde dünyanın ileri gidişine ayak uydurmuş, tekniği ve kültürü yüksek bir millet olarak karşılamak istiyoruz. Milli inkılâbımızın ileri hamlelerinin vardığı yoldan ilerleyerek ışıklı ve belirli bir yarına doğru ilerlemek istiyoruz (Adımlar, 1943, akt. Atılğan, 2007)“ sözleriyle de bu derginin de Yurt ve Dünya'ya paralel amaçlar edindiğini görmek mümkündür.

Her iki dergi de Türkiye'nin düşün ve kültür yaşamına yenilikler getirme gayretinde ve amacındadır, bu yeniliklerin kaynağında toplumbilimi kalıplaşmış, aktarılan bir takım ezberlerden çıkarıp, içinde yaşanan toplumu, onun özelliklerini, değişme ve direnç noktalarını anlamaya çalışan bir aşamaya taşıma isteği; modernleşmeye, Batıcılığa, Kemalizm'e, demokrasiye, kültür ve sanata; kalıplaşmış yaklaşımların dışında ilerliciliğe ve eleştirel bir bakışa ihtiyacı vardı (Atılğan, 2007).

Halk sosyolojisinin yükü halk sosyologlarının üzerindedir. Örneğin işçi hareketiyle çalışan sosyologlar, derneklerde yer alan, göçmen haklarla ilgili mücadele veren, insan hakları kuruluşlarına destek veren sosyologlar gibi. Organik halk sosyologları ve halk arasında gerçekleşen bu etkileşim karşılıklı bir eğitim olarak görülmelidir. Akademik hayatı kendi elinde olmadan sonlandırıldıktan sonra da siyasete atılarak bu konudaki kararlılığını devam ettirmiştir.

Behice Boran'ın edebiyat sosyolojisi makalelerinin çoğu dünya edebiyatını tanıtmak, dünya fikir alemini tanıtmak, yayınları anlatmak, başka türlü bakmayı

düşünmek üzerinedir. O dönem Dil Tarih-Coğrafya Fakültesi'ndeki entelektüel ortam o yılların Türkiye'sine göre çok ilerideydi (Yaraman, 2002).

SONUÇ VE ÖNERİLER

“Halk entelektüelleri” modern toplumda önemli bir rol oynar. Onlar sadece entelektüeller, akademisyenler ve toplumun geri kalanıyla köprü kurmazlar aynı zamanda güncel konularla ilgili topluma açıklama yaparlar. Halk sosyologu, sosyolojinin söyleyecek şeyi olan konularda sosyolojik fikirleri ve bulguları bu konulara uygulayan kişidir. Sosyologlar çoğu zaman halk entelektüeli olarak görülmezler. Hatta çoğu zaman yayınları ya da konuşmalarıyla gazeteci olarak algılandıkları da olabilir, bu anlamda sosyologlar görünmezdir. Fakat yapmaları gereken güncel konulara, kamusal tartışmalara sosyolog bakışını katmaktır (Gans, 2002:1). Bunun yanı sıra Wieworka (2008: 384)'a göre Burawoy'in halk sosyolojisi düşüncesinde araştırmacı, toplumun çıkarlarını aktörler ve devlete öncelidir. Halkla güçlerini birleştirmelidir.

“Halk sosyolojisi” kavramı konusunda bir totolojiden öteye gitmediği, sosyolojinin halk için olmayacaksa ne için olacağı yönünde bir takım eleştiriler mevcuttur. Ancak şu durum unutulmamalıdır ki özellikle 1980 sonrası neo-liberal etkilerle kendine atıfta bulunan profesyonel sosyoloji oldukça yaygın ve etkili hale gelmiş, sosyoloji içinde bulunduğu topluma adeta yabancılaşmıştır (Burawoy, 2009b: 198).

Sosyoloji, sivil toplumun varlığıyla yaşar ve yokluğuyla ölür. Halkla iç içe olmak, sosyolojik hayal gücünün en verimli kaynağıdır. Mills'in ifadesiyle sıkça yaşanan bireysel sorunları kitlesel sorunlar olarak algılamayı sosyolojinin görevlerinden birisi saymak halk sosyolojisinin yapılanmasında önemli bir etkiye sahiptir. İçinde yaşadığı topluma yabancılaşma bugün sadece sosyologların değil genelde entelektüellerin sorunudur. (Burawoy, 2004: 258).

Halk sosyolojisinin gelişmesi ve yerleşmesi için alınan kararlar;

- Gazete içeriklerinde yer almak
- Dernek bültenlerine katkıda bulunmak
- Halk sosyolojisini kurumsallaştırmak (daha görünür kılmak, teşvikler koyarak iyiyi kötüden ayırmak)
- Halk sosyolojisinin tabandan gelen güçle yerleştirmek

Neden medyada konuşulanlar yerine halk sosyologları dinlenmeli? Sosyologlar halkın dikkatini çekmek için fazla mı eleştirel? Soruları mutlaka dikkate alınmalıdır. Halkın piyasa tarafından görünmez kılındığı, medya tarafından kolonileştirildiği bu sorulara verilen cevaplarda mutlaka yerini almalıdır. Sosyologlar bu süreçte halkla nasıl bütünleşeceklerini öğrenmelidirler. Sabit bir kamuoyu değil, değişen, dönüşen farklılaşan topluluklar gözetilmelidir. Sosyologun görevlerinden birisi de bu kamuoyu kategorilerini tanımlamaktır. Farklı kitlelerin varlığı ortaya konularak “halkların sosyolojisi” yapılmalıdır. Açık diyalog, özgür katılım, içselleştirilmiş demokrasiyi derinleştirerek farklı değerleri, halkları savunanlar ancak halk sosyologu olabilir.

Halk sosyolojisinin nasıl yapılması gerektiğini Boran’ın kendi sözlerinde de bulmak mümkündür. Boran’a göre bilim ve toplum sıkı bir ilişki içindedir, bilim insan içindir. Bilim adamlarının çalışmalarının uygulanması bir toplumu yakından ilgilendirmektedir. Bu nedendir ki bilim adamının parçası olduğu topluma karşı bir sorumluluğu vardır (Boran, 1943: 17,’den akt. Akpolat, 2008). Behice Boran açısından bir araştırma betimlemeyle yetinemezdi, onun açısından bilimsel bir araştırma olaylar arasındaki ilişkileri incelemeli ve problemler etrafında şekillenmeli ve o problemlere cevaplar arayarak ilerlemeliydi (Boran, 1943: 17’den akt. Atılğan, 2007).

Toplumun farkındalık düzeyinin artırılması, yerel ve ulusal çaptaki toplumsal bir takım sorunların çözümü için sosyologlara oldukça büyük görevler düşmektedir. Tarihe bakıldığında sadece Behice Boran değil bir çok sosyologun bu bağlamda kimi zaman engellenseler dahi çok yollar kat ettikleri görülmektedir. Bugünün iletişim teknolojileriyle daha geniş kitlelere ulaşmak ve onların sorunlarının çözümüne katkıda bulunmak konusunda sosyologlar çalışmalarını halk sosyolojisinin önceliklerini de gözeterek şekillendirmelidirler.

KAYNAKÇA

- Akpolat, Y. (2008) Behice Sadık Boran. iç. Türkiye’de Sosyoloji (Der. M. Ç. Özdemir). Ankara: Phoenix.
- Atılğan, G. (2007) Behice Boran Öğretim Üyesi, Siyasetçi, Kuramcı. İstanbul: Yordam.
- Bayındır, G. (2009) Akıntıya Karşı Behice Boran. İstanbul: Yazılama.
- Burawoy, M. (2004) The World Needs Public Sociology. *Sociologisk Tidsskrift*, 12: 255-272.
- Burawoy, M. (2005a) For Public Sociology. *American Sociological Review*, 70: 4-28.
- Burawoy, M. (2008) What is to be done? Theses on the Degradation of Social Existence in a Globalizing World, *Current Sociology*, 56: 351-359.
- Burawoy, M. (2009a) Challenges for Global Sociology, *Contexts*, 36-41.
- Burawoy, M (2009b) Can “Public Sociology” Travel As Far As Russia? *Laboratorium*, 1: 197-204).
- Burawoy, M. (2009c) The Public Sociology Wars. iç. *Handbook of Public Sociology* (Der. V. Jeffries). Maryland: Rowman and Littlefield Publishers.
- Burawoy, M. (2005b) Public Sociology on a Global Scale, Hong Kong sosyoloji derneğinin 3. Yıllık Toplantı ve Konferansı’nda sunulan yayınlanmamış bildiri metni.
- Burawoy, M. ve VanAntwerpen, J. (2001) Berkeley Sociology: Past, Present and Future, Erişim tarihi 9 Mart 2010, <http://burawoy.berkeley.edu/PS/Berkeley%20Sociology.pdf>
- Calhoun, C. (2005) The Promise of Public Sociology. *The British Journal of Sociology*, 56: 355-362.
- Çetik, M. (2002) Bir Akdemisyen Olarak Behice Boran iç. *Biyografya 2 Behice Boran*. (Der. A. Yaraman). İstanbul: Bağlam.
- Duyum, A., Yıldırım, Y. (1999) 60 Yıllık Gelenek (Der. A. Kasapoğlu). Ankara: Ümit.
- Gans, H. J. (2002) More of Us Should Become Public Sociologists. *Footnotes*, July-August 2002.
- Kasapoğlu, A. (1999) 60 Yıllık Gelenek DTCF’de Uygulamalı Sosyoloji (Berkes-Boran-Çağatay-Güler-Nirun). Ankara: Ümit.
- Kasapoğlu, A. (1998) Ziya Gökalp Hakkında Bir Meta-Analiz İç. Eyup Kemerloglu Armagan Kitabı. Sivas. Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.
- Mumcu, U. (2004) Bir Uzun Yürüyüş. Ankara:Um-Ag.
- Nalbantoğlu, H. Ü. (2002) Bir Toplum bilimcinin Gecikmiş Portresine Doğru iç. *Biyografya 2 Behice Boran*. (Der. A. Yaraman). İstanbul: Bağlam.
- Prokou, K. (2006) Holding a Mirror up to Society, *Arts and Sciences*: 12-15.
- Scott, J. (2005) Who will speak and who will listen? Comments on Burawoy and Public Sociology. *The British Journal of Sociology*, 56: 405-409.
- Demir, M., Önelge, S., Öz., Ö., Özkapı, E., Özkaraçalar K., Özkaya, Temeltaş, İ., Mengilibörü, C. (2006) Son Nefesine Kadar Behice Boran Belgeseli (Sinema Filmi).
- Yaraman, A. (2002) *Biyografya 2 Behice Boran*. İstanbul: Bağlam.
- Wievorka, M. (2008) Some Considerations after Reading Michael Burawoy's Article: “What is to be Done? Theses on the Degradation of Social Existence in a Globalizing World”. *Current Sociology*, 56: 381-388.

NİYAZI BERKES'İN DÜŞÜNÜNDEN HAREKETLE TÜRKİYE'NİN BATILILAŞMA SANCISI

Ercan GEÇGİN*

Uluslararası politikada Türkiye'nin ekseninin değiştiğine yönelik tartışmalar son dönemde en çok gündeme gelen konulardan biri olma özelliğini koruyor. Ne zaman ABD, İsrail, İran, Rusya, Avrupa ile Türkiye arasındaki ilişki ve dengelerin siyasal konseptte göre farklı yönlerde şekillenmeye girse, her zaman yüzünü ve yönünü Batı'ya dönmüş bir devlet kararlılığının olduğunu anımsatan bir direnci de mutlaka hissettiriyor. Hangi siyasal iktidar zamanında olursa olsun arka planda devlet kararlılığından kastedilen şey, aslında iki yüz yılı aşkın süredir rayına girilmeye çalışılan "Batılılaşıma" çabasıdır.

Türkiye'nin Batılılaşıma serüvenine ilişkin kalem oynatmak isteyen bir sosyal bilimcinin başvurması beklenen ilk yerli isimlerden biri kuşkusuz Niyazi Berkes (1908-1988) olacaktır. Eksen tartışmaları çerçevesinde Niyazi Berkes'i ele almanın ayrıcalığını sağlayan nedenler arasında birincisi onun özgün bir analiz ve düşün gücü ortaya koymuş olması, ikincisi ise 1940'larda kendisinin de aktif olarak yer aldığı "Yurt ve Dünya" dergisinin yaklaşık 70 yıl sonra yeni bir teknoloji ile mütevazî şekilde yayınlanması sürecinde mutlaka anımsanması gereken biri isim olması gösterilebilir.

Berkes'i özgün kılan yön, onun Türkiye'nin çağdaşılaşma süreci olarak ortaya koyduğu genel çerçevenin sonuna kadar savunucusu olmasıyla birlikte, temel olarak yerli bir bakış temelinde sosyoloji ile tarihi buluşturabilmiş olmasıdır. Bunda her iki disiplinden aldığı eğitimin etkisinin olması kadar, yaşadığı dönemin siyasal ve toplumsal bilinç sorumluluğunu yerine getirme misyonunu taşımasının da katkısı büyüktür. Nitekim "Yurt ve Dünya" dergisine 1940'li yıllarda sunduğu katkı da bu misyon dolayısıyla idi.

Ergun'un (1985:21) bir toplumdaki değişme sürecini anlamak için "tarihsel özgüllük ilkesi"nden hareket edilmesini gerektiğini; birey, toplum ve tarih sorunlarının bir arada ve bir bütün dahilinde incelenmesini ve bundan dolayı da tarihin sosyolojinin can damarı işlevini gördüğünü belirten görüşüne Türkiye'de en fazla sadık kalanların başında Berkes'in geldiğini ifade etmek abartı olmayacaktır. Türkiye'nin toplumsal

---

* Ankara Üniversitesi, DTCF Sosyoloji, Arş. Gör., Doktora
ercangcn@gmail.com

değişme sürecini kutsallaştırılmış geleneklerin ve gerici kaynakların boyunduruğundan kurtulması anlamını taşıyan sekülerlik, yani "çağdaşlaşma" olgusu çerçevesinde ele alan Berkes (2005:19) bunu, tarihsel, köklü, derinlikli gerekçelerle ortaya koymaya çalışmış, toplumsal değişimin modernleşme yönünde gerçekleşmemesinin sosyolojik temelleri üzerinde durmuştur. Ağırlıklı olarak düşün hayatı, toplumsal kurumların gelenekselliği (kültür ve uygarlık çerçevesinde) gibi daha üst yapısal boyutları dikkate almış gibi görünse de iktisadi tarih ve diğer toplumlarla karşılıklı ilişki ve etkileşimi ele alan çalışmaları da hesaba katıldığında bütünlüklü bir bakış ortaya koyduğu söylenebilir. Bu bütünlülüğü de göz ardı etmeden bu çalışmada üzerinde durmaya çalışacağımız nokta, ağırlıklı olarak Berkes'in Türkiye'nin Batılılaşma sancıları üzerine görüşleri ve bu görüşlerin bugünkü reel politik atmosferi anlamaya yönelik ne kadar ışık tutabildiğine yönelik tartışmalar olacaktır.

Niyazi Berkes'te Batılılaşma Sorunu

Berkes'in Batılılaşma süreciyle ilgili görüşlerine geçmeden önce onun Batı'yı nasıl tanımladığına bakmak gerekir. Batı , tek dişi kalmış canavar mıdır? Kültür emperyalizmi midir? Teknolojisini alıp kültürünü almamak mıdır? Buna benzer daha pek çok soru, Doğu-Batı ikilemindeki Türkiye'nin uzun süre gündemini işgal edebilmiştir ve etmeye de devam etmektedir.

Berkes'in (1975:294) Batı'yı tanımlama ve anlamlandırma biçimi şu şekildedir:

"Soyut, mutlak anlamda Batı denen şey bir uydurmadan başka bir şey değildir. Var olan toplumlar, değişmeler, uygarlıklar, harplar, dinler, devletler, sınıflar, kişiler, teknolojiler, bilimler, çıkarlar ve savaşlardır. Bunların modern çağda görünüşleri, Avrupa'nın Batı güneyinde başladığı için Batı sözü bundan gelmektedir."

Batılılaşmanın zaman ve mekana göre değişen anlamı Türkiye için çağdaşlaşma sürecinin ifadesi olduğunu düşünen Berkes'in bu olguya tamamen pozitif veya tamamen negatif bir anlam yüklediği anlaşılmalıdır. Bu ayırımı onun Türkiye tarihindeki Batılılaşma çabalarının halkın ne derece çıkarına olduğuna ilişkin benimsediği kriterlere göre kavramak gerekir.

Berkes, Türkiye'nin Batılılaşma serüvenini 17. Yüzyılda Osmanlı devlet sisteminin dünyanın geçirmekte olduğu büyük değişime ayak uyduracak şekilde yenilenmemiş olmasından dolayı duraklama ve gerilmeye başladığı süreçten alır. Zira bu dönemde sistemin kurumları eski haline döndürülmeye çalışılıyordu ama bunda başarılı olunamıyordu. Osmanlı ortaçağında hakim düşünce ve güç din ve gaza iken

ekonomik zihniyet "merdut" (dışlanmış) bir şeydi. Avrupa'da yeni bir uygarlığın doğuşu görülüyordu ancak bu uygarlığı seziş her ne kadar Lale Devrinde mümkün olmuş olsa da çeşitli teknik ve askeri yenilikler yapmanın ötesine gitmeyen değişmelerle sınırlı uyum sağlamak hedefleniyordu. Türk tarihinde modern reform fikrinin ortaya çıktığı o dönemden bugüne değin hakim eğilim, toplumda hakim geniş yığınların veya sınıfların talebi doğrultusunda (toprak düzeni, ekonomik ilişkiler, üretim vb.) değil, tepeden inme devlet tedbirleri biçiminde gerçekleşiyordu. Toplum sınıflarını olduğu yerde tutacak, toplum yapısını değiştirmeden yapılan her türlü reform- ki toplum yapısını değiştiren reformlar da "bozulma" şeklinde etiketlenilecekti- o günden bugüne Batının yöntemleri kopya edilerek, istenilen kalkınmanın aksi yönde sonuçların doğmasına neden olduğu ortaya çıkmıştır (Berkes, 1975:21-23).

Berkes, Batılılaşma sürecinin başından itibaren içerden çeşitli tepkiler geliştirildiğini, bu tepkiler zaman içinde olgunlaşarak ideolojik duruşlara ve çoğunlukla da gerici kaynaklarından ve bu kaynakların toplumsal değişme önünde engel olma işlevlerini meydana getirdiğini belirtir. Şeriatçılık, İslamcılık, Türkçülük, Yeni Osmanlılık bunların başında gelen hareketler olmuşlardır.

Batılılaşmanın Uyduculuğu

Türkiye tarihinde Batılılaşma çabaları Berkes'e göre aynı zamanda uydulaşma tarihidir. 18. yüzyıldan itibaren Batı devletleri ile kurulan ilişkilerde veya Batıya dönmede, kalkınma ve değişmede ilişkiye girilen ülkelerin siyasal çatışmalarına karıştırılmış; Batıdan etkilenme şeklinde veya zamansız gerçekleşmiş; bununla birlikte içeride reform yapma zorunluluğundan kaçınmanın bir yolu ama bundan kaçınılmayınca da "denize düşen yılanı sarılır" misali günü kurtarmaya yönelik olmuştur (Berkes, 1975:175). Ancak bu politikanın bedelini de halk yoksullaşarak, ekonomi emperyalizme bağımlılaştırılarak ödemiştir.

Uydulaşma süreçleri 18. yüzyılda ilk olarak Fransa ile başlamış, ancak Fransa'nın Osmanlı topraklarını işgal etmesi, içeride şeriatçı kesimin "gavur" diyerek bu süreci reddetmesi ve Avrupa'daki iç çekişmelerin de olanağıyla yeni bir seyre gitmiştir. Ancak ikinci uydulaşma süreci İngiltere ile sürmüş, çeşitli teknik ve yenilikler alınmış, İngilizlerin Hindistan üzerindeki egemenliğine zemin sunulmuş buna karşın borçlanma ve Duyun-i Umumiye'nin kuruluşu ile beklenen sonuçlar alınamamış, aksine bağımlılık

artmıştı. Üçüncü uyduculuk serüveni ise Meşrutiyet zamanında Almanya tercihiyle devam etmiştir. Bu süreçlerin tümü ancak Ulusal Kurtuluş Savaşı ile son bulabilmiştir. Lakin cumhuriyet tarihinde de benzer uyduculuklar çok geçmeden (Atatürk sonrası) yeniden hayat bulacak, Batılılaşma sürecinde tepki olarak doğan akımların ilerlemeye engel olacak şekilde türevleri hayat bulacaktır.

Berkes, Batı ile gerek Osmanlı'yı eski haline döndürme, gerek devletin sürekliliğini sağlama veya kalkınmayı başarma çabalarında anlamını bulan Batılılaşmanın istenilen sonuçları vermemesiyle toplumun yarı-sömürgeleştirilerek tarihsel, siyasal, ekonomik ve kültürel gibi her açıdan ulusal bir kurtuluş savaşının verilmesini zorunlu kıldığı görüşündedir. Bu bakımdan Berkes Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı ve Kemalist Devrimi bir kopuş olarak ortaya koymuştur. Berkes bu yargısını temellendirirken pek çok tarihsel argümana başvurur. Bu temellendirme Kemalizm'in düşünsel ilkelerini de ortaya koyan bir zemin yaratmıştı.

Berkes devrimcilik döneminin öncesinde de geçerliliği olan İslamcılık, Osmanlılık, Uyduculuk ve Turancılık gibi fikirlerle mücadele ettiği kadar bunlardan başka iki düşün geleneği ile de mücadele etmiştir ki, nitekim bu ikisinin siyasal köklerinin sonuçları bugüne değin uzanabildiğini savunmuştur. Bunlardan birincisi Türkçülüğün "milliyetçi" anlayışı, yani İrkçı ve Turancılık; diğeri de ilerici Batıcılığın Batılılaşma anlayışdır, ki bu eğilimi Menderes-Demirel çizgisinin temsil ettiği "Batı medeniyetçiliği" anlayışı olmuştur. Bu iki akımdan milliyetçilik "mukaddesatçılığa", Batıcılık da "uyduculuğa" dönüşmüştür (Berkes,1975:257-258). Aslında bu iki çizginin kökleri biraz daha derinde yatmakla birlikte Kemalist Devrim'in Batılılaşma anlayışı içinde eritmeye çalışılmıştır. Buna karşın eritmek bir yana, soğumaya alındığı ancak 1940 sonrası uluslararası konjonktürle yeni uydulaşma çabalarının ısıısıyla yeniden canlandığında acıyla fark edilmiş olacaktı.

Berkes'e (1975:284) göre, Türk düşünüyü bir yanda Batılılaşma diğeri yanda ise ulusal varlığın niteliği ile uğraşmıştır. Ancak bu ikisinin ardında yatan "toplumsal değişme" sorunu açıkça kavranamamıştır. Batılılaşma, Batı uygarlığını alma, Ulusçuluk da bunun karşısında ya din ya da ırk kavramlarına dayanan geleneklere sarılma olarak anlaşmıştır. Böylece Batıcılık ve milliyetçilik iki zıt eğilim olarak belirmiştir.

Prens Sabahattin'in Asya tipi devlet yapısından Batı uygarlığına özgü yapıya geçiş arzusu ulusçuluğa karşı, ümmet uygarlığından millet harsçılığına geçme

arzusundaki Gökalpçi görüş de Batıcılığa aykırı olarak kalmıştır. Bu ikisi arasındaki bağıllık ancak Kemalist devrim ile kurulabilmişti. Böylece ulusçuluk ve Batıcılık yeni anlamlar kazanmışlardı. Ancak bu buluşmadaki devrimci öz zamanla bozulmuş, bir yanda Ulusçuluk yine İslamcı, Osmanlıcı, Türkçü biçimlerine; Batıcılık da Tanzimat dönemi uyduculuğu ile Meşrutiyet dönemi özel girişimci-liberal anlayışlara yeniden dönüştürülmüştür. Bu ikisi arasındaki bağlantının koparılması çağdaş ulus olarak kalkınmanın önüne de engel oluşturmuştur (Berkes,1975: 284).

Berkes, Kemalizm'in harsçılığın tutuculuğu değil, uygarlığın ilericiliğini taşıdığı görüşündedir. Atatürk devrimciliğinin Batılılaşma anlayışı, ona göre, toplumsal devrimcilikle yakından ilişkilidir. Bu körü körüne Batıya bağımlılığı değil, aksine birincisi ulusal bağımsızlık, ikincisi egemenliğin halkın kalkınmasına yarayacak yönde olması ve üçüncüsü de tüm bunların devrimci atılımlarla gerçekleştirilmesini ifade eden Kemalizm'e özgü üç temel halkanın birbirinden ayrılmadan ama birbirini besleyerek hayata konuşmasını ifade eder. Oysa Menderes ve Demirel'in Batıcılık anlayışı bu halkalar arasındaki bağları koparmıştır (Berkes,1975: 279).

Berkes'in analizlerinde Batılılaşma çabalarının her ne kadar ülkeyi kalkındırmak gibi amaçlar taşısa da sonuç olarak Batı'nın çıkarlarına hizmet eden sonuçlar doğurduğu, her seferinde toplumsal yoksullukla sonuçlanan çöküşler yaşandığı gerçeği sürekli vurgulanmaktadır.

Ziya Gökalp'in Berkes üzerinde önemli derecede etkisi vardır. Ancak Berkes (2007:90) Gökalp'in millet ve Batılılaşmaya ilişkin düşüncelerini kritik ederek kabul etme eğilimindedir. Özellikle Gökalp'in İslamcılar ile Batıcılar arasında bir kaynaşma çabasının (ancak sonradan muhafazakarlığın ve gericiliğin istismarı haline gelecektir) ifadesi olan "hars"(kültür) ve "medeniyet" ayırımı yapmış olması ve Türk varoluşunu harsta arayarak, eksik olan Batı medeniyeti ile tamamlamaya gitme düşüncesi Berkes'in sıklıkla eleştirdiği bir konudur. Zira Berkes'e göre Türk varoluşu harsta değil, medeniyette (uygarlıkta) aranmalıdır. Hars ve medeniyeti kesin çizgilerle ayırmak da doğru değildir. Berkes, Atatürk ve devrimlerinin niteliğinin esas olarak devinimsel ve devrimci olduğunu, bundan dolayı da "uluslaşma" olarak addedilmesi gerektiğini belirtir. Hars kavramının statik, muhafazacı anlamı, aydının uygarlık almasında pasif bir rol oynayan statik bir destek olarak anlaşılıyordu. Oysa Berkes'e göre (2007:98) Tanzimat'tan beri görülen şey Batı uygarlığının kendi toplumsallığının bir ürünü olduğu gerçeğinin yadsınmış olması, Batı uygarlığının Türk toplumunda eritilmesi sürecinde

başlıca engelin de bu statik harsta aranmamış olmasıdır. Dolayısıyla hars ve medeniyet zihinde ayrılrsa bile devrim sürecinde birbirine zıt düşünülüp soyutlanamaz. Bu noktada toplumcu devrimcilik ve "halkçılığın" Berkes (2007:103)'in milliyetçilik, Batılılaşma, kültür ve medeniyet üzerine tartışmalarında önemli bir kriter olduğu ortaya çıkmaktadır.

Berkes'e göre Batılılaşma ile bir ülkenin ulusal kalkınması gerçekleşmez. Bununla birlikte Gökalp'in öngördüğü gibi Batı'dan hazır uygarlık da alınmaz. Tarihte ne zaman alınmışsa bu durum istenilenin tersi yönünde sonuçlar doğurmuştur. Türkiye'de Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın getirdiği milliyetçilik, Batılılaşma ve devrimcilik anlayışının bozulmuş hali Batı'dan bağımsız değil bağımlı bir Batıcı anlayışın yerleşmiş olmasıdır. Çözüm yolu olarak Berkes, Batıcılığı Batı'dan bağımsız şekilde, milliyetçiliği devrimcilik yoluna çevirmeden geçtiği inancındadır. Bundan dolayı Türkiye'nin asıl sorunu iddia edildiği gibi Batılılaşmak değil, aslında Batılılaşmamak sorunudur (Berkes,2007:158-159).

Bu noktada ara bir parantez açarken tüm bu değerlendirmelerden hareketle Türkiye'de Kemalizm'in Batılılaşma sorununa bakışı Marksistlerin "ideoloji" konusuna bakış açılarına benzetilebilir. Nasıl ideoloji bir taraflıyla toplumdaki yanlış düşünceler toplamı, egemenliği meşrulaştırma biçimi ve diğer yanılla da toplumsal praksişi gerçekleştirmesinin de aracıysa, Batılılaşma da Türkiye'de hem modernleşmenin bir aracı, diğer taraftan da Batı emperyalizminin ülke üzerindeki oyunlarının ve içerdeki işbirlikçilerin bu oyuna dayalı ürettikleri yanılsamaların bütünü olarak anlamlandırılmanın da aracı olmuştur. Bu açıdan biçimsel bir analogi olarak, pratik ve tarihsel açıdan Marksizm'de ideoloji sorunu ne ise, Kemalizm'de Batılılaşma sorunu o olmuştur.

Yeni Uyduculuk "Yeni Osmanlılık" mı?

Görüldüğü gibi Berkes'te Atatürk devri hariç Batılılaşma, ağırlıklı olarak yarı-sömürgeleşme tarihidir. Batılılaşma aslında bizim kendi içimizde zamana ve mekana göre şekil alışı veya egemenlik ilişkileri çerçevesinde şekillendirme kalıbı veya olgusal bir anahtar süreç modeli olarak kavramak gerekir. Türkiye'de muasır medeniyetler seviyesinin ölçütü her iktidar döneminde değişmiş, anlamlandırma biçimleri egemen söylemler ışığında şekillendirilmiştir. Dolayısıyla nasıl bir Batılılaşma sorunu, nasıl bir modernleşme sorusuyla birlikte anlam kazanmıştır.

Modernleşmeyi tartışmak ayrı bir konudur. Ancak Türkiye'nin temel sorunu aslında aynı zamanda çağdaşlaşma sorunu olduğunu ileri süren Berkes'in görüşlerini anlamlandıran güncel göstergeler ziyadesiyle mevcuttur.

Berkes (1975:287) uyduculuğa dayalı Batıcılığın etkilerini şu şekilde özetliyordu:

- Meydana getirdiği kişi ve sınıf etkileri açısından ulusal ekonominin verimleri dışarıya çekilir, içeride komprador sınıf yaratılır

- Toplum ekonomisinin kalkınmaya olanak vermemesine neden olur

- Toplumun çatışmalı, yapıcı olmayan bir kargaşa sürecine girmesine yol açmaktadır. En önemlisi de "tüketim çılgınlığı" yaratarak, özellikle kadın ve gençleri bu yönde toplumdan kopararak, kendine bağımlı, hazcı bir tüketim toplumu yaratılmaktadır.

- Toplumun kalkınmaz halde tutma zorunluluğu. Bir nevi toplumsal değişmeyi değil, değişmemenin koşullarını sağlama çabası üzerinde durulmaktadır.

"Üreten değil, tüketen bir Türkiye" fotoğrafı Berkes'in bu belirlemeleri üzerine kurulu siyaset sayesinde bugün olgun karakterini almış gibidir. Toplumsal değişme yönünü, toplumsal kalkınma ve hakça bölüşüm politikaları üzerinden değil, yine yeni Batıcılığın anlamı olan Post-fordist üretim, post-modernist düşün ve yeni liberalizm güzergahında yol alan siyaset paradigmasının hakimiyeti, geçmiş dönemlerde olduğu gibi çöküşlerle son bulacağını söylemek için kahin olmaya gerek yoktur.

Bugün bu Batıcılık anlayışının özünü oluşturan "*Batı'nın tekniğini alalım ama kültürünü almayalım*" yönündeki gerek ulusalcı-milliyetçi, gerekse İslamcı-muhafazakar kesimin duruşu tarihsel olarak bir sürekliliğe sahip olduğu açıkça görülmektedir. Nitekim en önemli göstergesi "Anadolu kaplanları" olarak tanımlanan ve İslami burjuvazinin çekirdeğini oluşturan sermaye birikiminin kalkınma anlayışı da bu doğrultuda işlerlik göstermiştir. Berkes'in ifade etmiş olduğu toplumsal yapı yönünde devrimciliği hayata geçirmeden bu türden ekonomik gücün ortaya çıkışı çağdaşlaşma adına pek fazla bir şeyi ifade etmemektedir. Nitekim üretim güçlerinin gelişmesine paralel olarak üretim ilişkilerinin de bu düzeyde gelişmesi beklenirken geleneksel değerleri yeniden üreten mekanizmaların dirençli bir şekilde savunulması buna bariz örnek teşkil etmektedir. Söz gelimi bireyin, birey olarak özerk ve bağımsız şekilde toplumda yer edinmesinin yolları aranmak yerine, cemaat veya çeşitli enformel

ağlara girerek aidiyet, kişilik ve kimlik edinmek zorunda bırakılması nasıl bir "çağdaşlaşma" sürecinin yaşandığını sorgulatmaktadır.

Bir tarafı ile her türden Batı karşıtı ama diğer tarafı ile de fırsat verilirse Batı'nın kimlik de dahil tüm olanaklarını kullanmak isteyen bir zihniyetin yaratılmış olması günümüz çöküşünün bir görüntüsüdür. Ankara Genç İşadamları Derneği'nin (ANGİAD) 2008 yılında Ankara'nın çeşitli ilçelerinden 18-30 yaş arası, 1694 genç üzerinde gerçekleştirdiği araştırma, bu doğrultuda önemli ipuçları vermektedir. Araştırmaya göre,

- "Türkiye`de yaşayan bir genç olarak kendinize kimi örnek alıyorsunuz" sorusuna, gençlerin yüzde 14.03`ü anne ya da babasını örnek gösterirken, bunu yüzde 12.07 ile Rahmi Koç izlemekte, yüzde 10.34`ü Acun Ilıcalı'yı, yüzde 10.20`si ise Polat Alemdar`ı örnek aldığını belirtmiştir.

- "Türkiye AB`ye girmeli mi" sorusuna ankete katılan gençlerin yüzde 40.11`i "evet girmeli" derken, yüzde 43.62`si ise "hayır, girmemeli" demektedir. Fark etmez diyenlerin oranı ise yüzde 16.27. Gençlerin yüzde 46.21`i Türkiye`nin geleceğine umutsuz baktığını ifade etmiştir.

- Gençlerin yüzde 78.14`ü "yurt dışında yaşamak ister miydiniz" sorusuna "evet" yanıtını verirken, yüzde 21.86`sı ise "hayır" tercihinde bulunmuştur. "Niçin yurtdışında yaşamak istersiniz" sorusuna ise gençlerin büyük bölümü, yüzde 45.51`lik kısmı "daha iyi maddi imkanlara kavuşmak için" cevabını vermiştir (Hürriyet Gazetesi,2008)

Berkes (1975:298), 1960'lardan sonrası için artık bir toplumu geride bırakmanın yolu tüketim düşkünlüğü yolu ile gençleri ve kadınların toplumdan koparmak olduğunu ve bunun da Batının görünmez sömürü yollarından biri olduğunu belirtiyordu. Ancak Atatürk devrimlerinin tarihsel doğrultusu sürdürülemediğinden bağımsızlık ulusçuluğu yerine yabancı emperyalizme araç olma, dolayısıyla ya şoven emperyalizmine ya da din ümmetçiliği kozmopolitliğine sarılma eğilimleri doğmuştur görüşünü savunuyordu. Yukarıda verdiğimiz gençler üzerine yapılan araştırmanın sonuçları bir bakıma bu gizli yolun kapitalist sistem içinde kendisine izlerini rahat bulabildiğimiz gibi, günümüz ekonomi-politiğin ve uluslararası politikanın geçmişten izdüşümler taşıdığını belirtmek de yanlış olmayacaktır.

Makalenin giriş kısmında işaret edilen Türkiye'nin eksen tartışmaları bu açıdan önemlidir. Zira Türkiye'nin Batılılaşma sürecinin hangi evresinde olursa olsun ne

zaman ki dünya sisteminde herhangi bir güç bu coğrafyada veya çevresinde herhangi bir emelini ortaya koymaya çalışmışsa ülke içinde mutlaka buna uygun siyasal zemin oluşturma çabası da kendini göstermiştir. Bunların her birini Berkes'in tarihsel analizlerinde görebilmek mümkündür. En çok göze çarpanı ise Türkçülük hareketidir. Türkçülük hareketi esas olarak halkçılık akımından doğmuş, ancak zamanla farklı Türkçülük akımlarıyla parçalanmış, Osmanlı dağılışında etkisi olabileceğinden dolayı reddedilmiş ve Osmanlı'nın çöküş sürecinde ise özellikle Almanların siyasal emellerine alet edilerek Turancılık şekline büründürülmüştür.

18. yüzyıl kafa yapısından bugünün Türkiye'sine miras olarak kalan “ekonomik görüş yokluğu” Osmanlı'nın son günlerinde hiçbir realite sınırı tanımayan bir düşünce dünyası da eklenerek rasyonel ve objektiflikten uzak bir belirsizliğe sürüklendiğini belirten Berkes, Türkçülük halkçılık yerine Turancılığa kayarken İttihat ve Terraki önderliğindeki çılgınlıklara malzeme olduğunu ve “Emperyalist Türkçülük”ün yaratıldığını belirtir. Diğer taraftan Türkçülük adı altında alınan ekonomik tedbirlerde fırsatlardan yararlananlar halk aleyhinde zenginleşerek vurgunculuk kapitalizmini ortaya çıkarmışlardı. Berkes (1975,78) bunları Mefkurecilik dumanının arkasına gizlenip harp vurguncusu tipi şeklinde tarif etmektedir.

Berkes, Türkçülüğün Turancı yorumu ile nasıl başka bir ülkenin emellerine uygun kullanıldığını o dönemin Alman genelkurmayının projesinde kullanılan iki argümana, yani İslamcılık ve Turancılık akımlarının ne çerçevede işlev gördüğüne bakarak ele alır.

Birincisi, İslamcılık, Türk Arap dünyası içinden ilerleyip İngilizlerin Hindistan egemenliğine, Fransız ve İngilizlerin Yakın ve Uzak Doğu ticaret üstünlüğüne son vermenin aracı olarak kullanılacaktı. İkincisi Turancılık ise Berlin-Bağdat yoluna eş olacak şekilde Berlin-Buhara çizgisi üzerinden hem Rusya'ya hem Hindistan'daki İngiltere'ye kesin darbeyi indirmenin aracı tasarlanmıştı. Almanlar bu iki ideal durumu Türkiye üzerinden hayata geçirmek isterken Türklerin Avrupa'da ne işleri olduğunu asıl Doğu ve Arap dünyası üzerinde hükmetleri gerektiği fikrini zikrediyorlardı. Devlet merkezini Konya veya Kayseri'ye çekmek isteyenler dahi vardı. Balkanlardan çekilip doğal sınırlarına dönmeleri gerektiği; ancak bunun birlikte Büyük Doğu'nun hakimi ve İslam Birliğinin düzenleyicisi gibi ruhani bir paya da sahip olabileceği salık veriliyordu Osmanlı'ya (Berkes,1975:76-78).

Bu projenin Osmanlı'yı I. Dünya Savaşı'ndaki işlevi dikkate alındığında ağır bir bedeli beraberinde getirdiği ortadaydı. Şimdi o günden bugüne gelindiğinde aslında uluslararası güç dengelerinin ülke içinde nasıl bir hegemonik düzen ve zihin yarattığı konusunda bir zemin sürekliliğinin olduğu görülecektir. Benzer süreç II. Dünya Savaşı zamanında da yaşanmıştır. Bu noktada 20. yüzyılın başındaki Alman projesi ile bugünün Genişletilmiş Ortadoğu Projesi'nin sahibi ABD'nin işlerlik ve biçim açısından ve bununla birlikte Türkiye'deki iç siyasetin dizaynı açısından nasıl bir farklılık olduğu sorusu akla gelmektedir. Aslında değişen şeyin roller değil, sadece dış aktörler olduğu bariz görülmektedir. Bu yüzden geçmişin Almanlarına hizmet eden Turancılık ile şimdinin ABD'sinin Ortadoğu ve Yakın Doğu egemenliğine hizmet eden Yeni Osmanlılık ve bunu besleyen Yeni İslamlılık arasında işlev açısından pek bir farklılığın olmadığı sonuçları itibariyle ortadadır. ABD'nin 1970-802li yıllarda Sovyetler Birliği'nin hinterlandında beslemiş olduğu Yeşil Kuşak Projesi'nin de bunun bir önceli olduğunu, Türkiye'de 1980 Askeri Darbesi ile de Türk-İslam sentezine uygun hegemonik politikaların çeşitli muhalif kesimlere panzehir olarak kullanıldığını da hesaba kattığımızda fotoğrafın bütünlüğü daha netleşmiş olacaktır. Bütün bunlar dikkate alındığında GOP'un Türkiye siyasetindeki kurgulanış anlamı olan Yeni Osmanlılık'ın aslında yeni bir uyduculuk süreci mi olduğu sorusunu haliyle akla getirmektedir.

Türkiye'nin Yeri Neresi?

1970'li yılların koşullarında Türkiye'nin konumuyla ilgili tartışmalara Berkes (1975:167) şu açıklama ile dahil olmaktadır:

“Bugünkü Türkiye ne bir Müslüman devleti, ne bir Batı ulusudur; ne Hristiyanlık camiasına, ne sosyalist ya da kapitalist uluslar camiasına mensuptur. Ne Asyalıdır ne Avrupalı. Gerçi Türkiye'nin bütün tarihi boyunca ekonomik ve siyasal ilişkileri Doğuyla olmaktan ziyade Batıyla olmuştur. (...) Fakat kültürce Doğulu kalmış, Türkiye'yi Batı dünyasının bir parçası olmaktan alıkoymuştur. Son yarım yüzyılda güçlenen batılılaşma akımı yüzünden Batı Avrupa'yla olan ilişkilerin ekonomik politik yanları artmışsa da hep tek yanlı ve daima aleyhe işler olmuş; geleneği olmayan, Türk halkına çok pahalıya mal olan ıstıraplı ve şüpheli bir münasebet olarak kalmıştır. Avrupa, Türkiye'yi hiç bir zaman kendinden bir parça saymamıştır. Bizim aramızda bunun tersine bir sanı varsa da buna bizden başka kimse inanmamıştır. (...) Türkiye'nin coğrafyadaki gerçek yeri Yakın ya da Ortadoğu denen yerdir; fakat oradaki kendine benzer komşularının hiç biriyle tam anlamıyla ekonomik, politik ve kültürel birliği yoktur. Bu kısmıyla ihtilaf halindedir.”

Türkiye'nin özgün ama yalnız konumuna işaret eden Berkes'in bu saptaması, Türkiye'deki "Ne AB Ne ABD, Bağımsız Türkiye" sloganında ısrar eden, kimi açılardan da Rusya, Hindistan, İran gibi ülkelerle işbirliğini önemseyen Avrasyacılık modelini benimseyen güncel-reel ulusalcı siyasetin de özünü oluşturan bir kavrayış olması bakımından da önemlidir. Ancak bu görüşün Türkiye realitesini ve toplumsal yapının bütünlüklü çerçevesini doğru kavradığı da şüphelidir. Bunun bir tezahürü geçmişte Batılılaşma sürecine bir tepki olarak ortaya çıkan, bir yönüyle Turancılığa kaçan, bir yönüyle de Kurtuluş Savaşı sonrası Kemalist Devrimin ulus inşa etmesinde rasyonellik ve mefkurecilik süzgecinden geçirilmiş haliyle fikir kaynağı olan Türkçülüğün ve uygarlığın da Türklük kimliği ile özdeşleştirme çabası, başta Kürt Sorunu olmak üzere pek çok sorunun ortaya çıkmasında veya çözümü noktasında sıkıntıları da beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla Türkçülük anlayışının yeniden gözden geçirilmesinin tarihsel zorunluluklarını dayattığı bir zaman diliminden geçtiğimizi belirtmekte sakınca yoktur.

Diğer taraftan da Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne giriş sürecinde yürütülen müzakerelerde diğer ülkelere uygulanmayan kriterlerin Türkiye için gündeme getirilmiş olması, Avrupa ülkelerinde Türkiye'nin Avrupa'ya ait olmadığını açıkça belirten ülkelerin varlığı (en başta da Fransa), kamuoyunu sürekli alıyormuş gibi yaparak oyalaması, Berkes'in tespitlerini tarihsel olarak haklı çıkaran yönlerdir. Diğer taraftan Batılılaşmanın hep Batıya yaradığı görüşü Batı karşıtlığına dayalı düşmanlığa da yol açmamalıdır. Bununla birlikte küreselleşme sürecinin dinamikleri ulus-devlet sınırlarını zorlamış olsa da, medeniyetler çatışması, post-fordist üretim sisteminin uluslararası sermayenin lehine işlerlik kazanmış olması, etnik çatışmalar, çıkara dayalı askeri ve ekonomik işgaller varlığını yakıcı bir şekilde hissettirmesi, her türden ekonomik ve siyasal bağımsızlık söyleminin gerekliliğini de açığa çıkartmaktadır.

KAYNAKÇA

Berkes, Niyazi (1965;2005) Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler, 3. Baskı, İstanbul:

Kaynak

Berkes, Niyazi (1973;2005) Türkiye'de Çağdaşlaşma, 5. Baskı, İstanbul: YKY

Berkes, Niyazi (1975) Türk Düşününde Batı Sorunu, Ankara: Bilgi

Ergun, Doğan (1973;1995) Sosyoloji ve Tarih, Sosyolojide Yöntem Sorunu, 3. Baskı, Ankara:

İlke

Hürriyet Gazetesi (18 Mayıs, 2008) Gençler en çok kimleri örnek alıyor, Erişim Tarihi 10

Haziran 2010, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/8964384.asp?gid=229&sz=11119>

(29.09.2010)

KADRO HAREKETİ: III. YOL SÖYLEMLERİ; ULUSÇU SOL YAKLAŞIM...

B.Sina GÜNEŞ*

I. Giriş

Kadro Dergisi ya da bilindiği üzere “*Kadro Hareketi*”ne ilişkin gerek siyasal yazımda, gerek Türkiye tarihi üzerine çalışmalarda, gerekse de Türkiye ekonomi tarihi üzerine yapılmış çalışmalarda (Kongar, 1981; Bostancı, 1990; Ertan, 1994; Türkeş,1999); hareketin kurucuları, çalışmaları ve amaçları üzerine birçok değerlendirmeye rastlamak mümkündür. Denilebilir ki, Türkiye’nin iktisadi ve siyasi tarihini konu alıp da Kadro Hareketi’nden bahsetmeyen hiç bir çalışma yoktur (Türkeş 1999:48). Çalışma alanlarının farklılık göstermesine karşın gerek Kadro’ya gerekse de Kadroculara dair yapılan değerlendirmelerde bu farklılık, birkaç çalışma dışında, yerini tutarlı bir benzerliğe; salt sert eleştirilere bırakır. Bu benzerlik ideolojik değerlendirmelerde kendini iyiden iyiye hissettirir. Fakat burada belirtmek gerekir ki, Kadrocular ve Kadro üzerine yapılan araştırmalarda ortaya çıkan sert eleştirilerin temel nedeni; yapandan ziyade yazandan (dolayısıyla yazanın fikri dünyasından) kaynaklanmaktadır.

Kurtuluş Savaşı’nın bitişinden itibaren Cumhuriyet “Kadro”larının toplumda gerçekleştirmeye çalıştıkları “yenilik”lerin Batı temelli olmasına karşın uygulanan bu politikaların belli bir öğretiye ya da programa dayanmaksızın yapıldığı bilinen bir gerçektir. Zaman içerisinde Kemalizm adını alacak olan bu dönüşümler silsilesi teoriyi gerçekleştirdikleri pratiklerden çıkaracaktır. Bu doğrultuda birçok benzer fikre rastlamak mümkündür (Berkes, 1999; Özdemir, 1974; Karal, 1946; Aslan 2002). Kadrocular bir anlamda bu teorik altyapıyı oluşturma amacıyla ortaya çıkmışlardır. Fakat Kemalizm’in uygulama alanına koyduğu bu dönüşümleri kendi fikri dünyalarına –kendileri bunu dillendirmeseler de çoğu o dönem sosyalist olarak kabul edilir, en azından eski sosyalist- göre etkilemeyi amaçlayan Kadrocuların, bunu yaparken dönüştürmekten ziyade dönüştükleri görülmektedir. Fakat bu dönüşüm mevcut olmayan yeni bir dönüşüm değil (çalışmanın ileri safhalarında da belirtileceği gibi Kadrocular –Yakup Kadri hariç- Turancılık-Marxizm-Milliyetçilik gibi bir ideoloji dönüşümü yaşamıştır), aksine Kadrocuların hayat hikâyeleri incelendiğinde bu durum bir geri dönüşüm (re-transformation) olarak tanımlanabilir. Çalışmamız bu doğrultuda

---

* beingsina@gmail.com

Kadrocular ve Kadro Dergisi üzerine yayınlanan çalışmaların yanı sıra Dergi'de yayınlanan makaleler temel alınarak bir değerlendirme yapma amacı gütmektedir.

Bu çalışma, yayın hayatından daha uzun zaman dilimlerine sirayet eden Kadro'nun ve dolayısıyla Kadrocuların tarihsel perspektif içerisinde yaptıklarını anlamının, içinde buldukları dönemi anlamayla eş değer olduğu kanısıyla yapılmıştır.

II. Kadrocular ve Kadro'nun Yayın Hayatına Girmesi (Ocak 1932-Aralık 1934)

Kadro, Şevket Süreyya Aydemir, İsmail Hüsrev Tökin, Vedat Nedim Tör, Burhan Asaf Belge, Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve her ne kadar ismi Kadro üzerine yapılan çalışmaların hepsinde kurucular arasında geçmese de (Ertan,1994:XIV Türkeş, 1999:9) Mehmet Şevki Yazman'dan –Yazman'ın ilk yazısı Dergi'nin 13. sayısında yayınlanmıştır-oluşan bir grup aydın tarafından 1932-1934 yılları arasında toplam 36 sayı olarak yayınlanmış bir aylık düşünce dergisidir. Kadro'nun yayın hayatını sürdürdüğü yıllar 23 Ocak 1932'den Aralık 1934'e değin sürmektedir. Buna karşın Kadro Dergisi üzerine yazılan yapıtların bu süreci 1932-1934 (Ertan, 1994:71 & Türkeş, 1999:9) kimi zamanda 1932-1935 (Yanardağ, 2008:17) aralığı olarak aldığı görülmektedir. Bu çelişkinin asıl nedeni Kadro Dergisi'nin 36 sayı olarak basılmasından kaynaklanmaktadır. 1932 Ocak'ı temel alınarak yapılan değerlendirme doğal olarak 1935'e tekabül edecektir. Fakat burada bilinmesi elzem olan konu, Kadro'nun 1934'ün aralık ayında iki baskı yapmış olması, dolayısıyla 35. ve 36. sayıların Aralık 1934'te yayımlanmış olduğudur (Kadro, No: 35&36).

a) Kadrocular

Kadro'nun ideologunun Şevket Süreyya Aydemir olduğu konusunda neredeyse tüm çalışmalar mutabıktır. Kadro'nun imtiyaz sahibi Yakup Kadri Karaosmanoğlu, yayın müdürü ise Vedat Nedim Tör'dür. Derginin başyazarı olan Şevket Süreyya Aydemir ve Vedat Nedim Tör, "1927 Tevkifatı"na kadar Türkiye Komünist Partisi (TKP) üyesidirler. Hatta, 1925-27 döneminde, Şefik Hüsnu Değmer'in yurt dışında bulunması nedeniyle Nedim Tör parti genel sekreterliği görevini üstlenmiştir. İsmail Hüsrev Tökin ise Kurtuluş Savaşı yıllarında Ankara'da kurulan ve kendisini Marxist olarak tanımlayan T.H.İ.F. (Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası) adına III. Enternasyonel'in 4. Kongresine katılmıştır (Tunçay, 1991:276). Aynı kongrede

İstanbul'daki Şefik Hüsnü grubunun temsilcisi olarak Vedat Nedim Tör de bulunmaktadır. Burhan Asaf Belge'nin ismine de İstanbul'da sosyalistler tarafından çıkarılan *Aydınlık Dergisi*'nde (1925) rastlanmaktadır (Sezgin, 1978: 1). Dergi'yi çıkaran altı yazardan dördü her ne kadar "*1927 Tevkifatı*" ile her türlü ilişkileri kesilmişse de geçmişlerinde doğrudan doğruya Türkiye komünist hareketleriyle ilişkilidirler. Mehmet Şevki Yazman da yine Marksist bir geçmişe sahiptir (Yanardağ, 2008:90). Görüldüğü üzere Kadro kurucuları içinde yalnızca Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Marxist bir geçmişi bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu kişilerin her ne kadar komünist hareketlerle ilişkileri kesilmişse de daha sonra Kadro'da da ortaya koydukları düşüncelerinin Marxizmden hiç etkilenmediğini söylemek güçtür.

Bununla birlikte Kadro'nun yazarları bunlarla sınırlı değildir. Üzerinde durulan bu altı yazarın farkı, Kadro'nun asli kurucuları olmalarıdır. Bunun yanında, Ahmet Hamdi Başar, Falih Rıfki Atay, Behçet Kemal Çağlar, Eflatun Cem Güney, Muhlis Etem Mate ve İbrahim Necmi Dilmen, Abdurrahman Şefik, Münir İriboz, Mümtaz Ziya, Şakir Hazım, Neşet Halil Atay, Hakkı Mahir, Mehmet İlhan, Tahir Hayrettin ve Mansur Tekin (Türkeş, 1999:48) hatta bir kaç yazıyla sınırlı olsa da İsmet İnönü de Kadro'da yazarlardandır.

b) Kadro'nun Yayın Hayatına Başlaması

Kadro Dergisi'nin yayın hayatına başlaması, yukarıda adları geçen asli kurucuların hayatlarında; kimi tercihlerden, kimi dışsal etkilerden (atama gibi) dolayı meydana gelen olaylar sebebiyle bu kişilerin Ankara'da bir araya gelmesi ile mümkün olur. Yine de bu durum birbirilerini tanımayan ya da meydana gelen olaylardan sonra birbirilerine güvenecek kadar tanımayan insanların birlikte girişecekleri bir olay değildir. Burada başarı olarak görülebilecek ve bilinmesi elzem olan aslında; hepsinin "hayır"larını değil "evet"lerini ortaya koymasıdır. Bugün Türkiye'de solun birlik ol(a)mamasının altında yatan temel sorunsal bu "hayır"lara tüm benlikleriyle sarılmış, "muhafazakâr hayırcılar"dır. Kadrocuların Kadro'nun çıkışına değin ki yaşam serüvenlerine bakıldığında Yakup Kadri hariç hepsinin bir sol geçmişi olduğu görülmektedir. Bir diğer ortak yönleri hepsinin aynı dönemlerde doğmuş ve Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu zor süreçlere tanıklık etmiş olmalarıdır. Nerdeyse hepsi benzer şekillerde politize olmuş (Balkan Savaşları'ndaki hüsranslar, I. Dünya Savaşı'nın kaybedilmesi sonrasında dayatılan antlaşmalar v.s.) ve benzer ideolojik dönüşümler (Turancılık, Marxizm, Türkçülük) yaşamışlardır. Bir diğer benzerlik ise hiçbirinin

(TKP’de etkin görevlere gelen ya da TKP’li olanlar dâhil) milliyetçi ideolojiye karşı olumsuz bir tavır takınmamasıdır. Öyle ki “sol” ile ilişkilerini kestikleri zaman dilimlerinden sonrasında ortak paydaları “millilik” noktasında olmuştur. Bunun yanında farklı yayın organlarında yazmalarına karşın yazdıkları incelendiğinde Kadrocuların 1932 yılı öncesinde Kadro’yu oluşturacak ortak düşünceleri savunmuş oldukları görülmektedir(Ertan, 1994: 57).

Tüm bu ortak paydalara karşın Kadro’nun ortaya çıkışının katalizörü daha öncede vurgulandığı üzere Kadro’nun ideolojik önderi kabul edilen Şevket Süreyya’nın 5 Ocak 1931’de Türk Ocağı salonunda verdiği “**İnkılâp ve Kadro**” konulu konferanstır. Şevket Süreyya bu konferansta; Türk Devrimi’nin gelişmesi gerektiğini, devrimin tarafsız bir düzen olmadığını, içinde yaşayanlar taraftar olsa da olmasa da onu uygulamanın zorunluluğuna işaret etmiştir (Aydemir, 1968: 74–75). Şevket Süreyya’nın yapmış olduğu konferans büyük sansasyon yaratmış ve konferans metni 21 adet basılarak önemli yerlere dağıtılmıştı. Dolayısıyla bir fikir akımı için gerekli olan kişiler, uygun ortam ve bu akımın dayanacağı temel fikirler çok net bir biçimde ortaya çıkmıştı. Geriye tek bir eksik kalıyordu, buda bu fikirleri kitlelere yayacak bir yayın organı demektir.

Bu veriler çerçevesinde bakıldığında Kadro’nun çıkışının oldukça rahat olduğu düşünülebilir, fakat durum hiç de öyle olmaz. Öncelikle o dönemde dergi çıkarmak en azından üç şey gerektirmektedir; adına kayıt yaptırılacak bir dergi sorumlusu, sermaye ve özellikle de Mustafa Kemal Atatürk’ün olurunun alınması (Türkeş, 1999:92). Şevket Süreyya ya da diğer yazarların hepsi devlet memuruydu dolayısıyla imtiyaz sahibi olamazlardı. Mustafa Kemal’den olur almak her ne kadar yasal bir prosedür olmasa da derginin devamlılığı için gerekliydi ve bu oluru almak o kadar kolay olmayacaktı. Bu noktada devreye Yakup Kadri giriyordu. Yakup Kadri hem derginin imtiyaz sahipliğini kabul eder, hem de kısa sürede Mustafa Kemal ile bu konuda görüşerek “**Milli mücadelenin ruhunu izah edebilmek için**” bir dergi çıkarmak istediğini söyleyerek izni alır (Demirci, 2006:41). Bu aşamada Yakup Kadri’nin oynadığı rolün önemi oldukça büyüktür. Türkeş, bu durumun bilinçli bir eylem olduğunu ifade edercesine Yakup Kadri’nin katılımının Mustafa Kemal’in olurunun garantiye bağlama olduğunu söyler (Türkeş, 1999:92-93). Şevket Süreyya(1975)’nin *Türk Dili*’nde ifade ettiği “... o günkü Ankara ve Türkiye demek, biraz da Çankaya demektir. Çankaya kalesinin ise kapıları Yakup Kadri’ye açıktı. O halde Yakup bizim Çankaya’daki elçimiz olacaktı.

“Öyle de oldu” (Ertan, 1994:61) Geriye bir tek sermaye kalıyordu ve buda İsmail Hüsrev’in bir röportajında ifade ettiği üzere yine Yakup Kadri’den sağlanacaktı (Ertan, 1994: 293).

Tüm şartlar yerine getirildikten sonra Kadro Ocak 1932’de ilk sayısını yayınladı.

Kadrocular, Kadro’nun ilk sayısının başyazısında şunları söylemektedir:

“Türkiye, bir inkılâp içindedir. Bu inkılâp durmadı .

Bugüne kadar geçirdiğimiz hareketler, şahit olduğumuz muazzam kıyam manzaraları, onun yalnız bir safhasıdır. Bir ihtilâl geçirdik. İhtilâl inkılâbın gayesi değil, vasıtasıdır.

Bu ihtilâl safhasında dursaydık inkılâbımız akim kalırdı. Halbuki o, genişliyor, derinleşiyor. O henüz son sözünü söylemiş, son eserini vermiş değildir. Tesviye edilmiş bir zemin üstünde yarınki Türk cemiyetinin, kendine has ve kendine uygun binasını kurabilmek için, inkılâbımız, derinleşme ve genişleme istikametindedir.

İnkılâp bitaraf bir nizam değildir. Onun içinde yaşayanların, taraftar olsunlar veya olmasınlar, ona intibak etmeleri lâzımdır. İnkılâp, ona taraftar olanların iradelerine, taraftar olmayanların iradelerininin, kayıtsız ve şartsız, bağlanması demektir.

İnkılâbın irade ve menfaati, inkılâbı duyan ve yürüten azlık, fakat şuurlu bir avangardın, azlık fakat ileri bir KADRO’nun iradesinde temsil olunur...

Türkiye bir inkılâp içindedir. Bu inkılâp kendine prensip ve onu yaşatacaklara şuurlu olabilecek bütün nazarî ve fikrî unsurlara maliktir. Ancak bu nazarî ve fikrî unsurlar inkılâba İDEOLOJİ olabilecek bir fikriyat sistemi içinde terkip ve tedvin edilmiş değildir... İnkılâbımızın, her biri ayrı ayrı kıymetli ve orijinal olan bu fikir ve nazariye unsurları birer birer izah edildikçe, bu esaslar inkılâp nesli için kriteriyumlar olacak, yeni ve startdartlaşmış inkılâpçı tip böyle doğacaktır. Bu tip her nerede, her ne şerait altında olursa olsun, karşılaştığı her inkılâp sahasında, aynı hadiseyi aynı kriteriyumlara vuracak, aynı ölçülerle düşünecek, aynı neticelere varacak ve İnkılâbın kendisine has CİHANİ TELÂKKİ TARZI böyle vücut bulacaktır...

KADRO, BUNUN İÇİN ÇIKIYOR.” (Büyük harfler yazarlara aittir.) (Kadro, No:1)

Her sayısının eşit sayıda basılıp basılmadığının bilinmemesiyle beraber Vedat Nedim Tör(1978)’ün bildirdiğine göre, ayda 3.000 adet basılmıştır (Akt. Demirci, 2006:42).

Yayımlandığı dönem Cumhuriyet yönetiminin devletçilik politikasını yaşama geçirmeye çalıştığı dönemdir. Kadro çıkış bildirisinde sosyo-ekonomik bir sistem olarak devletçilik modelini önerdiği için, iktidar başlarda bu yayını çıkarları

doğrultusunda yararlı görmüş (Yanardağ, 2008:113) hatta Başvekil İsmet Paşa dahi bu dönemde bir kaç yazısını yayımlamış ve devlet kurumları dergiye abone olarak, dergiyi teşvik etmiştir (Ertan, 1994: 63). Fakat bu durum çok sürmemiş ve devlet desteği ile “iş yapmaya” alışmış ve yönetici kadrolarla iç içe geçmiş burjuvazi, devletçi ekonomik politik vurgunun çıkarlarını tehdit ettiği düşüncesiyle Kadro’ya karşı kampanyalar başlatmıştır.

c) Kadro’nun Yayın Hayatına Son Ver(il)mesi

Kadro hareketinin amaçlarına ve bu amaçları doğrultusunda belli kesimlerin rahatsız olduğuna değinilmişti. Fakat burada belirtmek gerekir ki Kadro gibi sık olmamakla beraber Başvekil’in dahi yazı yolladığı bir derginin yapılan bu lobilerle kapatılmayacağı aşıkardır. Üstelik yayınlanmasından önce derginin çıkması için bizzat Mustafa Kemal’den izin alınmıştır. Dolayısıyla Mustafa Kemal gibi otoriter bir liderin açılmasına izin verdiği bir derginin yine Mustafa Kemal’den izin alınmaksızın kapatılması pek mümkün değildi. Fakat yapılan lobilerin Mustafa Kemal üzerinde etki yaratmış olması da olasıdır. Bu bağlamda Kadro’nun neden kapatıldığını anlamak için dönemin Türkiye’sinin ve siyasal olaylarının iyi tahlil edilmesi gerekir.

Kadro’nun yayın hayatına girmeye yeltendiği ve ilk çıktığı tarihlere bakıldığında, dönem Türkiye’sinin de tüm diğer ülkelerde olduğu gibi Dünya Buhranı’nın yaralarını sarmaya çalıştığı görülmektedir. Bu amaçla iktidar bir yandan planlı bir devletçilik uygulamasına geçmeye çalışırken diğer yandan liberal kesimlerin eleştirilerini karşılamakta zorlanır. İktidar Kadro’ya bu bağlamda eleştirilere cevap veren bir aygıt olarak ihtiyaç duymuş ve bu sebeple ilk etapta teşvik etmiştir. Fakat 1934 yılına bakıldığında CHF’nin (CHP 1935 yılına değin CHF-Cumhuriyet Halk Fırkası- adını kullanır) artık Kadro’ya o kadarda ihtiyaç duymadığı ortadadır. İktidarın 1932’de ortaya koymaya başladığı devletçi politikaların 1934’de gelindiğinde artık kabullenildiği görünmektedir.

Kadro’nun kapanmasına giden yolda bir diğer konu Kadrocuların takındıkları ekonomik-politik tavidir. Kadro açıkça, özel sektörün karar alma mekanizmalarının içinde yer almasının engellenmesi ve özel sektörün Türkiye ekonomisi içinde asgari düzeyde tutulması gerektiğini savunmaktaydı ki bu durum açıkça özel sektör ve özellikle İş Bankası grubunun çıkarlarıyla çatışmaktaydı (Türkeş, 1999:206). İş Bankası’nın başında dönemin güçlü politik şahsiyetlerinden Celal Bayar vardır ve bu

Kadro için büyük bir dezavantajdır. 1934’de gelindiğinde Bayar artık İktisat Bakanı’dır ve bu durum iktidar ve özel sektör arasındaki çıkar çatışmasının bitmesine vesile olur.

Yine de Kadro’nun kapatılmasındaki en önemli sebebin Mustafa Kemal’in dolayısıyla iktidarın desteğini kaybetmeleri olduğu söylenebilir. Bu desteğin kaybı aynı zamanda Kadro için hayati bir önem arz eder. Hele ki; kamu kurum ve kuruluşlarının Dergi’nin tirajındaki etkisi göz önüne alındığında durumun vahameti daha iyi anlaşılır. Zira Kadro’nun gerek üslup, gerekse de kullandığı dil bağlamında halktan ziyade iktidardaki elit kesime hitap ettiği ve bu kesimin desteğini temel aldığı açıktır. Dolayısıyla kapatılması halk nezdinde pek de bir anlam ifade etmemektedir. Her ne kadar Kadrocuların Kemalist reformlara ve ilkelere bağlılıkları şüphe götürmezse de ara ara yazılarında kendini gösteren gerek ekonomik, gerekse de kişi bazlı eleştiri okları sonlarını hazırlamıştır (bu noktada Recep Peker’in etkisi büyüktür, zira Peker devrimin ideolojisinin yaratımı eyleminde, öncelikli yetkinin devlet elitinde olması gerektiğini savunmuş ve Kadrocuların bu yolda gösterdikleri çaba ve taleplere her fırsatta büyük tepki göstermiştir). En nihayetinde yine Köşk’te yenilen bir yemekte Kadro üzerine yapılan tartışma sonrasında Mustafa Kemal hiddetlenerek “*bu işin ne zaman halledileceğini*” (Tekeli ve İlkin, 2003:420-421) sorar ve Kadro’nun ipi çekilmiş olur. Hiddetine rağmen Mustafa Kemal Kadro’yu öylece kapattırılmaz. Sorun Yakup Kadri’nin Tiran’a elçi olarak atanması ve dolayısıyla Dergi’nin imtiyaz sahibinin gitmesi ile kapatılmak zorunda bırakılmasıyla prosedürüne uygun biçimde çözümlenir. Tabii diğer Kadrocular da ortada bırakılmaz. Zira Genç Cumhuriyet’in hala yetişmiş insan kaynağına ihtiyacı vardır ve Kadrocular bu doğrultuda “kullanılabilecekleri” yeni yerlere yerleştirilirler. Böylece Kadro’nun yayın hayatı sona erer.

III. Kadro ve III. Yol Söylemleri; Ulusçu Sol Yaklaşım

Kadrocuları Kadro’nun ilk sayısında; “*İnkılabın irade ve menfaati, inkılabı duyan ve yürüten azlık, fakat şuurlu bir avangardın, azlık fakat ileri bir KADRO’nun iradesinde temsil olunur. Bu kadro, inkılâbın şeniyetinden çıkarılan ve onun seyrine uygun bir şekilde izah edildikçe şekillenmiş ve nazariyeleşen prensipleri kendine şuurlu edinir*” (Kadro, No:1) şiyarını daha sonraki yazılarında da sıkça dile getirirler. Buradaki vurguların keskinliğinin nedeni ise Türkeş(1999:199)’in de belirttiği üzere Kadrocuların bilinçli, kendini ulusa adayın aydın “kadro” diye adlandırdığı grup, bürokrat ve aydınlardan oluşmasıdır. Kadrocuların kendilerini tanımlayışları da bu yöndedir. Çünkü Kadrocular kendilerini Türk Devrimi’ni yorumlayarak onun ideolojik

çerçevesini çizmek ve onu uluslararası siyasal hareketler içinde bir yere oturtmakla sorumlu tutmuşlardı. Fakat bu söylem farklılığın belirginleştirilmesi ile anlam kazanacaktır, zira iktidarda bulunan Kemalist yöneticiler bu söylemi kullanmamış olmasına karşın bu doğrultuda hareket eder. Bilindiği üzere Kemalist iktidarda bulunan sivil-askeri bürokratların neredeyse hepsi Osmanlı bakiyesidir ve bu zevatin temel söylemi yapılan eylemlerin kişisel çıkarlardan azade olduğudur. Bu bağlamda Kadrocuların farklarını ortaya koymaları ancak farklı bir söylem üretmeleri ile mümkün olacaktır. Kadrocuların bu doğrultuda ortaya attıkları ve formüle etmeye çalıştıkları söylem III. Yol olarak ortaya çıkar. Bu bağlamda III. Yol söyleminin ortaya çıktığı zaman dilimini irdelemek yararlı olacaktır.

Kadro Hareketi, Birinci Dünya Savaşı sonrası yıllarda dünyada ve Türkiye’de yaşanan geçiş ve yeniden inşa süreçleri karşısında Türkiye’de bir grup aydının gelişme stratejisi arayışını ifade etmektedir. Bu arayış, Kadrocuları ideolojik olarak kapitalizm ve sosyalizme alternatif üçüncü yol tartışmasına yöneltmiştir (Türkeş, 1999:214).

Kadrocular, I. Dünya Savaşı sonunda dünyada üç tür ülkenin ortaya çıktığını ileri sürerler. Bunlar: kapitalist-emperyalist, sosyalist ve ulusal kurtuluş savaşları veren ya da vermekte olan ülkeler (Türkeş, 1999:215) olarak sınıflandırılmıştır.

Kadrocuların kapitalizm algısı yazılarında her ne kadar kapitalizmin içsel çelişkileri ve kapitalizmi ayakta tutan dinamikler üzerinde duruyor gibi görünse de daha çok anti-emperyalist bir yaklaşım sergiler. Bu bağlamda Lenin’den ziyadesiyle etkilenen Kadrocular kapitalizmin sonunun Lenin’in sosyalizm öngörüsünden farklı olarak sömürgelerin, tıpkı Türkiye’nin yaptığı gibi, ulusal mücadeleler sonucunda bağımsızlıklarını kazanması ile çökeceğini ifade ederler. Elde edilen bağımsızlık sonrasında yapılması gereken ilk şey ise bu bağımsızlığın siyasi ve iktisadi bağımsızlık (Kadro, No:19: 12) ile desteklenerek emperyalist sistemin kesin olarak ortadan kaldırılmasını sağlamak olacaktır. Kadroculara göre kapitalist devlet sistemleri zaten yok olmaya yüz tutmuştur; önce I. Dünya Savaşı, sonra Sovyet Devrimi ve en nihayetinde 1929 Ekonomik Buhranı bunun en iyi göstergesidir. Bunların her biri kapitalist sisteme vurulan büyük darbelerdir (Kadro, No:23: 8). Fakat sistemin tam anlamıyla yok olması ve sömürünün ortadan kalkması ancak ve ancak sermayedar sınıfın yok olması ile mümkün olacaktır. Bu da ulusal bağımsızlıklarını kazanan devletlerin diğer başlıca görevi olan siyasi ve iktisadi bağımsızlıklarını sermayedar

konumuna dönüşecek bir kesim eli ile değil, doğrudan devlet eliyle yapması ile mümkün olacaktır.

Daha önce de belirtildiği üzere Yakup Kadri hariç diğer Kadrocuların hepsi Marxist bir geçmişe sahiptir. 1925 ve 1927’de “*Takrir-i Sükûn*” Kanunu’nun da yardımıyla tevkif ya da baskı altına alınan ve sola vurulan darbe sonrasında sol hareketle yollarını ayarın Kadrocular, bir yandan Kemalizme yakınlaşmaya çalışırken bir yandan da Marxist olmadıklarını, yazdıkları ve sol literatürü eleştirdikleri yazılarla kanıtlama çabasındadırlar (Ertan,1994:87; Kadro, No:18:18-24; No:19: 6-16). Bu bağlamda özellikle Şevket Süreyya’nın Marx’ın tanımladığı sömürülen işçi sınıfı ile sömüren burjuvazi arasındaki çatışmanın Avrupa’ya özgü bir olgu olduğunu ve Marx’ın sanayileşmiş Batı ile sanayileşmemiş Asya arasındaki farkları niteliksel olarak analizden uzak olduğu yönündeki değerlendirmesi ve Türkiye’de Marx’ın tanımladığı anlamda işçi sınıfının olmadığı yönündeki vurgusu anlamlıdır (Türkeş, 1999:125).

Marxist literatürde bugün olduğu gibi dün de işçi, en basit ifadeyle emeğini bir ücret karşılığında satan kişidir. Dolayısıyla Osmanlı’da olduğu gibi dönem Türkiye’inde de mevcut bir realitedir. Tek fark aslında Marx’tan ziyade önce Şevket Süreyya daha sonra da birçok ardılının düşeceği işçi tanımından ziyade işçi görünümünde aranan benzerlik yanılgısıdır. Bu benzerlik arayışı, Mustafa Kemal’in Sovyet büyükelçisi Aralov’la yaptığı bir görüşmede: “Türkiye’de sınıflar yok... Türkiye’de işçi sınıfı yok, çünkü gelişmiş bir sanayimiz yok. Bizim burjuvazimizi ise, henüz burjuva sınıfı haline getirmek gerekiyor. ... Ticaretimiz çok cılız, çünkü sermayemiz yok...” (akt. Ahmad, 1985:215) ifadesini bulur. Şevket Süreyya ve arkadaşlarının Kemalizm’e yanaşma çabalarının bu rasyonel gerçeğin görülmesine ne derece etki ettiği bilinmese de bu yanlış çıkarsama daha sonra da defalarca dillendirilecektir.

Kadrocuların üzerinde önemle durdukları III.Yol onlara göre oldukça özgün bir teoridir. Öyle ki daha sonra Emre Kongar(1983), Haldun Gülalp(1995), Karaömerlioğlu (2001) gibi birçok entellektüel, farklı dozajlarda da olsa 1960’lı yılların ortalarından itibaren üçüncü dünya ülkelerinde geniş yankılar uyandırmış olan Bağımlılık Kuramı’nın dünyadaki öncüsünün Kadro olduğunu savunmaktadır.

Kadrocuların önerdikleri ve III. Yol olarak tarif ettikleri devletçi modeli yine Kadrocuların tanımlamalarıyla ortaya koymak; gerek benzerliklerin, gerekse de farkların anlaşılmasında yararlı olacaktır.

Kadro'nun Aralık 1934'te yayımladığı 35/36. sayıda şöyle yazmaktadır:

“...Türk Milletinin, istiklalini aldıktan sonra da vereceği şeyler vardı. ... Bu şeylerin ve belgelerin başlıcası ise düşünülen ve bilinen bütün demokratik ve anti-demokratik nizamların bütün şekillerinden ayrı bir içtimai nizamdı. Bu nizam, ne bilinen manası ile klasik bir demokrasi, ne faşist bir kara kuvvet tahakkümü, ne de komünist bir sınıf diktatörlüğü olmayacak; her türlü dahili tezatlardan, sınıf mücadelelerinden kara kuvvet tahakkümlerinden kurtulmuş, yep yeni bir millet nizamı, yep yeni bir insani nizam olacaktı. ... İmtiyazsız, sınıfsız bir millet kuruluşu=Sosyal milliyetçilik. ... İşte devletçilik, bu yeni sosyal milliyetçiliğin, bu yeni sosyal ulus kurumunun bir müjdecisi oldu: iktisatta devletçilik fikirde ve kültürde devletçilik, politikada devletçilik... İmtiyazsız sınıfsız bir millet fikri, yahut sosyal bir milliyetçilik ideolojisi Türk inkılabının maddi ve ameli inkişafı birleşince kendi mefhumunu da bulmuş oldu...” (Kadro, No:35/36: 5-7)

Aslında özgün olarak tanımlanan bu teori, bütünsellik içerisinde ele alınırsa, 1920'li yıllardan sonra Avrupa'da özellikle Almanya ve İtalya'da etkisini gösteren Marxizm'in yoğunlaştırılmış milliyetçi yorumu yani nasyonel sosyalizmdir. Şevket Süreyya'nın Kadro'nun son yayınında 'Sosyal Nasyonalizm' ve 'Sosyal Milliyetçilik' olarak adlandırdığı bu kavram (Kadro, No:35/36:8-22) önceleri 'Milli Kurtuluş Hareketi', 'Türk Milli Kurtuluş Hareketi', yayının ikinci yılında 1933'te ise 'Türk Milliyetçiliği' olarak adlandırılmıştır. Her ne kadar Şevket Süreyya öncülüğünde tüm Kadrocular hem Mussolini İtalya'sına hem de Hitler Almanya'sına karşı olduklarını dile getirseler de III.Yol olarak önerilen bu otoriter devletçi model ile nasyonel sosyalist devlet modeli arasında oldukça büyük benzerlikler görmek mümkündür. Zira Kadrocular, devletçilik prensibinin savunmasına inkılap ile eşdeğer bir mana verirler. İnkılabı inanmak demek, aynı zamanda devlete, onun idare etme ve yapma kudretine de inanmak demektir. Kadrocular, Ekonomik sahanın dışında inkılap prensiplerine karşı gösterilen değişik bir tavır, derhal devletçe cezalandırılırken, ekonomik sahada devletçilik dışı fikirlerin ve tavırların niçin cezalandırılmadığını sormakta ve bu tür hareketlerin de cezalandırılmasını istemektedirler (Bostancı, 1990: 64).

Kadro'nun ortaya koyduğu teorinin özgünlüğüne ve bu teoriyi özgün olarak değerlendiren yorumlara dönersek; yöntemde bir değişiklik yapmak kaçınılmaz olur.

Durumu bir olgu olarak ele alırsak, Kadrocuların ortaya koyduğu teori ile Bağımlılık Kuramı bire bir örtüşmez. Dolayısıyla aradaki benzerliği bulmak için her iki teorinin vurgu yaptığı noktalardan (pozitivist epistemolojiye göre ifade edersek parçalarından) yola çıkmak daha sağlıklı olacaktır. Fakat belirtmek gerekir ki; bu çalışmanın ana konusu Kadrocuların Teorisi ve Bağımlılık Kuramı arasındaki benzerlikler ya da farklılıklar değildir. Bu nedenle burada sadece benzerliğin irdelemesi bir fikir edinilmesi açısından yeterli olacaktır. Kadrocular ve Bağımlılık Kuramcıları arasındaki temel benzerlik; her iki grubun da iktisadi açıdan geri kalmışlığı Avrupa'nın iktisadi açıdan güçlenmesi ve sömürsüyle ilişkilendiriyor olmasıdır. Başka bir deyişle her iki kuramda içinde bulunulan durumun suçlusunu ülke içindeki tarihsel süreç ve yapılar olarak değil dışsal müdahaleler olarak görür (Karaömerlioğlu, 2001:86). Bu noktada da çalışmanın başlığında yer alan ulusçuluğun Kadrocular üzerinde ne denli etkili olduğunu ortaya koymak yararlı olacaktır. Kadroculara göre bu dışsal sömürüye ülke içindeki Hıristiyan azınlıklar da komprador, yani işbirlikçi burjuvazi olarak katılmakta, böylece bir de iç düşman yaratılmaktadır (Karaömerlioğlu 2001:86). Akar (1999:210)'ın belirttiği üzere Aydemir gibilerin “milliyetçi solculuğu” öyle bir noktaya ulaşmıştır ki Varlık Vergisi döneminde Şevket Süreyya hala ayakta kalabilmiş gayri Müslim burjuvazi için sanki onlar basit işbirlikçiler gibi bu haksız vergiyi onlara reva görebilmiştir. Yine Karaömerlioğlu (2001:86)'nın da ifade ettiği üzere Türkiye entelektüel mayasında biraz Bağımsızlık Kuramı zaten vardır. Hatta Osmanlı için benzer bir yaklaşımı, Helfand-Parvus'un İkinci Meşrutiyet döneminde Türk Yurdu Dergisi'ndeki yazılarında da görmek mümkündür. Dolayısıyla bu durumu ortaya koyan ilk entelektüeller Kadrocular değildir. Bu durum her ne kadar Kadro'nun teorisini zedelemese de özgünlüğünü zedeler.

Görüldüğü üzere Kadrocular ortaya koydukları bu “yeni” devletçi nizamı hem özgün hem de model olarak göstermektedirler. “Model” olarak sunulan bu devletçilikte vazgeçilmez iki kriter kendini hemen belli etmektedir: devlet ve ulus. Kadrocuların hayat hikâyelerine bakıldığında aslında ideolojik anlamda da ulusçuluğun nüvelerini görmek hiç de zor değildir. Neredeyse hepsi Osmanlı'nın yıkılış sürecinde doğmuş ve bu dönemin etkin siyasal görüşü olan Turancılık ya da Türkçülük'ten etkilenmiş hatta bazıları (Şevket Süreyya, Yakup Kadri gibi...) bu uğurda hayatlarında radikal kararlar almışlardır. Her ne kadar Marxizm ile tanıştıktan sonra bu taraflarını köreltikleri düşünülse de özellikle 1927 yılı sonrasında hayatlarında meydana gelen dönüşümler

sonrasında Kemalist elit arasında yer bulma çabaları ve Kemalist uygulamalar ile bu yönleri tekrar su yüzüne çıkmıştır.

Kemalist iktidarın, iktidarlarını sağlamlaştırdıktan sonra oluşturmaya çalıştıkları yeni “ulus” projelerini de bir anlamda formüle etmeye ve meşruiyet kazandırmaya çalışan Kadrocular, tarihsel materyalizmin ters çevrilmiş biçiminden hareket ederek, altyapı-üstyapı ilişkisinde yukarıdan aşağı bir süreç içinde, devrimci siyasal önderliğin altyapıyı şekillendirebileceğini öne sürmüşleridir. Daha açık bir ifadeyle, Kadro, bir üstyapı kurumu olan devletin, bilinçli bir aydın kadro önderliğinde, ulusal ve sınıfsız bir altyapı oluşumunu gerçekleştirebileceğini ileri sürmüştür (Türkeş, 1999:216). Kadrocular, devletçilik prensibinin savunmasına inkılâp ile eşdeğer bir mana verirler. İnkılâba inanmak demek, aynı zamanda devlete, onun idare etme ve yapma kudretine de inanmak demektir.

Sonuç olarak Köker(2000:194–195)’inde dediği gibi devletçilik bu şekilde, otoriterliği ağır basan, tek-partili bir siyasal örgütlenme çerçevesinde sosyalizan bir kalkınma yolu olarak düşünülmüştür.

IV. Sonuç

Bu çalışma, Kadrocuların hayat hikâyelerinden ve bu hikâyelerin şekillendiği zaman dilimlerinden veriler üzerinden örnekler vererek; Kadrocuların Kadro’yu yayımladıkları zaman dilimine kadar yaşamış oldukları ve özellikle fikri hayatlarında meydana gelen dönüşümleri mevcut belge ve yayınlar ışığında ortaya koymaya çalışmıştır. Gerek Kadro’ya gerekse de Kadroculara yapılan eleştiri ve öncü rol söylemleri ışığında yayın hayatları irdelenmeye çalışılmış ve yargılamanın ötesinde içinde yaşadıkları dönemin rasyonel gerçekleri göz önüne alınarak Kadro’nun ve Kadrocuların anlaşılması amaçlanmıştır.

1960’lardan günümüze Kadrocuları Türk solu tarafında kabul eden görüşler bulunmaktadır (Sunar, 2004; Uyar, 1997). Fakat hayat hikâyelerine bakıldığında aslında hiç birinin milliyetçilikten uzaklaşmadığı görülür. Bunun yanında Türkiye bağlamında “imtiyazsız, sınıfsız toplum” (Kadro, No:35/36: 5-7) vurgusu ile “sınıf” nosyonunu inkâr etmeleri de kabul edilseler dahi şüpheli bir “sosyalist” olabilmelerine delalettir.

Bunun yanı sıra, III. Yol söyleminin ya da Şevket Süreyya'nın söylemiyle “sosyal milliyetçiliğin” aslında yeni olmadığı gibi özgün de olmadığı ortaya konan verilerle tanıtlanmıştır.

Sonuç olarak denebilir ki; Kadrocuların kendilerine atfettikleri “inkılâbın ideologları” olma ve inkılâbın teorisini yaratma çabalarının (kendilerini özgürce ifade edememeleri ve ziyadesiyle dışsal müdahaleye uğramaları bu duruma sebep gösterilebilirse de) sonuç itibari ile kısa dönemli araçsallaşmadan başka bir şey olmadığı ve inkılâbın ideologunun günün politik eğilimleri olduğunu ve Kadro'nun dönemini doğrudan etkilemekten uzak olduğudur. Bunun yerine Kadrocular, daha sonra ki kuşağa Kadro Hareketi adı ile Kemalizmin bir yorumu olarak miras kalmaktan öteye gidememiştir.

KAYNAKÇA

- Ahmad, F. (1985) *Kemalist Türkiye’de İdeoloji Arayışları 1919-1939*”, İttihatçılıktan Kemalizm’e, İstanbul: Kaynak.
- Akar, R. (1999). *Aşkale Yolcuları, Varlık Vergisi ve Çalışma Kampları*, İstanbul:Belge.
- Aslan, A. (2002). *Sömürülen Atatürk ve Atatürkçülük*, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm.
- Aydemir, Ş.S. (1968). *İnkılap ve Kadro*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Bostancı, N. (1990).*Kadrocular ve Sosyo ekonomik Görüşleri*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı.
- Demirci, F. (2006). “Kadro Hareketi ve Kadrocular”, *Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 15: 35-53.
- Ertan, T. F. (1994). *Kadrocular ve Kadro Hareketi*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı.
- Gülalp, H. (1995) *Ulusçuluk, Devletçilik ve Türk Devrimi: ‘Bir Erken ‘Bağımlılık Teorisi, iç. Türkiye’de Devletçilik,(der. N. Coşar) İstanbul: Bağlam.*
- Karaömerlioğlu, M.A. (2001) “Bağımlılık Kuramı, Dünya Sistemi Teorisi ve Osmanlı/Türkiye Çalışmaları”, İstanbul: *Toplum ve Bilim*, içinde; Sayı: 91Kış 2001-2002
- Kongar, E. (1981). *Atatürk ve Devrim Kuramları*, Ankara: İş Bankası.
- Kongar, E. (1983) *Atatürkçülük*, İstanbul: Remzi Kitabeyi
- Köker, L. (2000). *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, İstanbul: İletişim.
- Sezgin, Ö. (1978). *Kadro Hareketi*, iç. *Kadro Tıpkı Basım* (der., C. Alpar),Ankara: AİTİA
- Sunar, L. (2004) “Kadro Dergisi/Hareketi ve Etkileri”, *Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 2(1): 511-526
- Tekeli, İ. ve S. İlkin (2003). *Bir Cumhuriyet Öyküsü, Kadrocuları ve Kadro’yu Anlamak*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt .
- Türkeş, M. (1999). *Kadro Hareketi, Ulusçu Sol Bir Akım*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Uyar, H. (1997) *Resmi İdeoloji ya da alternatif resmi ideoloji oluşturmaya yönelik iki dergi: Ülkü ve Kadro mecmualarının karşılaştırmalı içerik analizi*, *Toplum ve Bilim* 74:181-191.
- Yanardağ, M. (2008). *Türk Siyasal Yaşamında Kadro Hareketi*, İstanbul: Siyah Beyaz.

YAŞAM ÖYKÜSÜ VE TÜRK SOSYOLOJİSİNE KATKILARI AÇISINDAN PROF. DR. BİRSEN GÖKÇE¹

Prof. Dr. Aylin GÖRGÜN-BARAN*

GİRİŞ

Türk Sosyoloji tarihinin gelişiminde bir kilometre taşı oluşturmuş, saygın bir konuma sahip olan Sayın Prof. Dr. Birsen Gökçe'nin yaşamı ve yaşadıklarına ilişkin anı ve deneyimlerinin neler olduğunun açıklanarak tespit edilmesini, kısacası Gökçe'nin, Türk Sosyoloji Tarihi içindeki konumunu ve entelektüel arka planını saptamak bu çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Bu bağlamda Gökçe ile derinlemesine görüşmeler yapılarak, görüşmeler banda kaydedilmiş, yayınları ve kendisi üzerine yapılmış çalışmalar taranmış, geleceğe ilişkin görüşleri ise yazılı metin olarak alınmıştır. Bu çerçevede gerekli okumalar yeniden yapılarak bilgiler derlenmiş ve bu yol ile toplanan veriler analize tabi tutulmuştur. Belirtmesi gereken bir nokta da kaydı yapılan bantların bir kısmının çözümlenmemiş olmasıdır.

1961 yılında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nden Sosyoloji, Psikoloji ve Pedagoji dallarından başarı ile mezun olan Gökçe, üniversiteyi bitirdikten hemen sonra akademik çalışmalarını sürdürmek üzere yurtdışına gider. 1961–1962 yıllarında Cento Bursu ile İngiltere'de, Swansea Üniversitesinde “Sosyal Refah” alanında Bilim Uzmanlığı Diploması'nı (Post Graduate Diploma in Social Welfare and Administration) alır.

İngiltere dönüşü, 1962–1963 yıllarında Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Sosyal Hizmetler Akademisi'nde öğretim görevlisi olarak çalışma yaşamına başlamışlar 1963 yılının Mayıs ayında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde doktora programına girer ve öğretim görevliliği görevi ile doktorasını birlikte yürütür. 1967 yılında “Memleketimizde Cumhuriyet Devrinde Kimsesiz Çocuklar Meseleleriyle İlgili Tutum Mukayeseli Tahlil ve İzahı” başlıklı hazırladığı tezi “pekiyi” derece ile tamamlayarak A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nden “Doktora” unvanını alır.

Gökçe'nin üniversite sonrası yurt dışı çalışmaları 1964 yılında da devam eder. Fulbrayt Bursu (6 ay süren) ile Amerika Birleşik Devletleri'nde Chicago

¹ Bu yazı, M. Çağatay tarafından derlenen Türkiye'de Sosyoloji II (İsimler-Eserler) adlı çalışmada yer alan bölümün kısaltılmış halidir.

* abaran@hacettepe.edu.tr

Üniversitesi'nde gençliği ilgilendiren konularda (The Chicago International Program for Youth Leaders and Social Workers) uluslararası bir programa katılır, 1968 yılında da Avrupa Konseyi Bursunu alarak iki ay süre ile İskandinav Ülkeleri'ndeki sosyal hizmet kurumlarının çalışmalarını ve programlarını izler. Gökçe, yurt dışı eğitiminin akademik çalışmalarında, özellikle alan araştırmalarında etkili olduğunu, bilgi ve deneyim kazandırdığını belirtir.

Üniversiteyi bitirdikten ve yurt dışı programlarını başarıyla tamamladıktan sonra Gökçe'nin yaşamı akademik yükselmeler ile dolmaya başlamıştır. 1962–1967 yılları arasında Sosyal Hizmetler Akademisi öğretim görevlisi, 1967–1975 yıllarında Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü öğretim görevlisi ve bir ara başkanlığı görevlerini yapar.

1975 yılında “Gecekondu Gençliği” konusunda yaptığı araştırma ile “Doçent” unvanına layık görülür. Aynı yıl Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde yaşadıkları sıkıntılar ve Sosyal ve İdari Bilimler Fakültesi'ndeki re-organizasyon çalışmaları sonucunda oluşturulan Sosyal Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bölümüne “eylemli doçent” olarak atanır. Üniversite yasasına göre o yıllarda gerek doçentlik gerekse profesörlük için ayrı tezler hazırlanarak sınavlara girilmektedir. Daha sonraları bu unvanlar için tez çalışmaları 1980 yılında uygulanan Yüksek Öğretim Kanunu (YÖK) ile kaldırılmıştır. O dönemde yükseltme ve atamalarda bugünkü kriterler söz konusu değildir. Dolayısı ile Gökçe'nin **ikinci dilde** yeterlik belgesi ile hem doçentlik hem de profesörlük tezleri bulunmaktadır. Bu tezler önemli saha araştırmalarını ve Türkiye'nin temel sorunlarını konu edinmiştir. 1975–1982 yılları arasında Hacettepe Üniversitesi Sosyal Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bölümü Başkanlığı görevini yapar. Hem akademik hem de idari görevlerini birlikte yürütür. 1979 yılında yaptığı alan araştırması sonucunda hazırladığı “Van-Özalp İlçesi Dönerdere Köyü ve Sorunları” başlıklı tezi ile 1980 yılında Hacettepe Üniversitesi Senatosu tarafından “Sosyoloji Profesör”lüğüne yükseltilir ve bu kadroya atanır. 1982 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Kurucu Dekan olarak görevlendirilen Gökçe, 1986 yılında tekrar Hacettepe Üniversitesi'ne dönerek İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset ve Sosyal Bilimler Anabilim Dalı Başkanlığı görevine getirilir; 2001 yılına kadar bu görevini sürdürür ve 2003 yılında Hacettepe Üniversitesi'nden emekli olur.

Gökçe, tüm çalışma yaşamında özel yaşam alanını ihmal edercesine, işlerin ve insanların organizasyonu konusunda etkin bir performans gösterir. Onun çalışkan,

disiplinli, titiz ve dürüst olması birçok göreve atanmasında ve dersler vermesinde etkili olur. Bunlar arasında Açık Öğretim Fakültesi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde, Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde ve Basın Yayın Yüksekokulu'nda verdiği çeşitli dersler yer almaktadır. Bu anlamda Anadolu üniversitelerinin gelişmesine katkıda bulunur. Ayrıca 1976–1980 yılları arasında Cumhuriyet Üniversitesi Yönetim Kurulu üyeliği yapar ve 1980'den itibaren Fen ve Sosyal Bilimler Fakülteleri Dekanlığına seçilerek 1982'ye kadar Dekanlık görevi ile Fakültenin kurulmasına katkıda bulunur. 1990 yılından 2003'e kadar Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü'nde (TODAİE) Toplumsal Bilimlerde Araştırma derslerini verir. Böylece Gökçe, Hacettepe'deki görevlerinin yanı sıra on yüksek öğretim kurumunda hem akademik hem de idari görevini birlikte yürütür.

Gökçe bu uzun görev yaşamını 2003 yılında Hacettepe Üniversitesi Siyaset ve Sosyal Bilimler Anabilim Dalı'nda öğretim üyesi iken daha önce de belirtildiği üzere emeklilikle noktalar. Ancak halen emekli öğretim üyesi olarak Bilkent'te Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi ve Ankara Üniversitesi'nde de yüksek lisans derslerine girmektedir. 1990 yılından bu yana Sosyoloji Derneği Başkanlığı'nı yürütür. Sosyal çevresi geniş ve faal bir bilim insanı olan Gökçe, birçok gönüllü kuruluşta üyeliklerini devam ettirir. Bu etkinlikler Gökçe'nin toplumun sorunlarına olan duyarlılığının bir göstergesidir. Ayrıca birçok saha araştırması, kitapları ve makaleleri bulunmaktadır. Yayınları ayrı bir başlık altında değerlendirileceği için burada üzerinde durulmayacaktır. Halen Sosyoloji Derneği Başkanı olarak etkinliğini ve derneğin Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) ile ilgili bir projesinde aktif katılımcı olarak yürütücülük görevini sürdürmektedir

Gökçe'nin akademik yaşamında projelerin önemli bir yeri vardır. Kentleşme, gecekondulaşma, kimsesiz çocuk, gençlik, göç ve kırsal alanın kalkınmasına yönelik projeler aslında Türkiye'nin 1961 yılındaki Planlı Kalkınma çabaları bağlamında da değerlendirilebilir. Kalkınmasını tarım ve sanayi sektörü üzerinden gerçekleştirmeye çalışan Türkiye'nin kalkınma sorunları o dönemin önemli sosyal sorunları arasında yer almıştır. Bir sosyolog olarak Gökçe, ikinci kuşak olarak alan araştırmalarını başlatmada öncülük eder ve birçok projenin yürütücülüğünü yapar. Gökçe'ye göre birinci kuşağın yaptığı araştırmalar (Boran, Berkes ve Yasa) o dönem (1945–1965) toplumun sorunlarını saptamak bakımından önem taşır. Çünkü 1961'lerde başlatılan I. Beş Yıllık Kalkınma Planı için bu çalışmalar Türkiye'nin neye ihtiyacının olduğu ve nelerin

yapılması gerektiği konularında öncülük etmiştir. Böylece sorunlar saptanmıştır. Bu saptamalardan şu sonuç çıkarılabilir: Sağlıklı araştırmaların yapılması sağlıklı politikaların üretilmesine neden olmakta, bu durum ise kalkınma planlarının başarıya ulaşmasında etkili olmaktadır. Bilindiği üzere ilki 1961’de başlatılan ve iki dönemde gerçekleştirilen, özellikle II. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Beş Yıllık Kalkınma Planları uygulamaları hedeflenen düzeye ulaşmıştır.

1967 Türkiye’inde Gökçe’nin Kemalist İdeoloji’nin uygulamaları çerçevesinde modern anlayışın hakim olduğu bir dönemde çalışma yaşamına başlaması kadın sosyolog olarak kendini kabullendirmesi bakımından önemli bir gelişme olarak nitelenebilir. Ailesinin özellikle babasının demokrat tavrı Gökçe’nin yalnızca iş yaşamında değil aynı zamanda sosyal ilişkilerinde de ilkeli ve ölçülü davranmasını sağlamıştır.

Gökçe’nin birçok alanda öncülüğünü bulunmaktadır. Bunların başında Sosyoloji alanında ikinci kuşak alan araştırmalarını başlatmış olması gelir. Samsun’da Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Kurucu Dekanlığı yapmış, Sosyoloji Derneği başta olmak üzere birçok gönüllü kuruluşun kurulmasına öncülük etmiştir. Konferanslarına daima hazırlanarak geldiğinin, irticalen hiç konuşma yapmadığının, elinde daima metin olduğunun, olası bir pürüzlü durumla karşılaşmaması için dikkatli olmaya özen gösterdiğinin altını çizer.

Gönüllü Kuruluşlara Bakışı ve İlişkileri

Klasik demokrasi anlayışında sivil toplum kuruluşları önemli bir parametredir. Kuşkusuz bu örgütlenmeler bireyi devlete karşı koruyan bir özelliğe sahiptir. Çünkü endüstrileşme ve kentleşme sürecinin gelişmesi karşısında bireyin tek başına haklarını korumasında karşılaştığı zorluklar sivil örgütlenmeyi gerekli kılmış ve bireyin siyasal katılımı, yalnızca temsilcisini seçmekle değil, aynı zamanda sivil örgütlenmelerde de aktif olmasını da gerektirmiştir. Bu örgütlenmenin en önemli işlevi, Rousseau’nun deyimi ile yönetilenlerin, hükümet uygulamalarına yön vermesidir. Çünkü hükümet uygulamalarının nerede aksadığını ve yetersiz kaldığını anlamanın yolu, halkın bunu dile getirmesi ile mümkündür. Bu yol ise kuşkusuz kurulmuş olan örgütler aracılığı ile yapılır. Mills bu örgütlenmeye “ikincil gruplar” adını verir ve parlamento ile birincil grup arasında bir işlevinin olduğunu vurgular (Mills 1974; Kapani, 1985). Günümüz demokrasi anlayışı kavramının içeriğini tartışılır kıldığından Mills’in ifade ettiği ikincil

gruplar da işlevlerini istenilen düzeyde yapamaz hale gelmiştir. Bu durum Türkiye'nin sivil örgütlenmelerinde de etkisini göstermiş ve Gökçe uzun süre bu tür örgütlenmelere sıcak bakmamıştır. Özellikle Türkiye'deki askeri darbeler nedeni ile akademik yaşamında sıcak bakmadığı bu oluşumlara ilgisiz kaldığı görülür. Gökçe sivil toplum kurumu ile gönüllü kuruluşları birbirinden ayırmaktadır. Sivil toplum kuruluşları belirli bir kar amacını taşıdığından, gönüllü kuruluşları ise adından da anlaşıldığı üzere herhangi bir kar amacı gütmendiğinden birbirinden farklılaştığını ifade eder. Dolayısı ile Gökçe, gönüllü kuruluşlarda çalışmayı tercih ettiğini belirtir.

Gökçe'nin gönüllü kuruluşlarla ilk tanışması Fakülte üçüncü sınıfta lisans tezini yapması sırasında olmuştur. Keçiören Çocuk Yuvası'nda gönüllü olarak çalışır. O dönemde Türkiye'de görevli Amerikalıların eşleri gönüllü çalışmalar düzenliyorlar ve her Perşembe yuvadaki çocuklarla ilgileniyorlar. Gökçe, Çocuk Sevenler Derneği ile gönüllü Amerikalıların ortak olarak çalıştıklarını ve zaten Çocuk Sevenler Derneği'nin de yeni kurulduğunu öğrendiğini ve ilk dernekle karşılaşmasının böylece üniversite öğrencilik yıllarında olduğunu ifade eder. Kendi tez çalışmaları için Amerikalı gönüllülerle birlikte Keçiören'e gittiklerini, tez soruları ile ilgili gözlem yaptığını, bilgiler aldığını ve çocukları sevip okşadığını, hatta 11 aylık bir kız çocuğunu kendi sorumluluğunda bakıp sevdiğini, sonra bu çocuğun vefat ettiğini ve çok üzüldüğünü anlatır. Kendi el yazısı ile yazdığı 40 sayfalık bu tezi halen sakladığını ifade eder. 1959 yılında, Çocuk Sevenler Derneği'nin de katıldığı sosyal hizmetler konusunda Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde bir konferans düzenlendiğini ve bu konferansa katıldığını belirtir. O konferansta, Çocuk Sevenler Derneği'nden gönüllü hanımlarla tanıştığını evlerine kendi toplantılarına davet ettiklerini ve bir iki kez gittiğini böylece derneklerle ilgili ilk deneyimini Çocuk Sevenler Derneği'nden aldığını ancak Dernek'e üye olmadığını vurgular. Dekan olduğu 1982 yılına kadar derneklerle bir ilişkisinin bulunmadığını, hatta derneklerin çalışmalarına sıcak bakmadığını fakat derneklerin düzenledikleri konferanslara konuşmacı olarak katıldığını belirtir. Derneklerin varlığına sıcak bakmamasının nedenini şöyle açıklar:

“Toplum, sosyoloji okuyana dahi sıcak bakmıyordu. Sosyolojinin adı dahi solu çağırıyordu. O zamanlar bir derneğe üye olup çalışmak hiç aklıma gelmedi. Ayrıca geçmişte, Dil-Tarihte yaşanan olaylar, bizi çok etkilemiş olacak ki, bir soruşturma, savcılığa çağırılma söz konusu olabilir endişesi ile katıldığım konferanslar da bile bildiri metnini yazar ve metne bağlı kalırdım. Herhangi bir yanlış anlamaya meydan vermemek için.”

Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi'ne Dekan olduktan sonra protokola katılması nedeni ile sosyal çevresinin genişlediğini belirtir ve çevresiyle iyi ilişkiler kurduğuna değinir. Hatta Ankara'da Dekan olma ile Anadolu'da Dekan olmanın farklı olduğunu, Anadolu'da toplumla daha çok bir arada olma fırsatları olduğunu, protokol gereği il yöneticileri ve üst düzey bürokratları ile sürekli görüşme halinde olduklarını belirten Gökçe, derneklerin de konferanslarına katılır. Dekanlığının üçüncü senesinde Samsun'da bir grup hanım kendisi ile görüşerek Soroptomist Kulübü (Meslek Kadınları Derneği) kurmak istediklerini bunun için kendilerine yardımcı olmasını istemişlerdir. Bunun üzerine Gökçe bu konuda bilgisinin bulunmadığını, ancak neler yapılması gerektiği konusunda bilgi edineceğini ve kendilerine yardımcı olacağını söyler. Bu arada Ankara ile yaptığı görüşmeler sonucu Soroptomist Kulübü'nü kurmalarına yardımcı olur. Fakat hanımlar bu kulübün kurucu üyeliğine Gökçe'nin de ismini yazarlar. Gökçe'de geçici bir süre burada bulunduğu için onlarla birlikte çalışmayı kabul eder. 1986 yılında Ankara'ya döndüğünde ve Hacettepe Üniversitesi'ndeki görevine başladığında Ankara Soroptomist Derneği Yönetim Kurulu'ndan bir davet mektubu aldığını, Samsun'daki yardımları için teşekkür ettiklerini ve istediği zaman buradaki Dernekleri'nde çalışabileceğini bildirdiklerini ifade eder. Bunun üzerine bu daveti reddetmenin uygun olmayacağını düşünerek Soroptomist Derneği'ne üye olur. Böylece Gökçe ilk defa bu derneğe üye olur ve aidat ödeyerek bu Dernek'in faaliyetlerine katılır. Söz konusu Dernek'in yönetmeliğine göre bir meslek kategorisinden ancak bir kişi üye olabiliyor, dolayısı bir sosyolog olarak Gökçe'nin yer alması sosyoloji camiası adına sevindiricidir. Ancak Gökçe'ye soroptomistlerin aylık toplantılarında belirli bir mesleği olan kadınlara verdiği konferanslar çekici gelmemeğe başlar, çünkü bu kişilerin zaten belli bir birikime sahip olduklarını ve kendisinin etkin olmadığını düşünerek Çankaya Soroptomist Kulübünden ayrılır.

Gönüllü kuruluşlar arasında onun için en önemli yeri kanımızca Sosyoloji Derneği ile Ankara Kız Lisesi'ni Bitirenler Derneği oluşturur. Gökçe'nin kendisi ile yapılan konuşmalarda özellikle gerek öğrencisi olmuş gerekse olamamış akademisyenlerin "*hocam artık derneğimizi kuralım*" ifadelerine önce sıcak bakmamıştır. Dernekçilik çalışmaları onu cezp etmemiştir. Ancak öğrenci-akademisyenlerin ısrarı üzerine Sosyoloji Derneğini kurmak için onlara yasal yolları göstermiştir. Ankara'daki hocalar, akademisyenlere duyurular yaparak bu konuda görüşler sormuşlar bilgiler toplamışlardır. Çoğunluğun derneğin kurulması yönünde

görüşler bildirmeleri sonucunda “Sosyoloji Derneği” Gökçe’nin öncülüğünde 1990 yılında kurulur. Gökçe, Sosyoloji Derneği’nin kuruluş amacının mesleki yönde bilimsel birikimini yaygınlaştırmak, sınırlı olan yayınların ve araştırmaların nicelik ve niteliğini artırmak, özellikle o dönem üniversitede araştırma olanağı bulunamadığından bu imkanı bu çatı altında yaratmak, bu konuda bürokrasi ile ilişkileri geliştirmek olduğuna değinerek bu etkinliklerde bulunulmasına memnuniyetle katılmış ve çaba harcamıştır. Her zaman Dernek’in çalışmalarının bir ekip çalışması olduğunu vurgulayan Gökçe, Dernek’in bugüne kadar TÜBA’nın desteği ile TÜBİTAK-Ulak Bilim tarafından Sosyal Bilimler veri tabanına kaydedilmiş ve “The Social Science Index” de uluslararası taramalara giren süreli bir yayınının bulunduğunu (Sosyoloji Araştırmaları Dergisi), beş ulusal kongrenin düzenlendiği, Dünya Bankası, UNDP ve TÜBİTAK başta olmak üzere çeşitli araştırma kuruluşlarından alınan desteklerle özellikle GAP başta olmak üzere farklı yörelerde 12 adet projenin gerçekleştirildiği, çeşitli yayınlarının bulunduğu, günümüzün sorunlarına yönelik seminer ve sempozyumların düzenlendiğinden övgü ile söz eder. Gönüllü kuruluş olan Sosyoloji Derneği’nin kendi çalışma tarzına aykırı olmadığını, mesleki tercihlerine uygun düştüğünü belirtir ve kendisinin yönetimden ayrılmak istediğini söylemesine rağmen halen arkadaşlarının devam etmesini istediklerini ifade eder. Özellikle Sosyoloji Derneği’nin değişik gönüllü ve sivil oluşumlarla işbirliğine girerek başta konferanslar olmak üzere çeşitli etkinlikler düzenlediği bilinmektedir. Yine Ulusal Sosyoloji Kongreleri’nde mesleğin sesini duyurmaya, konumunu güçlendirmeye ve ülkenin sorunlarına dikkat çekmeye çaba gösterilir. Sosyologları bir araya toplayan Dernek, etkinlikleri ile katkılarını sürdürmektedir.

Gökçe’nin üzerinde durduğu en önemli konu Dernek’in etkinliklerine sosyoloji mezunlarının duyarlı olması ve üyelerin de üyelik sorumluluklarını yerine getirmesi. Bu bağlamda dernek üyelerinin farklı gönüllü kuruluşları ile ilişkilerini sürdürmelerini istemektedir. Özellikle toplumun sosyoloji kavramına olan mesafesini azaltmak, toplumsal duyarlılığı artırmak için sosyologların bu kuruluşlarla çalışmalarını ve Sosyoloji Derneği ile ilişkilerini geliştirmelerini önermektedir.

Bunun dışında Kamu Yönetimi ve Siyaset Anabilim Dalı Başkanlığı’nı yaptığı 1990’lı yıllarda Beytepe Kampüsü’nde Ankara Kız Lisesi akademisyenlerinin çoğunlukta olması kendi liselerini geliştirmek adına bir dernek kurmak istediklerini bildirmeleri üzerine Gökçe’den yardımcı olmasını istemişlerdir. Bu vesile ile Gökçe

Ankara Kız Lisesini Bitirenler Derneği'nin kurulması yönünde yasal işlemleri başlatmış ve bu Dernek'in de kurucu üyesi olmuş ve altı yıl da başkanlığını yapmıştır.

Gökçe, kaleme aldığı "*Kadınların Sivil Toplum Örgütlerinde Yer Almasını Etkileyen Dinamikler (1998:450453)*" isimli makalesinde sivil toplum örgütlerini fonksiyonları açısından, maddi bir çıkarı savunanlar ile bir fikri savunanlar olmak üzere iki kategoride değerlendirir. Birinciye örnek olarak işçi ve işveren örgütlerini, ikinciye ise belirli bir fikir çerçevesinde bütünleşen ve bir idealin yayılmasına hizmet eden çağdaş yaşamı destekleme dernekleri olarak ifade edilen insan hakları, kadın ve çocuk haklarını koruma ve geliştirme dernekleri, çevre dernekleri gibi gönüllü kuruluşlar sayılabilir. Dolayısı ile gönüllü kuruluşlar kar amacı gütmendiğinden hem kamu kuruluşlarından hem de özel işletmelerden ayrılır. Çünkü bu kuruluşların katı kurallardan uzak, esnek bir çalışma sistemine sahip olduklarını vurgular. Böylece Sosyoloji Derneği'ni de gönüllü kuruluşlar arasında değerlendirir.

Gökçe'nin Hacettepe Üniversitesi'nde de dernek için bir girişimi bulunmuştur. "Beytepe Öğretim Üyeleri Derneği"nin kurulması çalışmalarına katılır. Gerekli yasal işlemler tamamlandıktan sonra Rektör ile görüşülür. Rektör, bu oluşuma izin vermeyeceğini böyle bir şeyin Hacettepe'de kurulmasını onaylamadığını bildirir. Gökçe, ikinci kez böyle bir şeyle karşılaştığını ve bunun haksız bir davranış olduğunu söyler. Yasal açıdan herhangi bir engelin bulunmadığını ve kendilerine haksızlık yapıldığı belirtir. Gökçe haksızlığa karşı mücadele etmeyi ilke edindiği için Bölge İdare Mahkemesi'ne dava açtıklarını ve davayı kazandıklarını dile getirir. Dört beş sene bu Dernek'in de aidatlı üyesi olduğunu ancak dernek faaliyetlerini yürütmekte zorlandıkları gerekçesi ile üyelikten ayrıldığını ifade eder.

Bu gönüllü kuruluşlar içinde Gökçe için önemli olan bir başka dernek de "Anıtkabir Derneği"dir. Bu Dernek'in, gıyabında yayın kuruluna seçilmiştir. Gökçe'nin bu konudaki çalışmalarını takdir ile karşılayan Dernek yetkililerinin kendisine jest yaptıklarını ve geri çevirmenin düşünülmemeyeceğini belirtir ve yayın kurulu üyeliğini kabul eder. Bunun dışında Türk Sosyal Bilimler Derneği, Ankara Üniversitesi Mezunlar Derneği, Türk Üniversiteli Kadınlar Derneği ve Avrupa Sosyoloji Derneği'ne ilişkin üyelikleri bulunmaktadır. Gökçe'nin bu derneklerle ilişkileri, toplumsal sorunlara karşı toplumsal duyarlılığın geliştirilmesi bakımından önem taşır ve Sosyoloji Derneği'ni de böylece üyesi olduğu kuruluşlara tanıtır. Bu kuruluşlarla Sosyoloji Derneği işbirliği yaparak bu bağlamda çeşitli kongre ve konferanslar düzenlenir.

Dolayısı ile hem sosyolog hem de toplumcu düşünceye sahip olması bakımından bu kuruluşlara üyeliğinin anlamlı olduğu düşünülmektedir. Gerek sözü edilen kuruluşların çalışmalarına yardımcı olarak gerekse Sosyoloji Derneği'nin tanıtımını yaparak, imajın gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Bu bağlamda Gökçe, sosyologların özellikle kendi alanları ile ilgili derneklerde çalışmalarını ve aktif olmalarını önerir. Böylece çalışmaların farklı kanallardan sosyologlar aracılığı ile yürütülmesinin hem topluma hem de Dernek'e bir katkısının olacağına inanır. Gönüllü kuruluşlarla işbirliği ve diyalogun sürdürülmesi ve sosyologların kendilerini bu yol ile de topluma tanıtmaları gerektiğini belirtir.

Türkiye'de Sosyolog Olarak Akademisyenlerle İlişkileri ve Karşılaştığı Güçlükler

Genel anlamda akademik yaşamda, özellikle ilişkiler ve iletişim günümüze kadar sorun ola gelmiştir. Bu sorunlar üniversitelerin gelişmesinde ve akademik çalışmaların etkinleştirilmesinde olduğu kadar öğretim üyelerinin motivasyonlarının kırılmasında ya da rekabet ortamının çatışmaya dönüşmesinde, kişisel kayıplarda ve örselenmelerde etkili olmaktadır. Bu bölümde Gökçe'nin anlattıklarının aynı zamanda Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nün bir tarihçesi özelliğini de taşıdığı ve gerçekliklerin öznel boyutunun bir de Gökçe'nin anlatımından dinlenilmesinin gerekli ve önemli olduğu düşünülmüştür.

Gökçe, Sosyal Hizmetler Akademisinde iken, Akademi'nin Hacettepe'ye bağlanması içinde çabalar harcadığını belirtir. Hacettepe'de Sosyal Çalışma Bölümü (1966) vardır. Bölüm Başkanı Emre Kongar'dır. Kongar, Gökçe'yi ziyaret ederek Hacettepe Üniversitesi'ne davet eder, “*gel bölümün başında sen ol*” der. Gökçe bunu kabul etmez. Çünkü çalışmaları devam etmektedir. O yıllarda Kongar'ın çok genç olduğunu, ama Doğramacı'nın ona vermiş olduğu görevler nedeni ile Kongar'ın o dönem akademik işlerle uğraşmadığını ve idari görevlerde bulunduğunu belirtir. Hacettepe Üniversitesi'ne gelmesi için Fen ve Sosyal Bilimler Dekanlığı'ndan ikinci bir davet alır. Doktorası bitmiştir. Gökçe Hacettepe Üniversitesi'ne gelmek ister. Bu arada Sağlık Bakanlığı, Avrupa Konseyi bursunu bahane ederek Gökçe'yi bırakmak istemez. Çünkü yurtdışında bulunduğu sırada o dönem akademi başkanı olan yetkili kendisine olumsuz sicil verir ve bir yıl daha çalıştırıp yine olumsuz sicil vermek suretiyle Gökçe'yi Sosyal Hizmetler Akademisi'nden uzaklaştırmak ister. Bu nedenle Gökçe'yi Hacettepe Üniversitesi'ne göndermek istemezler. Sağlık Bakanlığı ile

ilişkileri olan Doğan Karan ve Nusret Fişek araya girerek tayin kararını çıkartırlar. Bu arada Gökçe, doktorasını pekiyi derece ile vermiştir. 1967–68 yılında Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü’nde ikinci sınıf öğrencilerine part-time ders verir. Türkiye’de ilk kez Hacettepe Üniversitesi’nde bağımsız bir Sosyoloji Bölümü 1965–66 yılında kurulur. O zaman Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’nde görevli olan Nihat Nirun, Doğramacı tarafından davet edilmişti. Nirun, part-time olarak Hacettepe Üniversitesi’ne Gökçe’den önce gelir. İkisi de Çağatay Hoca’nın doktorantlarıdır. Gökçe de part-time olarak Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü’nde Nirun’la birlikte derslere girer ve kendisine “abi” olarak hitap ettiğini belirtir. Gökçe, Kurumlar Sosyolojisi dersini verir. Birlikte hangi derslerin verilmesi gerektiği konusunda program geliştirme çalışmaları yaparlar. Daha sonra Doğan Ergun ve Zeki Erdoğmuş Bölüm’e alınır. Bu arada Fransa’dan dönen Ahmet Taner Kışlalı’yı Doğramacı, Bölüm’e alır. Böylece Sosyoloji Bölümü canlanmaya ve güçlenmeye başlar. Yeni ekip ile birlikte ders programı düzenlenir. Bir yıl sonra Nirun, “artık bana gerek kalmadı” gerekçesi ile ayrılmak ister. Gökçe, Nihat Bey’in ayrılmasını hiç istemediğini, “*çünkü “ikimiz de aynı ekolden gelmiştik, Dil-Tarih kökenliydik”* ifadesini kullanır. Bölüm hocaları Nihat Bey ayrılmasını diye Kent Otel’de çay içmek üzere toplanırlar. Ama Hoca’yı ikna edemezler. Bunun üzerine Doğramacı, Bozkurt Güvenç’i Sosyoloji Bölümü’ne başkan olarak atar. Erdinç Tokgöz “Kalkınma” dersi verir. Oya Baydar, Artun Ünsal, Yılmaz Esmer ve 1969’dan sonra da Hamit Fişek gelir. Bu ekip ile üçüncü ve dördüncü sınıfların programları yapılır.

Hacettepe üniversitesi Sosyoloji Bölümü’nün ilk kurucuları arasında Nihat Nirun ve Birsen Gökçe vardır. Bölüm’de Sosyolojiye Giriş kitabı için çalışma yaptıklarını, alan çalışmasını ilk kez Sosyoloji Bölümü öğrencileri ile birlikte yürüttüklerini, 1967-1968’de DPT’nin Türk Köylerinde Modernleşme araştırmasına öğrencilerin maddi ücret karşılığında katıldıklarını, Ankara köylerine gittiklerini, 5000 köylü üzerinde anket uyguladıklarını ifade eder. Daha sonra 1971’deki Keban Araştırması için çalışmalara başlar ve üçüncü sınıf öğrencilerini Elazığ’a götürür. Çalışma sonucunda Doğu gezisi yaparlar. O dönemlerde alan araştırmalar ile yoğunlaştığını belirten Gökçe araştırma verilerinin bilgisayara girilmesi için sıkıntılar yaşar. Bilgisayarları kullanamazlar, bir taraftan araştırmanın değerlendirmesini yapmaya diğer taraftan 1970’de başladığı Ankara gecekondü çalışması için alana gidip veriler toplamaya çalışır. Bu yoğun tempo dikkate alındığında, bir ideoloji ile uğraşacak zamanının

olmadığının altını çizerek ve çalışmasının siyasetle-ideoloji ile bir ilgisinin bulunmadığını ifade eder.

Nirun, 1971’de Sosyoloji Bölümüne tam zamanlı öğretim elemanı olarak atanır. Onun gelmesi ile Artun Ünsal askere gitmek için ayrılır. Ahmet Taner Kışlalı’nın askerde olduğunu, Hamit Fişek’in askere gidiş işlemlerine başladığını belirtir. Nirun, Fişek’ten “döndüğümde buraya müracaat etmeyeceğim” diye dilekçe alır. Gökçe, bölüm arkadaşları ile Nihat Bey arasında bir problem olmasın diye çaba gösterdiğini, uzlaştırmaya çalıştığını ama nafiye uğraştığını belirtir. Bu çabaları Gökçe’yi ters yönde etkiler ve akabinde bu kez Nirun’un imzasını taşıyan bir yazı ile odasının o gün saat 12’ye kadar boşaltılması istenir. Bozkurt Bey’in Temel Bilimler’de olması nedeni ile bölümün bütün idari işlerini Gökçe’nin yaptığı, bu nedenle Bölüm Başkanlığı’nın yanındaki odada oturduğunu belirtir. Bu arada Nirun’dan önce, Osman Okyar, Gökçe’yi Dekanlık’a davet eder. Bölüm Başkanlığı teklif edilir.”*Ben arkadaşlarımla görüşeyim, size kararımı sonra bildireyim ” der. “Bozkurt Bey’e karşı bunu nasıl yapabilirim. Benim idarecilikte gözüm yok. Arkadaşlara söyledim ve hemen kabul et dediler. Ama ben bir daha çağırılmadım. Suçum, arkadaşlarımla görüşeyim, demem olmuş”*. Gökçe’nin bu ifadelerinde; ekip çalışmasına ve arkadaşlarına verdiği değer ile duyduğu sorumluluk duygusu hemen kendini belli eder.

Bu olaylardan sonra Bölüm’de bir kendisinin kaldığını (Zeki Erdoğan yurtdışında) diğer arkadaşlarının dağıldığını, sonra Bölüm’e yeni arkadaşların geldiğini ifade eder.

“Mehmet Sağlam, Gülay Sağnak, Altan Kaynak aralarında hiç sosyolog yok. Ben bu ara doçentlik için harıl harıl çalışıyorum. Bölümdekiler yeni olduğu için onları kaynaştırmak adına bir akşam eve yemeğe çağırdım. Ben uzlaşmacı olmak istiyordum, hep öyle oldum. Eski arkadaşlarımı da çağırdım. Hazırlandım, yemeklerimi yaptım. Kuaföre gittim. Öğleden sonra okulda sınavım vardı ve yemekhaneye gittim. Yemekhanede herkes bana tuaf tuaf bakıyor. Bir acayip durum var ama nedir? Bilemiyorum. Yemek alma sırasında Psikoloji Bölümü Başkanı İffet Hanım yanıma yaklaştı, Birsen Hanım sizin işinize son vermişler, dedi. Ben buz gibi oldum, ama belli etmek istemedim. Sınavımı yaptım. Arkadaşlar akşam için ne düşünüyorsunuz, dediler. Bu benim hayatımda mühim bir şey değil, ben misafirlerimi bekliyorum dedim. Dikkat eder misiniz, burada karşımda hep erkek var. Düşünsenize bir kadın olarak karşılaştığım engelleri. Bütün bunlardan sonra akşam, Bölüm’deki arkadaşlar geldiler hem de gümüş vazo getirdiler. Herhalde daha önce almışlar. Yemek soğuk geçti, ama yemek yenildi. Yeniler kısa sürede ayrıldılar.

Ertesi gün gerekli yerlerle görüştüm. Doğramacı'yı aradım, onunla görüştüm, 'ben sizin olduğunuzu bilmiyordum', dedi ve hemen ilave etti. 'Eeee... sen Keban'da ne yaptın orda sorular sormuşsun. Kürtçe bilip bilmediklerini araştırmışsın', dedi.. Sıkıntılı bir tavırla "eee canım senin bölüm başkanın gözlük çerçeveni beğenmemiş bu bölüm başkanının işi. Tekrarlayarak ben sizin olduğunuzu bilmiyordum dedi. Ben de, bundan sonra kurul görüşmelerinde ilgilinin fotoğrafı da konulsa iyi olur, dedim."

Öğretim Görevlisi kadrosu, doğrudan derse atanma biçiminde olduğu için Gökçe'nin üzerinde olan Kurumlar Sosyolojisi dersi kaldırınca, görevi resmi olarak düşer. Kendisine tebligat yapılır. İki ay süre verilir. Fakat Gökçe Bölüm'de kalmaya diretir, haksızlığa uğramıştır ve yasal haklarını kullanır. Bölüm arkadaşlarının hepsi çevresinden uzaklaşmaya başlar. Yetkililer, yeni yasanın çıktığını, bu yasa da öğretim görevlisi kadrosunun bulunmadığını belirtirler. Ancak avukatlarla görüştüğünü, dilekçe yazdığını, kısacası mücadelesini sürdürdüğünü açıklar. Bu durum karşısında Doğramacı, Gökçe ile tekrar görüşmek ister, bu işin üzerine gitmemesini, yakında doçent olacağını bu nedenle fazla kurcalamaması gerektiğini ya da Danıştay'dan görüş almasını söyler. Bunun üzerine "*Hocam ben sosyologum, aile üzerinde çalışıyorum. Aile içinde çıkan sorunların aile içinde çözülmesinden yanayım. Siz de hep Hacettepe'de bir aile olduğumuzu söylersiniz. Onun için ben Hacettepe içinde çözülsün isterim. Doçentlik sınavına huzur içinde girmek istiyorum*". Doğramacı, "*o halde benim bulacağım çözüme razı olacaksın. Hacettepe içinde başka bir fakülteye atayacağım seni. Bunun için uygun yasal yollar bulmaya çalışacağım. Sağlık Bilimleri Yüksekokuluna görevlendirelim, sen orada bir derse girersin*" dedi. O arada Bölüm'deki odasından ayrılması için baskılar artar. Ancak Rektör Yardımcılığı'ndan gelen bir resmi yazı ile odasında oturmasına ilişkin sorun çözülür. Sağlık Bilimleri'nde bir derse giren ve doçentlik için çalışmalarını yoğunlaştıran Gökçe, sonuçta dosyasını hazırlayarak doçentlik jürisine başvurur. Doçentlik tezi 5-0 tebriklerle kabul edilir. Bir ay sonra sözlü sınava girer. Ancak jüri bu kez ağız değiştirir. İlişkiler devreye girer, fısıltılar yayılır ve sınav 3-2 Gökçe'nin aleyhine sonuçlanır. Jüri üyeleri FehmiYavuz, Cevat Geray, Ruşen Keleş, Nermin Abadan ve Şerif Mardin'den oluşmaktadır. Bir şok yaşanır. Sınavdan çıkınca İbrahim Yasa Hoca ile görüşür, "*Birsen anlamadım ben bu işi*" der. Gökçe, odasından ayrılmamasının bedelini bu şekilde ödediğini ifade eder. Öte yandan bu olaydan 4-5 ay sonra jüri başkanı olan Nermin Abadan habersiz bir şekilde Gökçe'nin Atatürk Bulvarı'ndaki evine ziyarete gelir ve şunları söyler; "*Birsen, sen*

çok iyi bir araştırmacısın, benim Yozgat araştırmamı yürütmeni istiyorum. Senin bu işin üstesinden çok iyi geleceğine inanıyorum” der. Gökçe, bu ifadelere çok şaşırıldığı iyi araştırmacı olsa idi doçent olabileceği düşüncesini uygun bir biçimde Abadan’a iletir. Abadan “*o işin öyle olduğuna sen bakma, Birsen sen iyi bir araştırmacısın*” açıklaması ile Gökçeyi ikna eder. Bu arada Gökçe, 1974 de dayısını kaybeder. Bu durum Sosyoloji Bölümü’ne yeni başlayan Ahmet Saltık’la tanışmasına vesile olur. Çünkü Bölümde kimsenin kendisi ile konuşmadığı bir bu dönemde Zeki Erdoğan (yurtdışında olduğu dönemde Türkiye’deki işlerini Gökçe takip etmiştir) ile Ahmet Saltık, Gökçe’ye taziye ziyaretinde bulunur. Bu yakınlık kendisini çok memnun eder.

Bir yıl sonra kurulan jüri dolayısı ile Gökçe, bu gecikmeden ya da doçentlik sözlü sınavındaki başarısızlıktan mutlu olur. Çünkü bu kez jürisinde sosyologlar ağırlıklı olarak yer almaktadır. İbrahim Yasa, C.Orhan Tütengil, Cahit Tanyol, Ruşen Keleş ve Fehmi Yavuz’dan kurulu jüri, 5-0 ile Gökçe’yi tez savunmasına alır. Siyasal Bilgiler dördüncü sınıf öğrencileri ve jüri önünde yapılan deneme dersi de başarılı bulunur ve 1975’de Gökçe “Sosyoloji Doçenti” olur. Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü yerine Sosyal Çalışma Bölümü’nde açılan kadroya ve sonra da Bölüm Başkanlığı’na atanır. Böylece aynı çatı altında ama Sosyoloji Bölümü’nden uzakta çalışmaya başlar. Yani Sosyoloji Bölümü’ndekiler tarafından istenmemesinin manevi üzüntüsünü yıllar boyunca çekmiştir.

Sonuçta bu sıkıntılar, hem bir kadın olmanın güçlülüğünü ortaya koyarken aynı zamanda akademisyenlerin rekabet etme anlayışının karşısındakini karalamak anlamına geldiğine işaret eder. Bu tür hoş olmayan ilişkiler, hem üniversitenin ve akademisyenlerin toplumda prestijinin sarsılmasına, hem gereksiz zaman ve emek israfına, hem de kişiye zarar veren bir unsura dönüşür. Bu olumsuz ilişkilerin yalnızca Hacettepe Üniversitesi’nde yaşandığı söylenemez. Türkiye’nin çoğu üniversitesinde akademik çatışma ve çekişmeler sık sık gündeme gelmektedir. Kaldı ki benzer çatışmalar yurtdışında da söz konusudur. Amerika’da Harvard Üniversitesinde bir dekan, kendi üniversitesinin yönetiminde örtülü yollardan ilişkilerin nasıl amacından saptırıldığına açıklıkla değinmektedir (Rosovsky 1996). Buna bir çeşit “entelektüel hastalığı” adını vermek kanımızca yanlış olmasa gerek.

Türkiye’de Sosyolojinin Geçmişi ve Geleceği Hakkındaki Görüşleri

Bu konudaki görüşlerini Gökçe, Toplumsal Yapı ve Toplumsal Kurumlar kitabında ayrıntılı olarak güncel olaylarla örneklendirerek anlatmıştır. Ancak burada sosyolojinin toplumda algılanış biçimi ve güncel konular değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda Gökçe’ye bazı sorular yöneltilmiş ve bunları yazılı metin olarak yanıtlamıştır. Böylece soru-yanıt biçiminde elde edilen veriler aşağıda belirtilmeye ve bütünleştirilmeye çalışılmıştır.

S.1. Türkiye’de sosyolojinin çeşitli toplum katmanlarında tanınması ve yaygınlaşması konusunda neler söyleyebilirsiniz?

Başlangıçtan beri sosyoloji öğretiminin felsefe bölümleri içinde yer alması sosyolojinin soyut ve felsefi niteliğinin ön planda olmasında büyük rol oynamıştır. Felsefe doğru ve disiplinli düşünme yollarını öğretir. Sosyoloji ise bilimsel metotla toplumsal gerçekliği ortaya koymayı amaçlar. Ancak felsefe bölümleri içinde bir ders olarak okutulan sosyoloji içeriğinde, Batı’nın kuramsal çalışmalarına, büyük teorilerine yer verilmiş tümüyle aktarmacılık yapılmakla yetinilmiştir. Bizde sosyoloji denilince uzun yıllardır akla gelenler Durkheim, Pareto, Max Weber gibi büyük teorisyenler ya da sosyoloji tarihi olmuştur. Yani işe vuruk bir sosyoloji içeriği öğrencilere tanıtılamamıştır. Böylece genç beyinler sosyolojiden uzaklaşmış, disiplinin tadına varamamıştır. Çağdaş sosyolojide ise toplumların sorunlarına ilgi duyulmakta, bilimsel metotla sorunlar saptanmakta ve toplumsal çözüm arayışları hedeflenmektedir. Ayrıca çağdaş sosyoloji bir şemsiye olarak algılanmakta ve kullandığı bilimsel metot yaygın bir biçimde bütün sosyal bilimlerde kullanılmaktadır. Bizde sosyal yaşamın iç içe olduğu iktisat, hukuk, psikoloji gibi disiplinlerin birbirlerinden yararlanma gereğinin bilincine varılmamıştır. Farklı disiplinlerin kendi alanlarına giren konuları sosyal gerçeklerden soyutlamış bir halde ele alıp incelemeleri, sosyal boyutun ihmal edilmesine yol açmıştır. Halbuki sosyolojik yaklaşım toplumun bütün halde algılanmasını öngörür. Teorik ve pratik ilişkilerin geliştirilmesini sağlar. Yirmi birinci yüz yılın en büyük özelliği de disiplinler arası etkileşime ve ekip çalışmasına önem verilmesidir.

S.2. Türkiye’de alan araştırmalarının başlangıcını dikkate aldığımızda bugün gelinen noktayı nasıl değerlendiriyorsunuz?

Toplumumuzun özelliklerini, sorunlarını belirleyen başka toplumlardan farklılığımızı ortaya koyan ampirik çalışmalarla sosyolojide 1940'larda başlayan 1960'tan sonra yoğunlaşan araştırma çizgisinden uzak farklı uygulamalarla karşılaşmaktadır. Herhangi bir kurama dayanmayan kavram karmaşası içeren, bilimsel metotla teknikleri birbirine karıştıran, bir tür veri yığımına 'bilimsel araştırma' denilemez. Bu türden çalışmalarla oluşan sayfalar dolusu yazma alışkanlığı da giderek yaygınlaşmaktadır. Kuramsal yönü olmayan ampirik çalışmalar daima eksik ve yetersiz kalmaktadır. Sosyolojik araştırmalarda da sadece bilinenler aktarılıyorsa bir şeyler yarım kalmış demektir. Önemli olan çalışmanın özgünlüğüdür. Alanına kazandırdığı yeniliklerdir. Aktarmacılık kolaydır, üretmek ise zordur. Genç sosyologlar bu doğrultuda yönlendirilmelidir.

S.3. Genç akademisyen sosyologlara yönelik tavsiyelerinizi ve sosyoloji mezunlarının geleceğine yönelik düşüncelerinizi öğrenebilir miyiz?

Orta ve yüksek öğretimin sosyoloji programlarında temel kuramsal bilgiler yanında ülkemizde yapılmış toplumsal yapımızın çeşitli yönlerini tümüyle günceli inceleyen araştırmalara da yer verilmelidir. Yaşadıklarını çerçevesinde cereyan eden olayları anlatmakla gençlerin ilgisini sosyolojiye çekmek mümkün olabilir. Sanayileşme sürecinin yaygınlaştığı, nüfusun ancak %10'unun tarımla uğraşmasının hedeflendiği ülkemizde bu büyük değişimin ortaya çıkardığı sorunlarla ilgilenecek sosyologlara büyük gereksinim duyulmaktadır. Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş sürecinin sıkıntılarını hafifletme, tampon mekanizmalara uyum sağlayacak önlemleri alma yeni kurumsal yapıların işleminde ve değişen yaşam biçimini kolaylaştırmada rol oynayacak sosyologların yetiştirilmesinde öğretim kademesindekilere büyük görevler düşmektedir. Ancak bugüne kadar sosyologların toplumda gereken yeri kazanamamasında egemen ideolojinin sosyolojiye bakışı açısındaki olumsuzluğun da payı büyüktür. Siyasal iktidarlar toplumu nesnel bakış açısıyla ele alan sosyolojiye "karşı" bir tutum almaktadırlar. Öte yandan sosyolojinin yanlış olarak ideolojilerle birlikte düşünülme alışkanlığı da toplumdan destek bulmasını engellemiştir. Bu bağlamda mesleki haklarını savunma konusunda örgütlenmelerinde de sosyologlar pasif kalmışlar, üniversitede odalarına kapanmış sadece öğretimle ilgilenmişlerdir. Topluma açılma konusunu ihmal etmişlerdir.

Sonuç

Gökçe'nin sosyolojiye ve topluma katkılarını etkinlikleri bakımından dört başlık altında toplamak mümkündür:

1. Bilimsel-akademik alandaki araştırmaları bakımından katkıları,
2. Yönetim kademesindeki çalışmalarına ilişkin katkıları,
3. Öğrenci ve akademisyen yetiştirmesi bakımından katkıları ve
4. Sahip olduğu insani özelliklerine bağlı rol modeli oluşturması bakımından katkıları dikkate değer özellikler taşımaktadır.

Gökçe'nin sosyolojiye en büyük katkısı yaptığı alan araştırmalarıdır. Bu araştırmalarla Türkiye'nin temel sorunlarının tespit edilmesi bir başka katkısı olarak değerlendirilir. Gerek gecekondü gerek Elazığ-Keban araştırmaları, çocukluğun Mamak Bölgesi'nde geçmesine, annesinin Elazığlı olmasına ve gerekse demokrasi, laiklik ve ulusalcı çalışmalarını ise babasının asker olmasının etkisine bağlanabilir. Bir başka katkı noktası da, bu araştırmaların uygulayıcı nitelik taşıyan siyasilere yararlanmasını sağlamak ve gerekli yatırımları zamanında ulaştırmak konusunda fikir vermesidir. Alan araştırmaları araştırmacılara, başlı başına sorunların nasıl tespit edileceğinin anahtarını vermesi bakımından önem taşımaktadır. Özellikle sosyal değişmenin yönünü belirlemek açasından yaptığı 30 yıl sonra Keban-Ağın alan araştırmasında karşılaştırma yöntemini kullanması, halkın temel gereksinimlerinin neler olduğunun belirlenmesi bakımından siyasilere bir uygulama alanı oluşturmuştur. Sorumlu siyasetçi, bu araştırmalardan kendine birçoğ görevler çıkarabilir ve toplumun sorunlarını çözümede öncü rol oynayabilir.

Gökçe'nin projeleri, yurtdişı çalışmalarını, makaleleri ve kitapları konularına göre sınıflandırıldığında şu başlıklar altında toplandığı görülür:

1. Aile konusu; evlilik, kadın, gençlik ve çocuk
2. Ekonomi konusu; gecekondü ve kırsal alan sorunları, göç ve kalkınma, yeniden yerleşim, küreselleşme sorunları
3. Siyaset konusu; Atatürk Dönemi, sosyal refah, sosyal devlet, Türkiye'nin sosyal yapısı, sivil toplum örgütlenmeleri ve önemi, demokrasi ve laiklik, terör, etnik yapı ve bölgesel dengesizlik, kitle iletişim araçlarının etkisi gibi toplumsal sorunları içeren farklı konular

4. Eğitim konusu; Orta öğretim ve üniversite gençliği, üniversiteler ve sosyolojinin gelişimi, araştırma-bürokrasi ilişkileri,

Gökçe'nin incelediği konular genel olarak Türkiye'nin temel sorunlarını oluşturmaktadır. Bu çalışmalar dikkate alındığında pozitivist metodla yapısalcı bir yaklaşım tavrı sergilediği söylenebilir. Bu yaklaşımı da bir katkı olarak nitelemek mümkündür. Çünkü Türkiye'nin sorunları tespit edilmiştir. Gökçe'nin Türk Sosyolojisi'ne yaptığı bir başka katkı ise pozitivist metoda dayalı olarak bilimsel araştırmalar yapmış olmasıdır. Dönemindeki sosyologlardan bir kısmının Türkiye'nin sorunlarına bir ideolog tavrı ile yaklaşmaları karşısında, Gökçe'nin bilimsel metoda bağlı kalması ve çalışmalarını bu şekilde yürütmesi onun bilime olan inancını ve bu çerçevede nesnellliğini gösterir. Gökçe'nin pozitivist metoda bağlılığı yurt dışında almış olduğu eğitimle de yakından ilgilidir. Yurt dışında alan araştırmalarına katılan ve bunlar üzerine raporlar yazan Gökçe, Türkiye'ye döndüğünde aynı çalışmalarını sürdürmeye çalışmış ve örnekler vermiştir. Cumhuriyetin ilanından sonra ülkenin içinde bulunduğu siyasal ve ekonomik sorunların II dünya savaşının ortaya çıkardığı sorunların had safhada yaşanması ve hükümet yönetimlerinin olumsuz uygulamaları sorunların ağırlaşmasına neden olmuştur. Diğer bir ifade ile toplumda yaşanan çatışmaların giderek artması karşısında bu sorunların nasıl çözüm noktasına çekilebileceği ve toplumsal düzende uyumun nasıl sağlanabileceği düşüncesini yapısal işlevselci yönden harekete geçirmiştir.

Gökçe, gecekondular ve gençlik sorunlarına ilişkin görüşleri ile modernleşmeyi sağlamak için yenilikçi yaklaşımlarla toplumsal uyumun sağlanmasından yana gözükmektedir. Çünkü toplumsal yapıda bu konudaki çatışma doruk noktasına ulaşmıştır. Dolayısı ile çatışmayı uyuma dönüştürmenin yolu, toplumsal gereksinimleri karşılayacak yenilikleri uygulamaya sokabilmekten geçmektedir. Bu yeniliklerin başında sorunu çözecek toplum merkezlerinin kurulması gelmektedir. Böylece genç, kırsal alan ile kentsel alanın yarattığı kültürel çatışmaları bu merkezlerde daha kısa sürede ve sancısız yoldan atlatma olanağı bulacaktır. Yenilikleri kabullenmenin zor bir iş olduğunu bilindiği için Gökçe bu konuda ciddi, titiz ve hassas davranmaktadır.

Gökçe'ye göre demokrasi kültürünün kazanılmasında eğitimin ve öğretimin önemli bir yeri vardır. Gerek ailede gerekse okullardaki eğitim ve öğretimin sorumlu ilkeli insan yetiştirme konusuna odaklanması gerektiğini vurgulaması, toplumun, çağın gereklerini yakalayan bireylere duyduğu gereksinimin karşılanması içindir.

Yönetim bakımından katkıları olan kurucu dekan olması, bölüm başkanlığı görevi ve Sosyoloji Derneği Başkanlığı'nı uzun süre yapması onun toplumsal sorunlarına olan duyarlılığından kaynaklanmaktadır. Özellikle Ondokuz Mayıs Üniversitesi'nde Kurucu Dekan olarak görev yapması güç işlerin üstesinden gelmesinin bir göstergesidir. Ayrıca onun idari anlamda çalışkan, dürüst ve titizliğini gösterir. Kişilik olarak üstlendiği görevi detayları ile birlikte düşünür. Herhangi bir aksaklık olmasın diye yoğun bir biçimde kafa yorar, en düşük maliyetini hesaplar, alternatifleri ortaya koyar ve son aşamada karar verir. Uzun yıllar yaptığı yöneticiliğinin üniversiteye ve topluma olan katkıları dürüstlük, titizlik, uzlaşmacı, çevresine duyarlı ve örgütleyici özellikleriyle bütünleşmektedir. Gerek akademik gerekse bürokrasi yaşamında çalışkanlığı ve dürüstlüğü ile tanınmıştır. Yüksek düzeyde organizasyon yeteneğine sahip olması, onun sorunlu işlerin üstesinden gelmesine yardımcı olmuştur.

Gökçe'nin siyasi yelpaze içindeki duruşunu sosyal demokrat olarak nitelemek mümkündür. Almış olduğu eğitim, aile yapısı, yurtdışı deneyimleri, yoğun toplumsal sorumluluk anlayışı, bu duruşun şekillenmesinde etkili olmuştur. Bu durum Gökçe'nin Bourdieu'nun ifade ettiği gibi toplumsal ve kültürel sermayesini oluşturmuştur. Yetişme dönemi sürecinde bireyci kültür anlayışı yerine, Gökalp'ten bu yana toplumculuşçu olma anlayışı Türkiye'nin geleneğinde Osmanlı'dan buyana bir miras olarak süregelmektedir. Onu, değişmeyi ve çatışmayı kabul eden bir sosyolog olarak tanımlamakla birlikte, toplumun risk ve tehlike altında olduğu dönemlerde ülkesini ve düzenin koruyuculuğunu düşünen bir aydın olarak nitelemek mümkündür. O, ilk akademik yeri olan Hacettepe yıllarında hiçbir partiye yakın durmamıştır. Eğer çok partili yaşama geçişte Demokrat Parti'nin iktidara geldikleri günlere ilişkin anlattıklarını anımsarsak bu konuda tutucu bir özelliğe sahip olmadığını da görebiliriz. Ailesindeki Kuvay-ı Milliye ruhu, kendisine de işlemiştir. Gökçe aile ortamında Kuvay-ı Milliye ruhu ile yetişmiştir. Babasının savaş gazisi ve kendisinin de Kemalist İdeoloji anlayışına sahip olması nedeniyle ulusal değerlerin korunması yönünde yoğun çaba göstermiştir ve halen de göstermektedir. Özellikle istiklal madalyasının ailenin büyük çocuğu olmasından dolayı kendisine intikal etmesi ve bunu büyük bir gururla, onurla taşıması Gökçe'nin ulusalcı karakterini ortaya çıkarması bakımından önemli bir göstergedir. Bununla birlikte bugün de Türkiye'de yaşanan 27 Nisan 2007'deki siyasi kriz (ordunun hükümeti uyarması ve cumhurbaşkanı seçmeme) dikkate alınır ise 27 Mayıs 1960 öncesi öğrenci hareketlerine katılan ve askeri darbeleri yaşayan biri olarak

Gökçe'nin bugün de ülkesinin bütünlüğü için aynı sorumluluğu duyması boşuna değildir. Bu nedenle 14 Nisan 2007 Ankara Tandoğan Mitingi'nin düzenlenmesine katkı verenler ve katılanlar arasında yer aldığı görülür.

Bir kaç akademisyen tarafından ona yöneltilen “etiket” kanımızca Gökçe'nin çalışkan, dürüst, işlerini titizce yerine getiren, belirli kuralları olan bir kişi olarak akademik ve idari kademede ilerlemesini engelleme düşüncesine dayanmaktadır. Akademik camiada bu ilişkilerin halen devam etmesi ne yazık ki bu düşüncenin geçerliliğini ortaya çıkarmaktadır. “Çamur at izi kalsın” deyimini bu etikete maruz kalan kişiyi örselerken öte yandan da toplumda belirli bir konumu olan akademisyenlikle örtüşmeyen bir davranışta bulunmayı anlamlandırmak gerçekten güçleştirmektedir. Bu türden ilişkilerin günümüzde de halen devam etmesini bir “entelektüel hastalık” olarak nitelemek mümkündür. Gökçe'nin çalıştığı dönemler dikkate alındığında, aynı bölümde çalışan ve bir birine yakın statüdeki akademisyenlerin farklı duruş sergilemelerine karşın, bugünden bakıldığında benzerliklerinin ne kadar çok olduğu da görülür. Bu benzerliklerin hiçbir zaman dillendirilmemiş, dile getirilmemiş olması, işin en üzücü tarafı sanırım. Tahammül ve hoşgörü anlayışının içselleştirilemediği ve akademisyenliğin kişisel bir tercih olmakla birlikte toplumsal bir sorumluluk duygusu taşıdığı düşüncesinin de yerleştirilemediği bir akademik ortam ve toplum. Akademik ilişkilerde yaşadığı bu gerginlik ve üzüntü verici durumlara karşın emekli olduktan sonra yıllarını geçirdiği Hacettepe Üniversitesi'nin kütüphanesine 1200'e yakın kitabını bağışlaması da ayrıca takdir edilecek bir davranıştır.

Gökçe'nin önemli katkılarından biri de topluma yetiştirdiği öğrencileridir. Özellikle Hacettepe Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü ile Orta Doğu Amme İdaresi'nde yetiştirdiği öğrencilerinin çeşitli meslek kategorilerinden olması (vali, kaymakam, müfettiş, doktor, mühendis vs.) toplum sorunlarına olan duyarlılıkları, görev aldıkları yerlerde bu konulara ilgilerini artırmış, sorunları çözme konusunu pratik anlamda yaşama geçirmişlerdir. Bunun dışında sosyoloji alanında yüksek lisans ve doktora olmak üzere öğrenci yetiştirmek (on doktorant) başta olmak üzere akademisyenlerin doçentliğe (92 akademisyen), profesörlüğe (44 akademisyen) yükseltilmeleri konusundaki katkıları da yadsınamaz. Yüksek sayıda doçentlik sınavlarına katılımı ve profesörlük raporu yazışı, kendisinden sonra gelen kuşağın ürettiklerini okuması, onları yakından tanınmasına da olanak vermiştir. Ayrıca sosyolog

kadrosunun devlet dairelerinde hak ettiği yeri alması için siyasi kademede mücadele verilmesi konusuna Dernek aracılığı ile öncülük etmektedir.

Gökçe'nin gönüllü kuruluşlara üye olması da sosyolojik anlamda bir katkı olarak nitelenebilir. Akademik yaşama başladığı günlerde geçirdiği deneyimler onu bu tür örgütlenmelere karşı ihtiyatlı olmasını gerektirmiştir. Bu ihtiyat, hem bir asker çocuğu olmasından hem de Kemalist İdeoloji ile yetişmesinden kaynaklanmaktadır. Ancak Sosyoloji Derneği'nin kuruculuğu ile birlikte sosyolojinin toplumun farklı kesimlerine tanıtılmasını misyoner bir anlayışla kabul ettiği için, değişik gönüllü kuruluşlara üye olmuştur. Bu misyoner anlayışından dolayıdır ki, bu kuruluşlarla işbirliği yaparak toplumun sorunlarına duyarlılık yaratmaya çalışmaktadır.

Prof. Dr. Birsen Gökçe'ye ilişkin anlatılarda dikkatleri çeken ilk konunun onun toplumsal duyarlılığı ve sorumluluğunun son derece gelişkin olduğu noktasıdır. Mütevazı bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Gökçe'nin, çocukken hatırladığı ilk anılarının ulusal bayramlar ve kurtuluş günleri olduğu, babasının askeri veteriner olmasından dolayı değişik kentlerdeki ordu evlerinde geçirdiği günler olmuştur. Ulusal değerlere verdiği önemin çocukluktan itibaren yaşadığı anıları ile ilişkili olduğu görülmektedir. Lise yıllarında sosyolojiye verdiği gönül, onu bugünkü günlerine taşımıştır. Üniversiteden mezun olduğunda idealist bir kişi olarak yurtdışına gidişi, dönüşünde ülkesinin kalkınmasında sorunlu olan konularda araştırmalara başlaması, çeşitli alanlara öncülük etmesi, sosyolojiye yaptığı önemli katkılar arasındadır.

Gökçe Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde öğrenimine başladığında Behice Boran, Niyazi Berkes, P. Naili Boratav, M. Şerif hocalar kadro dışı bırakılmış ve her biri kişisel ilişkilerini kullanarak yurt dışında farklı üniversitelere gitmiştir. Bu durum o kuşak için bir suskunluk dönemi olarak geçerken ikinci kuşak olarak kendilerin cesaretlerinin de kırılmasına neden olmuştur. İkinci nokta, yaşadığı 1968 kuşağının öğrenci hareketleri ve askeri darbeler onu hep ihtiyatlı olmaya itmiştir. Kendi döneminin üniversite hocaları 1960 ihtilalinde yaşanan öğrenci hareketleri için hiçbir görüş bildirmemişler ve öğrencilerine bir yönlendirme de bulunmamışlardır. Kendisi de yaptığımız görüşmelerde 1970'de birlikte çalıştığı hocalarla birlikte, üniversitede öğrenci olayları olurken kendi öğrencilerini alana, araştırmaya götürerek öğrencilerinin bu olaylara karışmasını engellemişlerdir. Öğrencilerin üniversitede protesto eyleminde buldukları bir sırada kendi öğrencilerini bu protestocu grubun arasından geçirerek, onlarla birlikte arabaya binip gecekonda araştırmasına gitmeleri,

gençleri uygun ortamlara kanalize etme bakımından önemli ve örnek alınması gereken bir davranıştır. Bu olaylar Gökçe'nin yaşadığı deneyimlerin bir sonucu olarak hocalarından etkilendiği duruşlar olarak nitelenebilir. Bir sosyal bilimci olarak temkinli ve ihtiyatlı davranış, bilim insanının ahlakı açısından da önemli bir özelliktir.

Gökçe'nin kararlı ve iddialı bir kişiliğe sahip olması işini doğru, zamanında ve ahlaki kurallara uygun olarak yapması, iş disiplininin yüksek olduğunu gösterir. Bu anlamda kurallara uyumculuk da bu kişiliğin bir parçası olma özelliğini taşır. Bununla birlikte uzlaşmacı tavrı uyumlu olmasında bir etkidir. Başarı böylece arkasından gelir. Birçok alanın öncülüğünü yapmış, ne istediğini, hedefinin ne olduğunu bilerek ve üstün bir kararlılık örneği göstererek bunu yaşamına geçirmiştir. Öğrencilere, akademisyenlere ve topluma katkılarınız için sonsuz teşekkürlerimizi sunarken, üretken ve sağlıklı nice yıllar...

Bütün bu açıklamalardan sonra Gökçe'nin Bourdieu'nun toplumsal sermayesinin oluşmasında ve habitusunun şekillenmesinde ailesinin, okulun, hocalarının, ilişkilerinin, kısacası sosyal pratiklerinin etkisini anlamak mümkün olmaktadır. Bu açıklamalar bağlamında Gökçe, orta sınıf değerleri içerisinde eğitim yolu ile dikey sosyal hareketlilik yaşamış ve ortanın üstü düzeylerine kendi gayret ve başarısı ile çıkmıştır. Vurgulanması gereken bir başka nokta da Göle (1992)'nin Kemalist babaların kızlarını bu ideoloji doğrultusunda yönlendirmeleridir. Ancak Gökçe'nin babasının olduğu kadar, annesinin de eğitiminde etkili ve ısrarlı oluşu üstün başarılarına olanak hazırlamıştır. Bugün Kemalist İdeoloji ile bütünleşen ulusalcı duruşu bunun göstergesidir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Gökçe, B. (1998), Kadınların Sivil Toplum Örgütlerinde Yer Almasını Etkileyen Dinamikler, iç. 20. Yüzyıl Sonunda Kadınlar ve Gelecek (Der. O.Çitçi,), Ankara: TODAİE
- Göle N. (1992) Modern Mahrem- Medeniyet ve Örtünme, İstanbul: Metis.
- Kapani, M. (1985) Politika Bilimine Giriş, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Mills, W.(1974) İktidar Seçkinleri, Çev. Ünsal Oskay, Deneme, Cumhuriyet Üni., Yönetim ve Çalışma Sosyolojisi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Bitirme Ödevi/Tezi, Sivas.
- Rosovsky H. (1996) Üniversite, Bir Dekan Anlatıyor, Ankara: TÜBİTAK

“DEVRİMCİ ROMANTİZM”DEN RADİKAL DEMOKRASİYE: OYA BAYDAR’IN İZLEKLERİ

Yasin DURAK*

Giriş

Dünya ne zaman alev alsın, bombalar patlayıp insanlar birbirini öldürmeye başlasın, güzelliklerle birlikte umutlar da tükenmeye yüz tutar. Bunun 20. yüzyılda “Marksistler” için de fazlasıyla geçerli olduğu söylenebilir. Tarihsel eğilimler ve reel-politik, Marksist perspektife sahip olanların eğilimleri üzerinde ciddi bir etkiye sahiptir. Ekim Devrimi’nin ardından dünya siyasetinde ciddi şekilde revaç bulan görüşler, İkinci Dünya Savaşı’nın ilk yıllarında Hitler ve Stalin arasında imzalanan saldırmazlık anlaşmasıyla bölünmelere uğrar. Faşizmin dünyayı kasıp kavurduğu yıllar Marksist düşünürlerde tıkanmalara, kopmalara ya da en iyi ihtimalle açılımlara neden olmuştur. Benzer şekilde, Kızılordu’nun 1956’da Macaristan’a girmesi Sovyetlere karşı politik tepkilere yol açmıştır –ki bu tepkiler daha sonra Ortodoks Marksizm karşıtı teorik yönelimlere dönüşecektir. Berlin Duvarı’nın yıkılışıyla birlikte ise sosyalistler dahi bir devrim arzusundan vazgeçmeye başlamış, “devrimci inkâr” nosyonu yerini “radikal demokrasi” arayışlarına bırakmaya başlamıştır.

Problem, bilindik bir hikâyedir, yani devrimci romantizmin “tarihin negatif akışı” karşısında kötümserliğe teslim olmasıdır. Nitekim okumakta olduğunuz makale bu eğilimi, Oya Baydar’ın *Elveda Alyoşa* ve *Hiçbir Yere Dönüş* adlı -konuya uygun- edebi yapıtları, son dönemdeki bazı köşe yazıları ve röportajlardaki ifadeleri üzerinde iz sürerek örneklere yönelik bir girişimdir. Bu doğrultuda incelenen romanlarda yer alan ifadelerin Baydar’ın siyasal yönelimleri bağlamındaki geçerliliği bir varsayım olarak elde bulunmaktadır.

Eski Güzel Şeyler

Baydar’ın *Türkiye’de İşçi Sınıfının Doğuşu* konulu doktora tezinin iki kez reddedilmesi üzerine öğrencilerin olayı protesto etmek için üniversiteyi işgal etmesi, Türkiye’deki ilk üniversite işgal eylemi olarak anılır. 12 Mart 1971 müdahalesi sırasında Türkiye Öğretmenler Sendikası ve Türkiye İşçi Partisi üyesi olması nedeniyle

---

* Ankara Üniversitesi, DTCF Sosyoloji, Arş. Gör., Yüksek Lisans Öğrencisi
durakyasin@hotmail.com

tutuklanarak Hacettepe Üniversitesi'ndeki akademik görevlerinden uzaklaştırılan Baydar, uzun yıllar boyunca sosyalist mücadelenin içinde aktif olarak yer almıştır (Erol, 2009: 17). Yazıları nedeniyle hakkında açılan davalara rağmen, hatta karşılaştığı tehditler ve yaptırımlara rağmen aktif mücadele ettiği “gençlik yıllarına” dair inanılmaz bir özlem Baydar'ın yazınında sıkça yer almaktadır:

“Ellerimizde bayraklar, ellerimizde isyanımızı haykıran pankartlar, dudaklarımızda türküler, yüreğimizde umut, umut, umut... Taksim'e akıyoruz Dolmabahçe'den geçip... Bir grev çadırında işçilerle sohbet ediyoruz. Bir dağ başındayız, ateşler yakıyoruz... Bir gece okulundayız, en heyecanlı bir macera romanından, en akıl almaz bilimsel bir buluştan daha heyecanlı, daha inanılmaz, baş döndürücü bir formülü, 'artı değer'i anlatmaya, kavratmaya çalışıyoruz... Gözlerimiz bağlı, ellerimiz arkamızda kelepçeli, yüreğimizde buz gibi bir korku -ama teslimiyet değil- yüzlerini göremediğimiz işkencecilerin arasında sınava yürüyoruz... Bir ranzaya tünemiş, elimizde bir kitap, tahliye gününü sayıyoruz. Yüreğimiz bir küçücük kuş gibi çırpıntılı, çantamızda sahte bir kimlik, sınırları geçip, sürgünle tanışıyoruz” (Baydar, 2008: 43).

Yazarın kendi gençliğine öykünmesi aslında “eski güzel şeylerin” yitimine delalet eder. Onun gençlik yıllarında; “6. Filo” kovulmuştur. Dolmabahçe civarında ABD askerleri denize dökülmüş, Türkiye'de köklü bir geçmişi olan “sol” hareket varlığını bu tarihlerde somut olarak hissettirmeye başlamıştır. Zaman geçer... Çiçek çocuklar, üzerine kurşun yağdırılan 1 Mayıs eylemcileri, öğrenci hareketleri, Deniz Gezmiş'ler, Mahir Çayan'lar, İbrahim Kaypakkaya'lar derken “Türkiye'de Sol” imgesi güçlendikçe güçlenir. Fakat bununla da kalmaz, özellikle küresel çapta baş gösteren gelişmeler nedeniyle 1960 ile 1980 yılları arasında Türkiye'de sol hareketler 60'ın üzerinde grup ve 50 küsur sol akıma bölünür. Derken askeri müdahale gelir. 12 Eylül 1980 darbesi sırasında yurt dışında bulunan Baydar 1991 yılına kadar Türkiye'ye dönememiştir. Bu yılların çoğunu Federal Almanya'da geçirmesi nedeniyle Berlin Duvarı'nın yıkılışına kadar uzanan siyasal süreçleri çok yakından takip etme fırsatı bulmuştur. Sürgünde olmasının yanı sıra bir de hayalini kurduğu dünyanın hayalinin dahi tarihten silinmeye başladığını gören Baydar için bu süreç oldukça yıpratıcıdır.

Duvar Kimin Üstüne Yıkıldı?

9 Kasım 1989 tarihi modern dünya için bir anlam ifade eder. Bu anlamın bilişsel ya da duygusal içeriği söylemsel düzlemde “özgürlük” ve “zafer” gibi değerlerle bağdaştırılmıştır. Gerçekten de bu anlamın ifadesi bir kısım insan için bir çeşit “yeni-

özgürlük” ve dünya içinse küresel çapta “kapitalizmin zaferi” olarak biçim kazanmıştır. Biz buna “Berlin Duvarının yıkılışı” diyoruz.

Batı bloğu ülkelerinde, yayın organlarından sevinçle kitlelere aktarılan olayın, yani Berlin Duvarının yıkılışının sosyolojik mahiyeti yeni dünya düzenini açıklamak için bir argüman ve bu tarihsel süreci çok iyi sembolize eden en önemli tikel olgu konumunda olmasından kaynaklanır. Bunun yanı sıra Berlin Duvarının yıkılışı, o dönemde dağılma sinyalleri veren SSCB’nin sonunun ve dünya genelinde siyasal süreci yakından ilgilendiren “Varşova Paktı’nın çöküşünün” de habercisidir. Doğu Berlin halkının bir duvarın üzerinde somutlanan nefretiyle indirilen balyoz darbeleri Batılı entegrasyonun karşısında düşen son kaleyi parçalara ayırarak küresel boyutta baş gösterecek “yenidünya düzeni” içersine yerleştirmiştir.

Bütün bunlar Batı Bloğunda şu anlama gelmekteydi: Utanç duvarı yıkılmıştır. Sosyalist yapılanmalar -hatta sosyalizm- çökmüştür. Yani liberal-demokratik kapitalizmin karşısında kalan son alternatifini soğuk savaşı kaybetmiş ve tarihin sahnesinden silinmiştir. Uygulanabilir en adil ve özgür toplumsal ve ekonomik sistemin liberal-demokratik kapitalizm olduğu bir kez daha kanıtlanmıştır. Batılı entegrasyonun hâkimiyet alanı tüm dünyayı etkisi altına almaktadır (Fukuyama, 1999).

Gerçekte Berlin Duvarı’nın yıkılışı, sosyalizmin değil sosyalizmi uygulamaya yönelik girişimlerden birinin (Sovyet Sosyalizmin) sona ermesi anlamını taşımaktaydı. Fakat o yıllarda ardı sıra yaşanan siyasal süreçler sosyalist düşüncede, aslında bundan ziyade sosyalistlerin düşüncelerinde ciddi kırılmalara yol açtı. Modern dünya yeniden alevlenerek yanmaya başlamıştı, fakat bu sefer ilk defa sosyalistler politik bir özne olarak bu yangının içersinde bir role sahip değildi. Umutsuzluğa kapılmak için yeterince veri mevcuttu: Kapitalizmin ve liberal demokrasilerin hâkimiyetinin artması, kadife devrimler, ırk savaşları, din savaşları, Körfez Savaşı ve Boris Yeltsin...

“Duvar yıkıldığında, oradaydım, Berlin’de. Önce şaşkınlık, sonra kuşku, sonra korku, sonra çözülme. Sizler burada uzaktan izlediniz. Ben, biz içindeydik. Teslim olan Bükreş’i gördüm, Moskova’yı, Prag’ı gördüm. Çözülmeyi, dağılmayı, çöküşü yaşadım. Çöken sistemin bütün yanlışları, suçları, cinayetleri üstümüze yüklüyorlardı. Bir zamanlar onur ve gururla taşıdığımız kimliklerimizden utanç duymamız için her şey yapıyordu. Sonra inkâr fırtınası başladı. İnsanlar, insanlarımız, o güne kadar savunup inandıkları, uğruna yaşayıp uğruna ölümü göze aldıkları ne varsa hepsini inkâr etmeye başladılar. Sorgulamaya bile gerek görmeden,

kimliklerini yok ederek, adeta intihar eder gibi, tüm doğrularına yanlış dediler. Ve bunu ne kadar acımasız ne kadar acıtarak yaparlarsa, kendilerini o kadar arınmış hissettiler” (Baydar, 2009: 138).

Berlin Duvarının yıkılışı, Baydar’ın politik serüveninde bir alt üst oluşturu. 9 Kasım gecesi Doğu Berlin’den Batı’ya koşan insanları “*yüzüne özgürlüğün karnaval maskesini ve mutluluğun zorunlu gülücüğünü takmış insan seli*” (Baydar, 2008: 128) olarak tasvir ederken duvarın yıkıldığına değil, duvarın Batıya yıkıldığına üzülür. Çünkü o duvardan ömrü boyunca nefret etmiş, o duvarı kendisini hayallerinden ayıran beton yığını olarak görmüştü. Baydar’ın düş gücünün gerçeklerle harmanlandığı öyküsünde, onun duvarın ötesindeki sevgilisi ya da sosyalizm ölü bulunur.

Ütopyanın Düşüşü

Duvarın yıkıldığı gece herkes gibi Batı’ya değil, Doğu’ya doğru yürüyen, sevgilisini arayan kadın tarihsel eğilimlere ayak dirediğini, “akıntıya karşı kürek çektiğini” sonradan fark eder. Bu onun tarihsel konumunu tarihten tecrit edilmiş bir noktaya sürükler. Bu yeni tarihsel konum Benjamin’in (2008: 43) IX. Tezinde tasvir ettiği, tarih denilen “enkaz yığına” müdahale edemeden “çaresizce sırtını döndüğü geleceğe sürüklenen” tarih meleşinin perspektifine benzer bir bakış ortaya çıkaracaktır. Baydar bu noktada ilerleme fikrinden vazgeçecek, fakat bir taraftan da romantik özlemleri devam edecektir. Bu şekilde, duvarın yıkılışı karşısında politik “hislerini” ve umutlarını korumak ile tecrübe ettiği kıyamet arasındaki çelişki, Baydar’ı kefareti çoktan ödediği yeni umutlara, cehenneme dönmüş bir gezegenin içerisinde yeşerebilecek başka bir geleceğe, kötümserliğin umuduna yani “birleşmenin ilk çocuğuna” karşı mesiyani bir beklentiye yaklaştırır:

“Adı Adam. Baba adı yok. İsa’dan 1990 yıl sonra Tanrı artık hiçbir kadından çocuk yapmıyor; babasız çocuklar ve bakire analar da artık mucize sayılmıyor. Adam’ın doğum yeri Betlehem değil, Berlin. Masallar binlerce yıldır Doğu’yu terk ettiklerinden beri, peygamberler de artık Doğu’dan çıkmıyor.

Adam peygamber olmayacak. O bizim oğlumuz. 3 Ekim’i, 4 Ekime bağlayan gece, Brandenburg Kapısı’nın yanında, kendi elleriyle ördüğü duvarın yanında ölü bulunan ‘kimliği belirsiz adam’la Batılı bir kadının ‘nesebi gayri sahih’ çocuğu. Adam, bu büyük çöküntüye, hayallerimizin ve hayatlarımızın aldığı yaralara, maddenin, paranın, pazarın, sömürünün ve kulluğun, zaferini ve ebedi saltanatını ilan edişine karşı ve asıl, yıkılan bir dünya, sona eren bir dönemle birlikte senin yok oluşuna karşı benim meydan okumam. Fırtınalı

karanlık bir gecede, dev dalgalar arasına atılmış bir can simidi adam” (Baydar, 2008: 150).

Bu mesiyani beklenti, Baydar’ın kişisel serüveninde ütopyanın korunmasını sağlayan romantik arzunun göstergesidir. Bu noktada tıpkı “Benjamin’in meleği” gibi o da “tarihin insanlık-dışılığı karşısında insanüstü umutsuzluk sergilemekte” ve ütopycı güç olarak “kayıp cennetin hatırasını” (Tiedemann, 2006: 268) korumaktadır. Fakat bu “kayıp cennet” Baydar’ın içinde yıllar yılı büyüyerek sancıtan bir ödeme dönüşecek, özellikle yurduna dönüşünden sonra, daha doğrusu “hiçbir yere” dönüşünden sonra sarsıntılara neden olacak, acıtacaktır. Bu nedenle kısa süren Benjaminvari konumdan uzaklaşacak, devrimci romantizmi ise bir daha ifade edilmeyecek, bir daha ağza alınmayacak, eski bir günah halinde kalacaktır:

“İnsanı değiştirmeye yetmiş yıl, yüz yıl yetmiyor. Binlerce yılın tortuları, içgüdüleri birkaç yüzyılda değişmiyor. Yeni insanın yaratıldığını, yenedünyanın filizlendiğini sanmıştık. Belki de asıl yanlışımız, bu kadar aceleci olmaktı, erişilmez olanın adı olan ütopycaya birkaç on yılda yaklaşabileceğimizi sanmaktı. Belki yanlışımız daha derindeydi; ilerlemeyi insanlığın mutlak kaderi saymaktı. İnsanı ve dünyayı değiştirmek için verilen iktidar savaşındaydı, iktidar olgusunu mutlaklaştırmaktı. Bütün bunları yeterli güçte sorgulayamamakta, ilkel din duygusunu aşamamaktaydı yanlışımız” (Baydar, 2009: 176).

Kurtuluşun gerçek-dışılığı sorunu Baydar için ilkin şaşkınlıkla karşılanmış olsa da, sürgün yıllarının ardından “içselleşmiş” olduğu söylenebilir. Sürgünden sonra konuşulan eski dostlar, bir zamanların âşıkları, bir zamanların sosyalistleri, onun için hep var olan ve hiç olmayan “zombilere” dönüşmüştür. Sürgün yıllarındaki Odyseusvari eve dönme tutkusu, tıpkı dünyanın değişeceği yönündeki inançları gibi “karamsarlığa” teslim olmuştur.

“Şimdi bütün bunları neden hatırlıyorum? Burası ‘hiçbir yer’ olduğu için mi? Hep kendine doğru koşulan, hiç varılmayan, varıldığı anda sona eren ütopycaya” (Baydar, 2009: 208).

Bu noktadan sonra “yanlış bir yaşamı doğru yaşamının imkânsızlığına” sığınmanın gerekçesi umutları başka kuşakların sürdüreceğine dair pervasızca bir inanç olacaktır. “Ütopycanın hiçbir yere dönüştüğü son noktada”, *Hiçbir Yere Dönüş* kitabının son sayfalarında Baydar kenara çekilmeyi, tarihsizleşmeyi seçer:

“Bu uzak, unutulmuş adada, günlerce insan yüzü görmediğim oluyor; ama hiç sıkılmıyorum. Adayı çevreleyen surların öte yanında, dış dünyada ne olup bittiğini de merak etmiyorum. Savaş, vahşet, hoşgörüsüzlük, kirlilik, vurdumduymazlık olduğunu biliyorum. Bu dünyayı değiştirip bir yeryüzü cenneti kurmayı hayal etmiştik. Felsefemiz ve inancımız, dünyayı açıklamakla yetinmeyip onu değiştirmek gerektiğini söylerdi bize. İnsanın kendi hayatına bir anlam kazandırmasının en görkemli, en yüce yoluydu bu. Artık dünyayı değiştiremeyeceğimi biliyorum. Belki bir gün, yepyeni insanlar gelip tarihi silkeleyecekler. Belki onlar; kuruluşun ve kurtuluşun yeni güçleri, bizim özlediğimiz dünyayı yaratacaklar. Ama bizler, mağlup orduların yenik askerleri, bizler çok yorgunuz” (Baydar, 2009: 226).

Baydar’ın yukarıdaki yorgun edebi ifadelerinde meşru kılınan bu tarihten tecrit olunan konum ya da “konumsuzluk”, yani dünyayı değiştirmekten vazgeçmek, bir sosyalist için gelinebilecek en “vahim” noktadır. “Vahim, geri dönülmez ve onarılmaz”.

Yeni Kötü Şeyler

Elden alınan hakları, işkence, ölüm ve sürgünleri hiç göz önüne almasak bile, sırf bir klik cuntasına dayanması dahi darbelere lanet okumak için yeterlidir. Fakat 12 Eylül 1980 darbesi Türkiye’de kayıtsız şartsız sermaye birikiminin önündeki en ciddi engele karşı, yani örgütlü işçi sınıfına karşı yapılmış bir darbeydi. Bu nedendir ki 12 Eylül’ün ne olduğunun hükmünü vermeden evvel onun bugünkü uzanımlarını iyi tahlil etmek, sonuçlarının neler olduğunu ortaya sermek gerekir. Ancak Türkiye’deki popüler yazın uzun yıllar böyle bir derde vasıl olmamış, bunun yerine darbeyi işkence hikâyelerinden müteşekkil, sonrası olmayan ya da bugünle alakası olmayan bir “tarih nesnesi” olarak anlatmayı seçmiştir.

12 Eylül sonrası yapılan düzenlemelerin yeni birikim rejimi gereği, korunmasız çalışmayı, özelleştirmeleri, ırkçılık ve her türden ayrımcılığı teşvik ettiği tartışma götürmez. Üstelik yeni birikim rejiminin koruyucu meleği olan muhafazakâr demokrat parti, 2002’den beri vahşi kapitalizme dönüş için gerekli tüm adımları 1982 Anayasasına dayanarak atmıştır. Özelleştirmeler, insanlık-dışı çalışma koşulları, kolluk kuvvetlerinin güçlendirilmesi yine bu anayasaya dayanarak bu partinin politikalarıyla gerçekleşmiş, Doğu’daki savaş yine bu anayasaya dayanarak bu partinin politikalarıyla sürdürülmüş ve şiddet kazanmıştır. Şimdilerde ise “bu partinin” eski tarihsel blokların kalıntılarından kurtulmak için bazı anayasal değişikliklere ihtiyacı vardır.

İktidar partisinin yargı ve askeri odaklarla arasındaki bir hesaplaşmanın meyvesi olan yeni anayasa taslağı, tam da “darbenin çocukları” olan muhafazakâr demokratlar tarafından darbe-karşıtı bir retorikle savunulmaktadır. Zira son yıllarda “darbe-karşıtlığının değişim değeri” artmış, “darbeci” yaftası ucuz siyasalar için kullanışlı bir referans haline gelmiştir. Kendisinden olmayan her türden politik iradeyi darbecilikle, totaliterlikle, anti-demokratiklikle dışlayan bir iktidar, günden güne hegemonyasını güçlendirmektedir. Darbe-karşıtlığı retoriği bugünkü Türkiye koşullarında sahte bir demokratik imkânla bağdaşmış, “özgürlüğün karnaval maskesine” dönüşmüştür.

Türkiye’de solun son yıllarda baskın görünümünden ikisi bu yeni gelişmeler karşısında dirençsiz durumdadır. Bir tarafta Kemalizm ile harmanlanmış bir “sol” ulusalcı politikaları güderken, diğer taraftan radikal demokrasiyi savunan, siyaseti devlet ile sivil toplum arasındaki bir ilişkiye indirgeyen liberal “sol” belirli türden bir sermayedar grubunu bir diğerine tercih edebilen bir siyasanın temsilini sunar.

Baydar son yıllarda yeniden kaleme almaya başladığı köşe yazılarında radikal demokrasi arayışlarına yaklaşmış, geçmişteki “köktenci reddedişi” yerini çoğulcu ve eşitlikçi bir imkân arayışına bırakmıştır. Onun bu “yeni” perspektifinde tarihin devindirici gücü artık sınıf çatışması değil -Laclau ve Mouffe’un (2008: 245) “yeni antagonizmalar” olarak ifade ettiği- çelişkiler yumağının çözülmesidir:

“Bencileyin sosyalist soldan gelenler 1960-1970’lerin dünyasında ve Türkiye’sinde, temel çelişki, baş çelişki gibi kavramlarla pek haşır neşir olurduk. Bizler için toplumdaki en önemli çelişki emek-sermaye çelişkisiydi. Bu çelişki sosyalist devrimle çözülecek ve kadın sorunundan etnik sorunlara, halklar sorununa, çevre sorunundan barışa kadar bütün çelişkilerin (sorunların) çözümü ardından peş peşe gelecekti. Bunun, toplumunun karmaşıklığını çok basite indirgeyen tekçi ve yetersiz bir yaklaşım olduğunu, yenilgiler pahasına, yaşayarak gördük. Çelişkilerin bir yumak olduğunu, ancak tümü birbiri içinde çözülebilirse daha iyi bir dünyaya ulaşılabileceğini anlayabilmemiz için, ezberlenmiş kalıplardan, Marksizmi dondurup nas haline getirmekten, slogancı yaklaşımlardan kurtulmamız gerekti” (Baydar, 2009c).

Sınıfsal kavrayışın sona ermesi, Baydar’ın serüvenindeki son kırılma noktasıdır. Onun gençliğine/geçmişe duyduğu romantik bağlılık, bu noktadan sonra darbe-karşıtlığı retoriğine kapılacak (Baydar, 2009a, 2009b), *Taraf Gazetesi*’nin hararetili savunusundan (2009d), 1 Mayıs’ta çatışan aktivistleri “devrimciliği kırıp dökmek sanan öfkeli umutsuz grupçuklar” olarak adlandırmaya kadar (Baydar, 2009c), daha da ötesi

muhafazakâr demokratların yeni anayasasına “evet” propagandalarına kadar uzanacaktır. Devrimci romantizm tam da romantik bir kıvrımının yakalandığı demokratik beklentiler tarafından alaşağı edilecektir.

Tüm bunlarla beraber Oya Baydar’ın kişiliğinde ve yaşamında somutlanan ingelem bugün Türkiye’de sol hareketlerden bahsedildiğinde es geçilebilecek türden bir “tarih yumağı” değildir. Onun yaşamındaki izlekler bize bir yirminci yüzyıl “devrimcisinin” yüzleştiği tarihsel kırılmaları, bazen bir entelektüelin zihninde bazen de bir kadının yüreğinde yarattığı çağrışımlar eşliğinde okuma fırsatı sunar. Bu bağlamda Baydar’ın serüveni uzun soluklu bir zamansal alışım içerisinde taşıdığı bağlara rağmen bir şekilde “biricikliğini” sürdüren özgün bir senaryo olarak kendisinden alınacak dersleri haykırmaktadır.

Sonsöz

Türkiye’ye döndükten sonra yayınlanan öykü kitabı *Elveda Alyoşa*’ya adını veren öyküsü, Baydar’ın (2008: 31–37) yitirilmiş beklentilerini, yıkılan duvarın ardından kalan moloz yığını arasından tutunmaya çalıştığı romantizmi yansıtmaktaydı. Öykünün kahramanı Alyoşa, “eski güzel” zamanın tutkulu ve çocuksu “devrimcisi”, artık çağın değişimine ayak uydurmayı öğütleyen, var oluşuyla ve bakışlarıyla dahi “masalın bittiğini” haykıran bir karaktere dönüşmüştü. “Masal” sona erdiğinde söylenecek tek bir çift söz kalıyordu: “Merhaba yenedünya! Elveda Alyoşa!”

Bugün bu masalın gerçekten de sona erdiğini söyleyebilmek oldukça güçtür, bununla beraber masalın “eski güzel günlerdeki” kudretini koruduğunu iddia etmek ise oldukça gülünçtür. Yenedünyanın liberal muhtevaları arasında sıkışan özgürlük mücadelesinin badiresinin hükmü henüz verilmemişken “geçmişin ruhlarına” ağıtlar yakmak yerine yeniden umutlara odaklanmak belki de daha önemlidir. Bu çalışmada Oya Baydar’a yöneltilen bu temel eleştiri aslında bu çalışmanın kendisinin özeleştirisi olarak da geçerlidir. Yine aynı eleştiri bugün karamsarlık içerisinde depolitize olmuş “yeni kuşaklar” için de son derece geçerlidir. Belki de artık gerçekten de Brecht’in ilkesiyle hareket etmemiz; “*eski güzel şeylerden değil yeni kötü şeylerden*” başlamamız gerekmektedir.

Kaynaklar

- Baydar, Oya (1998) *Elveda Alyoşa*, İstanbul: Can Yayınları.
- Baydar, Oya (1999) *Hiçbir Yere Dönüş*, İstanbul: Can Yayınları.
- Baydar, Oya (2009a) “Darbe Kuşaklarına Açık Mektup”, *Taraf Gazetesi*,
<http://www.taraf.com.tr/oya-baydar/makale-darbe-kusaklarina-acik-mektup.htm> Erişim:
10.08.2010
- Baydar, Oya (2009b) “Darbeci Zihniyet ve Sivilleşmek”, *Taraf Gazetesi*,
<http://www.taraf.com.tr/oya-baydar/makale-darbeci-zihniyet-ve-sivillesmek.htm> Erişim:
10.08.2010
- Baydar, Oya (2009c) “1 Mayıs’ın Düşündürdükleri”, *Taraf Gazetesi*,
<http://www.taraf.com.tr/oya-baydar/makale-1-mayisin-dusundurdukleri.htm> Erişim:
10.08.2010
- Baydar, Oya (2009d) “Taraf ve Bertaraf”, *Taraf Gazetesi*, <http://www.taraf.com.tr/oya-baydar/makale-taraf-ve-bertaraf.htm> Erişim: 10.08.2010
- Baydar, Oya (2009e) “Pavyondaki Kadının Vedar”, *Taraf Gazetesi*,
<http://www.taraf.com.tr/oya-baydar/makale-pavyondaki-kadinin-vedai.htm> Erişim:
10.08.2010
- Baydar, Oya (2010) “Dün’le Yarın Arasında”, *T24 İnternet Gazetesi*, <http://www.t24.com.tr/content/authors.aspx?article=2340&author=55> Erişim: 14.08.2010
- Benjamin, Walter (2008) *Son Bakışta Aşk*, çev: Nurdan Gürbilek, İstanbul: Metis Yayınları.
- Dellaloğlu, Besim F. (2005) “Modern Bir Mesih: Walter Benjamin”, *Benjamin* içinde, der: Besim F. Delaloğlu, İstanbul: Say Yayınları.
- Erol, Çiğdem (2009) *Oya Baydar’ın Eserlerinin Roman Unsurları ve Anlatım Teknikleri Bakımından İncelenmesi*, Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Fukuyama, Francis (1999) *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, çev: Zülfü Dicleli, İstanbul: Gün Yayıncılık.
- Lalcau Ernesto; Mouffe, Chantal (2008) *Hegemonya ve Sosyalist Strateji -Radikal Demokratik Bir Politikaya Doğru-*, çev: Ahmet Kardam, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tiedemann, Rolf (2006) “Tarihsel Materyalizm veya Siyasal Mesihçilik? ‘Tarih Kavramı Üstüne’ Tezlerin Bir Yorumu”, çev: Emre Bağce, *Frankfurt Okulu* içinde (263–305), ed: Emre Bağce, Ankara: Doğu-Batı Yayınları.

NEO-LİBERAL KOŞULLAR ALTINDA YENİ BİLİM PRATIĞI VE BAHATTİN AKŞİT

Polat S. ALPMAN*

Bilimsel Aklın Yükselişi ve Eleştirisi

Bilimsel akıl, insanın doğa karşısındaki rasyonel tutumundan ya da bilimsel pratiklerinden daha çok herhangi bir nesnenin ya da olgunun bilinç ile ilişkisini belirleyen egemen ilkeler olarak tanımlanabilir. Evrensellik, nesnellik, doğrulanabilirlik, kümülatiflik gibi bir takım ilkeler etrafında inşa edilen bilimsel akıl bir soyutlama sürecinin ürünü olarak oluşur. Bu inşa sürecinin maddi dayanaklarının doğadan çıkarılan ilkelerle değil apriori olarak oluşturulması bilimsel aklın toplumsal-ekonomik-politik koşullardan yalıtılmış bir biçimde var olduğu, onun üzerinde ve onu aşan bir gerçekliğe sahip olduğu anlayışını içerdiği için kendini, bir anlamda, metafizik olarak kurmaktadır. Bu metafizik kurulum bilimsel metodolojinin geçerliliğine ilişkin tartışmaların nedenini oluşturur.

Yirminci yüzyılda başlayan bilimsel akıl eleştirisi Kuhn ve Feyerabend üzerinden karşılaştırmalı olarak okunabilir. Kuhn (1962; 2003) *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*'nda bilimsel paradigmalara tarihselliklerini ve dönemselliklerini, aynı zamanda bilimsellik iddiasında olanın başlı başına bir paradigma haline gelmesini ve paradigmalara değişimlerini açıkladı. Bu yaklaşım son çözümlemede on dokuzuncu yüzyıl biliminin kendini temellendirdiği nesnellik, evrensellik gibi değerlerin Kuhn tarafından eleştirilmesini içermekteydi. Böylelikle herhangi bir bilimsel metodolojinin mutlak bir biçimde bilimin tümünü kapsayamayacağı savından hareketle bilimin ve bilimsel aklın tarihselliği ortaya konulmaktaydı. Feyerabend (1975; 1999) ise *Yönteme Hayır*'da bir yandan gündelik yaşam deneyimlerinin ve basit, sıradan tesadüflerin bilgi oluşturmadaki rolünden söz ederken diğer yandan apriori olarak ilkeleri belirlenmiş, sınırları çizilmiş keskin bir metodolojiyle bilgi üretmenin zorluklarından söz ederek, çoğulcu bilim anlayışına göz kırıyor ve bilimsel bilgiyi üretmenin belli bir bilimsel akla bağlı olmadığı ifade etmek için "ne olsa gider" (anything goes) yaklaşımını öne sürüyordu. Özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısında, tek bir bilim paradigmasının

---

* Ankara Üniversitesi, DTCF Sosyoloji Bölümü, Doktora Öğrencisi.
polatalpman@gmail.com

tarihsel sınırlılıklar çerçevesinde geçerliliğini öne süren Kuhn ve tek bir bilimsel paradigmanın geçersizliğini öne süren Feyerabend oldukça verimli tartışmaların oluşmasına kaynaklık ettiler ve bilimsellik ve bilim tarihinin şekillenışı konusunda uzlaşamamalarına rağmen, bilimsel aklın eleştirilmesine ilişkin önemli katkılarda bulundular. Bu nedenle Kuhn ve Feyerabend'in tartıştığı sorunlar üzerinden yapılan tartışmalar bilimsel olanın ne olup olmadığından ziyade bilimsel aklın ne olduğuna ya da ne olması gerektiğine ilişkin tartışmalardı.

Modern bilim anlayışının oluşmasında burjuva sınıfının ya da toplumsal hareketlerin etkileri (Buhr ve ark., 2003) bir kenara bırakılmadan düşünüldüğünde sınıfsal çıkarların politik idealler etrafında genelleştirilmesine benzer biçimde, bilimsel ideallerin kitlesel manipülasyonlar aracılığıyla toplumun genelinin paylaştığı idealler haline getirildiğini öne sürebiliriz. Burada dikkat çeken husus bilimin kendi başına özel bir değerinin olduğu ve piyasa ilişkilerinin dışında konumlanmasının mümkün olduğu konusundaki propagandanın başarılı bir biçimde yürütülmüş olmasıdır. Oysa Marx'ın (2003: 95-96) *Kapital*'in üçüncü cildinde gösterdiği gibi burjuvazi -tasarruf amaçlı bile olsa- bilimsel inovasyon ile yakından ilgilidir.

Geleneksel bilimsel anlayışın egemen olduğu dönemde bilginin meta değerinin maskelendiği koşullar, neo-liberal süreçlerle birlikte ortadan kalkmaya başladı. 1980'li yıllarla birlikte başlayan neo-liberalizasyon süreci bir yandan klasik liberalizmin kitleleri özgürlük ve eşitlik idealleriyle aldatan söylemini taşımaya devam ederken diğer yandan İkinci Dünya Savaşından sonra uygulanan Keynesyen ekonominin ürettiği refah anlayışının da altını oyarak sermayenin yayılım alanını genişletmeyi hedeflemekteydi. Bilimsel aklın yeniden revizyona uğradığı ve biçimlendirildiği bu dönemde geleneksel bilgi üretme merkezleri olan üniversitelerdeki “üniversite-sanayi işbirliği” söylemi silikleşti ve sermayenin beklentilerini karşılamak için çalışan bir *bilimcilik* anlayışı belirginleşmeye başladı. İçinde bulunduğumuz bu dönemde bilimin kalesi ve üretildiği mekanlar olan üniversitelerin (ve akademisyenlerin) kendilerini koruyamadıkları ve sermayenin güdümüne girmek zorunda kaldıkları gerçeği akademik becerilerin sınırlarını belirlemeye başladı. Derek Bok'un (2007: 112) yerinde tespitiyle, akademinin bu şekilde ticarileşmesi akademik camiada bulunması gereken mesleki dayanışma, güven, paylaşma gibi duyguların altını boşaltarak akademi içerisinde bir bölünmeye ve parçalanmaya neden olmakla kalmadı, aynı zamanda bilimsel bilginin geçerliliğine ilişkin toplumsal güven duygusunun da zedelenmesine oldu.

Neo-Liberal Akademik Zihniyet

Akademik öncelikli işlevlerin geçmiş kuşakların bilgisini gelecek kuşaklara aktarmak olduğu (Kurul Tural, 2004: 44) kabul edilmesine rağmen aktarılacak bilginin içeriği toplumsal formasyonun değişimi ile yakından ilişkilidir. Enders'in (2004: 361) uluslararasılaşma ve küreselleşme olgularının eğitim politikalarını etkilediği ve bundan dolayı üniversite eğitiminin farklı sorunlarla karşı karşıya kaldığı yönündeki açıklaması eğitim kurumunda yaşanan değişimleri kısaca özetlemektedir. Yakından bakıldığında 1980'li yıllarla birlikte tüm dünyada birikim stratejisinin değişmesi, bir toplumsal kurum olarak eğitim kurumunda da önemli değişimlere neden oldu. Keynesyen ekonomik modelin ve sosyal devlet ya da refah devleti modelinin çökmesi ekonomik stratejilerin yeni bir biçimde kendilerini konumlandırmasını zorunlu kıldı. Neo-liberal olarak ifade edilen bu dönemde devlet, piyasa üzerindeki kontrolünden vazgeçmekle birlikte sermayeye yeni yatırım alanları sağlamak için piyasadan çekildi ve özelleştirmeler yoluyla sermayeyi güçlendirdi.

Küresel ekonominin aktörleri için tüm dünyanın koca bir pazar haline gelmesi, iletişim ve bilişim teknolojilerinin artan bir hızla gelişmesi, bilginin kontrolünün zorlaşması gibi durumlar küresel sermaye açısından üniversitelerin rolünün farklı bir biçimde yeniden örgütlenmesi gerekliliğini ortaya çıkardı. Keynesyen ekonomiden koparak hızla özelleştirilen alanlara üniversitelerin eklenmesi uzun zaman almadı. Günümüzde, başta devlet olmak üzere egemen sınıfın temsilcilerinin tümünün üniversitelere söyledikleri şey, üniversitelerin kendileri için yeni ekonomik kaynaklar bulmaları, tüccar pratikleriyle ve özel sektör refleksleriyle hareket etmeleridir (Currie, Newson 1998: 1-13). Böylelikle yüksek eğitim/öğrenim kurumları sadece piyasaya nitelikli işgücü yetiştirmekle kalmayacak aynı zamanda sermayenin arzu ve istek duyduğu bilgileri toplayacak, analizlerini yapacak ve yorumlarını sunacaktır.

Geleneksel bilgi üretme sistemi içerisinde standart prosedür ve kısmen toplumsal bir ödev olarak işletilen üniversite-sanayi işbirliği, neo-liberalizm koşullarında üniversiteyi sermayenin işçileştirdiği bir emek birimi haline getirdi. Böylelikle üniversitelerin varlık koşulları, ancak sermayenin ihtiyaçlarına cevap verebildikleri sürece devam edebilecek bir mahiyet kazanmış oldu. Neo-liberalizm şartları altında eğitim kurumu hızla piyasanın beklentilerini karşılamaya dönük bir biçimde "işletilmeye" başlandı. Konvansiyonel bilgi üretiminin merkezi olarak var olan yüksek eğitim/öğrenim kurumları hızla piyasa için çalışan, piyasanın beklentilerini karşılamak

için çabalayan, “çok amaçlı ve çok ürünlü” yarı-işletmeler haline dönüştürüldü. Bu dönüşüm bilimin içeriğini oluşturan ve tanımlanmasını sağlayan ve uzun bir tarihsel süreç içerisinde gelişen ve evrensellik, şüphecilik, menfaat gözetmemek, paylaşımcılık gibi “toplumsal normların” (Merton, 1968: 606) ortadan kalkması anlamına gelmektedir. Neo-liberal birikim stratejisinin üniversitelere biçtiği yeni rol nedeniyle bilimin alışlagelmiş rolünün sermaye lehine değişmesi, akademiye ve mevcut akademisyen profilini kaçınılmaz biçimde değiştirdi.

Eğitim yaşamlarında bilimsel metodolojinin nesnel değerleriyle bilimsel pratiği anlamlandıran akademisyen tipinin yaşadığı rol karmaşasını aşmak için akademisyenleri “gerçek dünya”ya çağırmanın yeterli olmadığı anlaşılınca bu krizin aşılması için mevcut durumun yeniden çözümlenmesi ve akademik olanın ne olduğunu yeniden sorulması zorunlu hale geldi. Sürecin açık ve net ifadesi akademisyen olmanın ya da akademinin geleneksel olarak ürettiği güvenilirliğinin ortadan kalkması ve bunun yerine ‘yeni akademik tip’in kendi bireyselliği içinde, tekil olarak bir anlam ifade etmesiydi.

Üniversitelerin ideolojik işlevleri dolayısıyla hükümetlerle kurduğu ilişkinin üzerindeki sır perdesinin ortadan kalkması ve yalın bir ekonomik beklentinin ortaya çıkmasının doğal sonucu üniversitelere aktarılan mali ödeneklerin azaltılması oldu (Evans, 2007: 103-115). Ortaya çıkan boşluk sermaye tarafından dolduruldu ve akademi sermayenin arzu, istek ve beklentileri doğrultusunda işleyen/işletilen kurumlar haline dönüştü. Yüksek öğrenimin bu biçimde ticarileşmesi akademik standartların ürettiği tarihsel anlamın buharlaşmasına ve bilginin bir çeşit manipülasyon aracı haline gelmesine neden oldu. Kar hırsına kapılan bir akademik zihniyetin, bilginin kendisiyle kurduğu ilişkinin çarpık olmasının kaçınılmazlığı nedeniyle üniversitenin kendisi bireysel kariyer edinmenin gerekliliğini sağlayan bir ön hazırlık aşamasına dönüştü.

Bu Ülke’de Sosyoloji Yapmak: Bahattin Akşit Örneği

Osmanlıdan Türkiye Cumhuriyetinden günümüze gelinceye kadar Türkiye’deki bilim anlayışının -biraz gecikmeli de olsa- Batıdaki bilimsel süreçleri takip ettiği öne sürülebilir. Özellikle Tanzimat sonrası hareketler ve Cumhuriyetin kuruluş dönemi Aydınlanmacı anlamda aklın ön plana alındığı ve sadece “müspet bilimler”in değil aynı zamanda sosyal bilimlerin de dikkate alındığı yeni bir aşamayı gösterir. Cumhuriyetin ilanından sonra bu yaklaşımın politik alana yansımaları toplumun sevk ve idaresinin,

yönetiminin “gökten indiği sanılan” kurullarla değil aklın ve bilimin öncülüğünde yapılacağı açık bir biçimde ifade edilmesiydi. Ziya Gökalp öncülüğünde kurulan sosyoloji kürsünün erken bir tarihte kurulmasının nedenlerinden biri toplumsal olguları Aydınlanmacı ilkelerle değerlendirme eğiliminin Cumhuriyetin ilanından önce ortaya çıkmış olmasıydı.

Çökmekte olan bir ülkenin nasıl kurtulacağı sorusuna cevap aramak için kurulan ve daha sonra yeni kurulan ülkenin ideolojik-politik teorisini biçimlendirmeyi amaçlayan sosyoloji kürsüsü Türkiye'nin kendine özgü çelişkilerini bünyesinde taşımaktaydı. Sosyolojik gelişim, bu nedenden dolayı bir bilim karakteri taşımasına rağmen bunu ifade edebilecek bir toplumsal taban bulamadı. Politik çekişmelerin tarafı olarak ve toplumun kendisinden kopuk kaldı.

Sosyal bilimlerin gelişiminde geleneksel bilim anlayışının egemen olması siyasetin bilime müdahale etmediği ya da geleneksel bilimin siyaset üstü bir kurum olarak kendini konumlandırmasının Türkiye özelinde bir anlamının olmadığı yaşanan tecrübelerle bilinmektedir. Muzaffer Şerif Başoğlu, Pertev Nail Boratav, Niyazi Berkes ve Behice Boran'ın akademiden tasfiye edilmesiyle sonuçlanan olaylar bu durumun tipik örneğidir. “Yurt ve Dünya” ve “Adımlar” dergilerini çıkaran ve bu dergilerle topluma karşı ödev ve sorumluluklarını yerine getirmeye çalışan bu akademisyenlere karşı yürütülen linç kampanyası, bilimsel düşüncenin herhangi bir türevinin, egemen perspektiften uzaklaşmaya başladığında karşılaşılabilecek baskıların, yıldırımların neler olacağını göstermektedir. Benzer biçimde 1402'likler olarak anılan ve 12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra üniversitelerde yaşanan tasfiye hareketi bilim insanları üzerindeki politik baskıyı örneklendirmesi bakımından anlamlıdır. Bu örnekler aynı zamanda piyasa gerçekliğinin güncel politika ve akademi üzerindeki etkisini de göstermektedir.

Bilindiği üzere Türkiye'deki birikim stratejisinin sürekli değişimi askeri darbelerle, askeri darbeler ise üniversitelerin toplumsal konulardan daha da geri çekilmesine ve toplumdan uzaklaşmasına neden oldu. 1980 askeri darbesiyle birlikte kurulan YÖK aracılığıyla tüm üniversiteler ve akademisyenler doğrudan denetim altına alındı. Böylelikle akademik uğraş içerisinde olan insanlar “ekmek parası” ile “bilimsel etik ve sorumluluk” arasına sıkıştırıldı. Günümüzde bile üniversitelerin toplumdan kopuk olmasının ve suskunluğunun nedeni bilim-siyaset ilişkisinin kurulumundaki bu çarpıklıktır. Böylelikle bir yandan neo-liberal koşullar altında, piyasaya tamamen

angaje olan ve bilimsel etik ve ilkeleri bireysel çıkarı doğrultusunda büken akademik tip ile kendini dünyanın gerçeklerine ve toplumun gündelik sorunlarına kapatan, teorinin heyecan verici ve zararsız sularında gezinen, tüm acıları ve sıkıntıları kendi içinde ve çevresinde bulunan sınırlı sayıdaki meslektaş ve izleyicisiyle çözen akademik tip arasında değişik kombinasyonlar oluştu. Üniversitelerin ve akademisyenlerin içine düştükleri bu açmazın aşılması için yeni bir aydınlanmaya değil politik vizyonun kendini yeniden revizyona uğratması gerekmektedir.

Toplumdan ve toplumsal sorunlardan, toplumu anlamak ve tanımaktan uzak olan akademik tutum ve davranışın dışında bir başka akademik tutum ve davranış, bir çeşit ara yol ya da bir başka ifadeyle toplumla piyasa arasında duran, kendi bireysel çıkarları ve piyasanın taleplerine olduğu kadar toplumsal sorunlara da duyarlı ve elde ettiği bulguları bir biçimde yeniden topluma döndürmeyi amaçlayan bir akademisyen profilinden de söz dileyebilir. Yine benzer bir biçimde, Türkiye özelinde TÜBİTAK, TUBA, DPT, üniversitelerin çeşitli konular için ayrılan araştırma fonları gibi görece piyasadan daha bağımsız olduğu izlenimi veren kurumlarla çalışmayı tercih eden akademisyen profili de ortaya çıkmaktadır.

Geleneksel bilim anlayışının çözülmesi, neo-liberal birikim stratejisinin eğitim kurumuna ve dolayısıyla üniversitelere müdahalesi, Aydınlanmanın ürettiği değerlerin içinin boşaltılarak yeni birikim stratejisi doğrultusunda bir neo-Aydınlanmanın akademinin içinden üretilmesi gibi sonuçlar Türkiye'deki sosyoloji pratiğini de doğrudan etkiledi. Bu gelişmelere rağmen, yukarıda kısaca bahsedilen ve günümüzde baskın iki tip olan akademisyen figürünün dışında hem aktif politik alanın dışında duran hem de bir biçimde gündelik yaşama müdahale eden sosyolojik pratiğin mümkün olduğunu söyleyebiliriz. Türkiye'de bu tür akademisyen tipine verilebilecek örneklerden biri Bahattin Akşit'tir.

Bu Ülke isimli kitabında “Sosyologlarımız bir Kızılderili köyünü keşfe gider gibi, alan çalışmalarına koyuluyorlar” diyerek Türkiye'deki sosyoloji pratiğini eleştiren Cemil Meriç'e (2002: 106) göre sosyologların en ciddi sorunu içinde yetiştikleri toplumun değer ve anlam dünyalarını anlayamamış olmalarıdır. Bahattin Akşit -belki de kendi öz yaşam öyküsünün bir sonucu olarak- bu çelişkiyi aşmış bir sosyolog olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle ilk gençlik dönemlerinde Türkiye'de köy temalı tartışmaların güçlü olması Akşit'in çalışmalarına köylülük üzerinden başlamasına olanak verir ve bu başlangıç noktası bir yandan Akşit'in içinde yaşadığı toplumun

sosyal, ekonomik ve anlam dünyasını sosyolojik olarak anlamasını sağlarken diğer yandan, Marksist anlamda, toplumcu nüvenin daha sonraki çalışmalarında da bulunmasını sağlamaktadır.

Bahattin Akşit'in çalışmalarına ve yer aldığı projelere bakıldığında sosyoloji daha doğrusu bilim anlayışı toplumcu perspektife sahip olduğu söylenebilir. İki yüzü aşkın çalışmasının gösterdiği üzere bu toplumcu perspektif aynı zamanda geleneksel bilim anlayışının temel ilkeleri etrafında şekillenmektedir. Böylelikle bir yandan saf bilgi arayışının bireysel hazzı diğer yandan toplumsal ödev ve sorumlulukları yerine getirme bilinci Bahattin Akşit'in bilimselliğini oluşturur. Ancak bu bilimsel duruş piyasa ilişkilerinden yalıtılmış, metafizik/donuk bir akademisyen profilini içermez. Bunun nedenlerinden biri Bahattin Akşit'in sosyolojiyi bir meslek olarak değerlendirmesi ve böylelikle spekülative toplum felsefesinin ötesine geçecek bilgileri ampirik ve uygulamalı olarak ortaya koyma çabasıdır.

Sosyoloji mesleğinin gereği olarak piyasa gerçekliğini ve piyasanın gündelik yaşama etkisini farkında olan Bahattin Akşit, genellikle mikro ölçekli sorunları eksene alır. Mikro ölçekli araştırma sorunu mezo/makro bir perspektif ile çözümlenir, değerlendirilir, yorumlanır. Elde edilen bulgulardan hareketle mevcut durumun eleştirisini içeren analizler yapılır. Buradaki bilimsel pratiğin hedefi kamusal alanı paylaşan kamunun, yani toplumun tümünün faydalanacağı ortaya koymak ve tartışmaya açmaktır. Bu yönüyle bilimsel aklın apriori idealleri ile yakından ilişkili bir bilim anlayışına sahiptir.

Çalışma konuları arasında sokak işçiliği ve sokakta çalışan çocuklar, topluma katılım, tarım ve sulama, afet yönetiminin psiko-sosyal boyutları, din ve laiklik, kent ve kasabalarda toplumsal değişme ve bölünme/çatışma, sağlık ve nüfus araştırmaları, bilgi, bilim ve teknoloji gibi konular bulunan Bahattin Akşit için bilim, sosyal bilim kuramlar ve veriler bağlamında sürdürülen eleştirel bir tartışma, yanlışlama, yanlışlanmayan bilgileri yeniden ele alma ve yeni toplanan verilerle yeniden eleştirme ve yanlışlamaya çalışmadır. Burada amaç evrensel bilgiye nesnel olarak ulaşmaktır. Ancak bu yaklaşım evrensel bilginin ve kriterin toplumsal farklılıkları yok sayan bir bilimsel paradigmayla değil, aksine toplumsal farklılıkların başlangıç verisi kabul eden bir bilimsel paradigmayla elde edileceğini ima eder (Akşit, 1997: 9-10).

Bilime ilişkin bu yaklaşımı, kendi çalışmalarını ve çalışmalarından elde ettiği verileri uzun süreli değerlendirmeler eşliğinde incelemesini gerektirmiştir. Akşit'in genelde bilim özelde ise sosyoloji anlayışı kendi üzerine düşünen bir bilme etkinliği olarak değerlendirilebilir. Bu bilim anlayışı yapılan bir çalışmanın ya da araştırmancının “ bulgularını sonuna kadar takip etme, peşini bırakmama, yapıp bitirdiği araştırmancının kesin görünen sonuçlarına dair bile hep zamanın yeni bulgular ortaya çıkarabileceğine dair bir kulağı bir gözü açık tutma” (Aktay, 2008: 720) şeklinde tekrar eder.

Akşit'in politik-bilimsel tercihini, ilk dönem eserlerinde etkisi daha belirgin olarak hissedilen, Marksizm'den ya da onun özel bir yorumlanış türünden yana koyması bilim anlayışının toplumcu karakterinin nüvesini oluşturur ve aynı zamanda, ilgi alanlarının genel çerçevesini de belirler. Bu toplumcu karakter politik alana doğrudan bir müdahale ve aktif bir katılımı değil daha dolaylı ve bilimsel veriler aracılığıyla ya da onların üzerinden dahil olur.

Bahattin Akşit, kendi bilim anlayışının gereği olarak sadece sosyolojik pratiği ve alandan elde edilen verileri değil aynı zamanda Türkiye'de icra edilen sosyolojik pratiği de sorgulamaya tutar. 1985 yılında Türkiye'de Sosyal Bilimlerin Gelişimi Sempozyumunda sunduğu “Türkiye'de Sosyoloji Araştırmaları: Bölmelenmişlikten Farklılaşma ve Çeşitlenmeye” başlıklı tebliğinde Türkiye'deki sosyoloji pratiklerinin birbirlerinden kopukluğun ve habersizliğini “bölmelenmişlik” kavramıyla ifade açıklar (Akşit, 1986: 196). Burada açıklanmak istenen durum gerek sosyolojik yaklaşımlar, gerek sosyoloji mesleği içindeki kuşaklar ve gerekse sosyoloji bölümleri (ve hatta kimi zaman aynı bölümdeki kişiler) arasındaki davranış, tutum, inanış, etkileşim bakımından kopukluktur. Akşit'in bu sorunu aşmak için önerisi çalışma yapacak olan kişinin kendisinden önce yapılan yerli çalışmalara dikkat etmesi gerekliliği şeklinde özetlenebilir. Ancak asıl yapılması gerekenler düzenli sempozyumlar, karşılıklı tartışmalar, diyaloglar aracılığıyla bir sosyolojik birikim oluşturmaktır.

Türkiye'de bilim yapmanın, Türkiye'de bilim insanı olmanın ürettiği çelişkileri kendi dinamikleri ile aşan, aşmaya çalışan bir bilim insanı portresi olarak Bahattin Akşit'in Türkiye'deki uygulamalı sosyolojinin en önemli temsilcilerinden biri olduğunu söyleyebiliriz. 1965 - 1985 yılları arasında köy, kent, toplumsal değişme, modernleşme ve az gelişmişlik üzerine yaptığı ampirik çalışmaların bir kısmını topladığı *Köy, Kasaba ve Kentlerde Toplumsal Değişme* (1985) isimli çalışmasının ön sözünde kendi bilim anlayışının içerdiği insaniliği vurgulayan Akşit okuyucuya geçen

yirmi yıllık süreçte bir bilim insanı olarak Akşit'in değişimini izleme fırsatı sunduğunu açıklar. Aktay (2008: 699) Akşit üzerine yazdığı *Bahattin Akşit: Hayretini Yitirmemiş Bir Sosyologun Öyküsü*'nde Akşit'in bu yaklaşımını şöyle özetler:

“Hangi mesleğe mensup olursa olsun, insanların çalıştıkları işi dünyanın en zor ve katlanılmaz işi olarak görüp kahrettikleri, mümkünse işin bütün savsaklarını ve kaçır noktalarını bulup uyguladıkları bir yerde “bir meslek olarak sosyoloji”nin [Weber'in “Meslek Olarak Bilim” makalesine atıf yapılıyor, P.A.] çağrısına bu saflıkta bir bağlanım başlı başına kayda değer bir portre ögesi sayılmalıdır. Akşit'in hayatında muhtemelen bir sosyolog olmaktan daha öncelikli bir konu olmamıştır.”

Bu yönüyle değerlendirildiğinde Akşit'in bilim yaklaşımının ideolojiden yoksun olduğunu söylemek mümkün müdür? Sezer'in (1996: 39) bilim alanı ile bilim insanının alanı arasında yaptığı ayırım bu soruyu cevaplandırabilmemiz için önemlidir. Bilim insanının içinde yaşadığı, hayatını sürdürdüğü alan ideolojiktir. Toplumsal değerlerden kültürel etkilere, geleneğe, siyasete, eğitime, dine kadar hemen her alanda bu ideolojiyi teneffüs eder. Böylelikle bilim insanı hem bilim alanının kendini ideolojiden arınık bir biçimde oluşturduğunu varsaydığı alanda hem de ideolojinin varoluş alanında aynı anda bulunur.

Sezer'in çıkarımına göre bilim insanının “bilimsel bilginin üretiminde, ideoloji düzeyinden bilim düzeyine ideoloji” taşınması kaçınılmazdır. Bunun anlamı, bilim insanının bilimsel bilgi üretirken ideolojiden arınma çabasının gerçekliğinin olmadığıdır. Ancak burada dikkat edilmesi gereken bir başka husus bilimsel pratiğin ideolojik olanı parçalamaya muktedir olması ya da en azından ideolojinin katı kabuğunu zayıflatabilecek sorgulamayı içinde barındırmasıdır. Akşit, belki de tam bu noktada bilimi hem egemen ideolojiyi hem kendi ideolojisini sınamak, yeniden değerlendirmek için kullanır.

Aslında Akşit'in bu tavrı Althusser'in (2003: 79) çözümlemesini ve eleştirisini yeniden hatırlatabilir: bilim insanları “bilimsel pratiklerinin deneyimine, bilimsel “deney” deneyimlerine, bilimsel bilgilerine dayanmakta ve bilimin içinde kalarak bilimden söz ettiklerini ileri sürmekte” ve böylelikle bilim aracılığıyla ve bilimsel bulgular üzerinden, bilim için kullanılacak bir felsefe oluştururlar. Oysa felsefe bilim değildir.

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşıldığı üzere Akşit geleneksel bilim anlayışının ürettiği değerlere, ilkelere bağlı bir üretimin içerisinde yer almaya özen göstermektedir.

Bu bağıllık gündelik politik tartışmalara, piyasa ilişkilerinin ürettiği baskılara, popülist bilimsel hezeyanlara bulaşmadan ve onların üzerinde durmaya çalışarak bilgi üretmeyi amaçlamaktan kaynaklanır. Birçok farklı alanda çalışmalar ve araştırmalar yapmış bir bilim insanı olarak Akşit sosyolojiyi bir meslek olarak icra ederken aynı zamanda bir bilim insanının taşıması gereken kamusal sorumluluğu da taşımaya çalışmıştır. Bu kamusal sorumluluk politik bir söylemin içinde ifade edilen bilimsel bulgulardan daha çok onu aşan ve gündelik/aktüel sorunun kendisine odaklanan bir dile sahiptir. Diğer taraftan neo-liberalizmin akademik alana doğrudan sirayet etmesiyle birlikte söz konusu toplumcu ilkenin içeriği genişlemiş, kapsadığı alanın nitelikleri farklılaşmıştır. Bu durum sosyolojiyi bir meslek olarak icra eden akademisyenlerin birçoğu gibi Akşit'in de mesleki/sosyolojik pratiğini etkilemiştir. Aktay (2008: 739) Akşit'in sosyolojik pratiğinin bu boyutunu şu şekilde değerlendirir:

“Akşit'in ODTÜ sosyoloji geleneğindeki ampirizm ve uygulamacılığın projeciliğe dönüştüğü noktada da tipik bir örnek olması, portresinin temayüz eden diğer yanını oluşturuyor. Gerçekten de Akşit sosyal bilimi ilgilenen resmi veya gayri- resmi kurumlara bir proje kapsamında üstlendiği ve böylece sosyolojinin profesyonel bir mesleğe dönüştüğü yerde özel bir performans sergilediği söylenebilir. Daha öğrencilik yıllarından itibaren kendi entelektüel ilgilerini bir araştırmaya dönüştürürken bu ilginin sosyolojinin piyasasında pazarlanabilen bir projeye dönüştürülmesi konusunda özel bir başarı gösterdiği görülüyor. Çalışmalarının büyük bölümü de bu araştırma projelerinin sonuçlarından oluşuyor veya besleniyor.”

Burawoy'un (2007: 137-140) çeşitli şekillerde yeniden sorduğu “kim için sosyoloji, ne için sosyoloji” sorusu, sosyolojiyi meydana çağırarak, sosyologu ise gündelik yaşamın içine davet etmek, onun suya sabuna dokunarak hareket etmesini sağlamak amacını taşır. Bu sorunun tahrik eden yanı sosyolojik bilginin bizatihi kendisi ile ilgilidir. Akşit'in çalışmalarına bakıldığında sosyolojik bilginin belirli bir kesime ait bir bilgi olmaktan çıkartılarak toplumun her alanına yayma çabası fark edilmektedir. Ancak bu tutumun bir politik kaygıdan ve toplumsal sorumluluktan ileri geldiğini öne sürülebileceğini ifade etmek zor. Burada daha baskın ve belirgin olan Akşit'in bilim anlayışıdır. Akşit'e Marksizm'den tevarüs eden toplumcu nüve, onun bilimsel anlayışının içine sirayet ettiği için elde ettiği bilimsel bulguları toplumun her kesimiyle paylaşma eğilimdedir.

Bilimi Düşlemek...

“Tanrı öldü” diye haykırıyordu Nietzsche’nin Zerdüşt’ü. Tanrı öldü, yani bizi birbirimize bağlayan tüm kadim değerler çözüldü, aramızda kopmaz bir bağ olduğumuza bizi inandıracak tüm büyülü cümleler silindi. Tanrı öldü ama Kant tanrının bıraktığı boşluğu “ortak akıl”ın dolduracağına inandı. Aydınlanma sonrasında kitlelerin bilime, bilgiye ya da akla mesihyen bir misyon yüklemenin nedenlerini burada arayabiliriz. Her şeyden önce modern dünyanın gerektirdiği ölçüde bireyselleşmemiş ve cemaat örüntüsüne bağlı olarak gündelik yaşamını sürdüren insanların yaşadıkları sorunların çözümünü kendi bireysel ve kolektif iradeleri ile değil kendilerini aşan bir sistem, mekanizma ile gidermeye çalışmaları anlaşılır bir akıl yürütme biçimi ve beklenen bir davranıştır. Bir diğer husus ise bilimin elde ettiği başarıların ancak akılla mümkün olduğuna ilişkin düşünce biçimidir.

Aradan geçen zaman Kant’ın ortak akıl konusundaki iyimserliğinin biraz abartılı olduğunu göstermeye yetiyor. Gerçekten de yirmi birinci yüzyılın erken dönemlerinde şahit olduğumuz küresel ve bölgesel, toplumsal ve bireysel şiddetten hemen her yere sirayet etmiş eşitsizlik, adaletsizlik, aldatma, manipülasyon, çaresizlik durumundan kurtulabilmenin imkanına bizi yeniden inandırabilecek kudrette bir akıl var mı? Neo-liberalizm koşullarında, ortak bir akıl etrafında hepimizin kendi kurtuluşunu gerçekleştireceğine inanan Kant’ın ideallerini sürdürülebilir mi?

Günümüzde yaşanan kötülüklerin çözümü ve ortadan kaldırılması için akıldan başka bir kurtarıcıdan umudu keserek beklemeye başladığında karşımıza çıkan en büyük soru “hangi akıl” sorusudur. Hangi akıl toplumsal eşitsizliği, adaletsizliği, haksızlıkları, çarpıklıkları giderecek ve insanların özgür ve eşit olarak bir arada yaşadıkları bir dünyayı inşa edecekse işte o akıldır bizi kurtaracak olan akıl. Öyleyse kurtarıcımız olacak olan akıl her şeyden önce ezilenlerin, baskılananların, eşitsizliğe uğrayanların derdiyle dertlenmelidir. Akıl taraf olmalı, değer ve erdem üretmelidir. İnsanlık tarihinin geçmişten bugüne kadar ürettiği bütün birikimleri çıkınına koyarak ve parmak sallamaktan korkmayarak yürümelidir.

Ezilenlerin sesi olup haksızlıklarla mücadele edecek ve eğriyi-doğruyu aktaracak bir Mesih beklentisine aşına/alışkın bir toplumda Mesih’e düşen rolü bu akıl üstlenmelidir. Bu bir anlamda modern yaşamın ürettiği rasyonalitenin gündelik

hayattan bilince taşınmasıdır. Böylelikle maddi koşulların kendisi bilincin içeriğini belirlemekle kalmaz aynı zamanda onun bileşenlerini de üretir.

Burada en önemli soru, kişiden yurttaşa, haneden meclise, okuldan tapınağa toplumsal alanın hemen her yerinde kendini ifade etme imkanı bulan Aydınlanmacı bilimsel aklın neden insanları eşit ve özgür hale getiremediği sorusudur. Bu sorunun cevabını bilimsel aklın kendi kurallarının kendisine dışsal olarak inşa edilmesiyle ve bilimsel paradigmalara egemen sınıfsal pratiklerin çerçevesinde oluşturulduğunu ifade ederek verebiliriz. Aynı şekilde neo-liberalizm koşulları altında da bilimsel akıl farklı bir biçimde baskılanmakta ve bilimsel etiğin kendisini yeni bilimsel paradigmalara adına muğlaklaştırmaktadır. Böylelikle neo-liberal birikim stratejisine uygun bir “neo-Aydınlanma”nın yol taşları döşenmekte, bilimsel aklın temel nitelikleri mutasyona uğratılmaktadır.

Oysa bilim devrimleştirilebilir. Bilimsel pratik toplumsal eşitsizliği ve adaletsizliği gidermek için motive edilebilir, içinde bulunduğu toplumun gündelik sorunlarını yapısal sorunlar eşliğinde çözümlenebilir, ezilenlerin yanında ve ezenlerin karşısında durabilir. Bu bilimin taraf olmasıdır ve bilim, ancak taraf olduğu zaman topluma aittir.

Kaynakça

- Akşit, B. (1985) Köy, Kasaba ve Kentlerde Toplumsal Değişme, Ankara: Turhan.
- Akşit, B. (1986) “Türkiye’de Sosyoloji Araştırmaları: Bölmelenmişlikten Farklılaşma ve Çeşitlenmeye” iç. Türkiye’de Sosyal Bilimlerin Gelişmesi, (der. S. Atauz), Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği.
- Akşit, B. (1997) “Sosyoloji”, içinde Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Bilim: Sosyal Bilimler I, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA).
- Akşit, B. (2004) “Bilgi Toplumu ve Üniversiteler”, iç. Nasıl Bir Üniversite, (der. C. C. Aktan), İstanbul: Değişim.
- Aktay, Y. (2008) “Bahattin Akşit: Hayretini Yitirmemiş bir Sosyologun Öyküsü”, iç. Türkiye’de Sosyoloji II (İsimler –Eserler) (der. Ç. Özdemir,), Ankara: Phoenix.
- Aydın, M. (2010) Bilgi Sosyolojisi, Ankara: Açılım Kitap.
- Bok, D. (2007) Piyasa Ortamında Üniversiteler, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Buhr, M.; Schroeder, W.; Barck, K. (2003) Aydınlanma Felsefesi, İstanbul: Yeni Hayat Kütüphanesi Yayınevi.
- Burawoy, M. (2007) Open the Social Sciences: To Whom and For What?, The Portuguese Journal of Social Science, 6(3): 137-146.
- Currie, J. ve Newson, J. (1998) Universities and Globalization: Critical Perspectives, Londra: Sage.
- Enders, J.(2004) Higher Education, Internationalisation, and The Nation-State: Recent Developments and Challenges to Governance Theory, Higher Education, 47: 361–382
- Evans, G.R. (2007) Akademisyenler ve Gerçek Dünya, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Feyerabend, P. (1999) Yönteme Hayır, İstanbul: Ayrıntı.
- Kiper, M. (2007) Bilgi ve Teknoloji Üretimindeki Değişmeler ve Üniversite – Sanayi İşbirliği Farklılaşması, iç. Üniversitelerdeki Araştırma ve Uygulama Merkezlerinin İşlevselliği (der. R. Yıldız ve H. Atik,)Ankara: Detay.
- Kuhn, T.S. (2003) Bilimsel Devrimlerin Yapısı, İstanbul: Alan.
- Kurul T., N. (2004) Küreselleşme ve Üniversiteler, Ankara: Kök.
- Marx, K. (2003) Kapital, Cilt III, Ankara: Sol.
- Meriç, C. (2002) Bu Ülke, 17. Baskı, İstanbul: İletişim..
- Merton, R.K. (1968) Social Theory and Social Structure, New York: The Free Press.
- Sezer, Y.(1996) “Felsefenin Maddeci Pratiği ve Metafizik Öğe”, Teori ve Politika, 3:39